

การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีของศาลยุติธรรม

(ฉบับแก้ไขและปรับปรุง)

รองศาสตราจารย์ณัฏพพงษ์ สําราน

คำนำ

เนื่องจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ผู้เขียนจึงได้แก้ไขปรับปรุงหนังสือเรื่องการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีของศาลยุติธรรมให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น โดยยังคงมีรายละเอียดเนื้อหาช่วงรอยต่อระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งผู้เขียนได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลอันมีประโยชน์ในการเขียนจากท่านผู้พิพากษา ดร.วัชร เนติวาณิช และท่านผู้พิพากษารวิศักดิ์ จันทรัตน์ นอกจากนั้นทั้งสองท่านยังได้สละเวลาอันมีค่าอย่างยิ่งของท่านในการให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะ ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสืออ่านประกอบในรายวิชา LW322 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่นักศึกษา และผู้ที่สนใจในวิชาดังกล่าว การเขียนหนังสือจะให้สมบูรณ์ในครั้งเดียวคงเป็นไปได้ หากผู้อ่านท่านใดเห็นข้อผิดพลาด หรือต้องการเพิ่มเติมในส่วนที่เป็นประโยชน์ กรุณาแจ้งผู้เขียนทราบเพื่อปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

รองศาสตราจารย์ณัชพงษ์ สำราญ

สารบัญ

บทที่ 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับศาลยุติธรรม	1
1.1 ความหมายของศาลยุติธรรม	1
1.2 ประเภทงานศาลยุติธรรม	2
1.3 เขตอำนาจศาล	2
1.4 อำนาจทั่วไปของศาล	3
1.5 การเริ่มต้นคดี	5
1. ศาลชั้นต้น (Court of First Instance)	5
2. ศาลอุทธรณ์ (Appeal Court)	7
3. ศาลฎีกา (Supreme Court)	7
บทที่ 2 การแสวงหาข้อเท็จจริงในศาลยุติธรรม	9
2.1 ระบบการพิจารณาคดีและสืบพยาน	11
(1) ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)	11
(2) ระบบกฎหมายสังคมนิยม (Socialist Law)	13
(3) ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)	15
2.2 ระบบการพิจารณาและสืบพยาน	16
2.2.1 ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)	16
2.3 หลักเกณฑ์ของระบบกล่าวหา	20
2.4 ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)	21
2.5 ระบบผสม (Mixed System)	25
2.6 ระบบการพิจารณาและสืบพยานของไทย	25
2.7 บทบาทของผู้พิพากษาในการค้นหาความจริง	32

2.7.1 การซักถามพยาน.....	33
2.7.2 การรวบรวมพยานหลักฐาน.....	34
2.8 การปรับบทบาทของผู้พิพากษาในการค้นหาความจริง.....	35
(1) การซักถามพยาน.....	35
(2) การรวบรวมพยานหลักฐาน.....	35

บทที่ 3 การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาในศาลชั้นต้นของศาลยุติธรรม.....37

3.1 หลักการพื้นฐานในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.....	37
3.1.1 หลักการค้นหาความจริงแห่งคดี.....	37
3.1.2 หลักการรับฟังทุกฝ่าย.....	38
3.1.3 หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย.....	39
3.1.4 หลักการพิจารณาคดีโดยเร็ว.....	39
3.2 หลักการพื้นฐานการดำเนินคดีอาญา.....	40
3.2.1 บทบาทของศาลในคดีอาญาทั่วไป.....	41
3.2.2 บทบาทของศาลในการกลั่นกรองคดีอาญา.....	44
: การไต่สวนมูลฟ้อง.....	44
3.2.3 การพิจารณาคดีอาญา.....	46
3.2.3.1 การตรวจพยานหลักฐานก่อนเริ่มสืบพยาน.....	46
3.2.3.2 การสืบพยานล่วงหน้า.....	47
3.2.3.3 การเรียกสำนวนการสอบสวน.....	48
3.2.3.4 การสืบพยานคดีที่จำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง.....	50
3.3 การสืบพยานเพิ่มเติม.....	51
3.4 การชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน.....	54

บทที่ 4 การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาและคดีเกี่ยวกับการ	
เลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นในศาลอุทธรณ์	57
4.1 บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์	62
4.1.1 ในช่วงก่อนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	62
พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้	62
4.1.2 ในช่วงที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	63
พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้	63
4.1.3 ในช่วงที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	64
พุทธศักราช 2550 มีผลบังคับใช้	64
4.2 การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ในคดีอาญาทั่วไป	65
4.2.1 การนำวิธีพิจารณาและคำพิพากษาหรือ	65
คำสั่งศาลชั้นต้นมาใช้	65
4.2.2 วิธีพิจารณาในชั้นอุทธรณ์โดยเฉพาะ	68
4.3 การพิจารณาคดีเลือกตั้งที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจ	68
ศาลอุทธรณ์โดยเฉพาะ	68
4.3.1 วิธีพิจารณา	71
4.3.2 การตรวจพยานหลักฐาน	72
4.3.3 การออกหมายเรียกหรือหมายจับพยาน	74
ที่ไม่มาตามหมายเรียก	74
4.3.4 การสืบพยานในชั้นศาลอุทธรณ์	76

บทที่ 5 การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้ง.....	
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา.....	
และคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา.....	81
5.1 การพิจารณาคดีในชั้นฎีกาในคดีอาญาทั่วไป.....	81
5.2 การพิจารณาคดีอาญาที่กฎหมายกำหนด.....	84
ให้อยู่ในอำนาจศาลฎีกาโดยเฉพาะ.....	84
5.2.1 การพิจารณาคดีเลือกตั้ง.....	84
5.2.2 การพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง.....	86
5.2.2.1 การพิจารณาทั่วไป.....	86
5.2.2.2 การดำเนินคดีอาญา.....	87
5.2.2.3 การดำเนินคดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน.....	90
5.2.2.4 การดำเนินคดีต่อกรรมการ ป.ป.ช.....	91
5.3 บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงใน.....	93
คดีเลือกตั้งสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น.....	93
5.3.1 ลักษณะและประเภทคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและ.....	94
บริหารท้องถิ่น.....	94
5.3.1.1 ลักษณะคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหาร.....	95
ท้องถิ่น.....	95
5.3.1.2 กรณีที่ยังไม่ประกาศผลการเลือกตั้ง.....	95
5.3.1.3 กรณีที่มีการประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว.....	96
5.3.1.4 ประเภทของคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและ.....	97
ผู้บริหารท้องถิ่น.....	97
5.4 อำนาจหน้าที่ของศาลอุทธรณ์ในคดีเลือกตั้งสมาชิก.....	98
สภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น.....	98

5.4.1 เขตอำนาจศาลธรรม์.....	98
5.4.2 วิธีพิจารณาคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น	102
5.5 วิเคราะห์บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการดำเนินคดี.....	103
เลือกตั้ง.....	103
5.5.1 การพิจารณาสั่งคำร้อง.....	103
5.5.2 การพิจารณาคดี.....	106
5.5.3 การตรวจพยานหลักฐาน.....	108
5.5.4 การสืบพยานในชั้นศาล.....	114
5.5.5 การจัดทำคำสั่งศาล.....	125
5.6 วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการดำเนินคดี	
เลือกตั้ง.....	127
5.6.1 ความทั่วไป.....	127
5.6.2 กระบวนการไต่สวน.....	130
5.6.3 การตรวจพยานหลักฐาน.....	132
5.6.4 การรับฟังบันทึกคำพยานและการสืบพยานผ่านระบบวิดีโอ.....	133
5.6.5 เอกภาพของคำวินิจฉัย.....	135
5.7 บทสรุป.....	136
5.8 แนวความคิดเห็น.....	139
บรรณานุกรม.....	143

บทที่ 1

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับศาลยุติธรรม

1.1 ความหมายของศาลยุติธรรม

ศาลยุติธรรม คือ ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น¹

ศาลยุติธรรมมี 3 ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา เดิมเรียกว่า ศาลสถิตยุติธรรม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดแบ่งศาลออกเป็น 4 ศาล คือ

1.ศาลรัฐธรรมนูญ

2.ศาลยุติธรรม

3.ศาลปกครอง

4.ศาลทหาร

ศาลแต่ละศาลก็จะมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งใช้บังคับสำหรับศาลนั้น ๆ ศาลที่ตั้งอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่เดิมสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า Court of Justice มีผู้พิพากษาทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีทั้งทางแพ่งและทางอาญา หลังจากเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ศาลยุติธรรมได้แยกตัวออกมาจากกระทรวงยุติธรรม โดยมีสำนักงานศาลยุติธรรมดูแลรับผิดชอบงานธุรการของศาลทั้งหมดแทนกระทรวงยุติธรรม เหตุที่แยกตัวออกมาจากกระทรวงยุติธรรมก็เพื่อให้ศาลมีความเป็นอิสระปราศจากการครอบงำของอำนาจฝ่ายบริหาร

¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, มาตรา 194

หน้าที่ของศาลยุติธรรมคือ วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่คู่ความฟ้องร้องต่อศาล จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Court of Law เป็นการตัดสินคดีในรูปแบบของคำพิพากษาหรือคำสั่ง (Judgment) ซึ่งจะไม่ให้ความเห็นหรือคำแนะนำ (Advisory Opinion) เหมือนดังคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ

1.2 ประเภทงานของศาลยุติธรรม

งานของศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ งานธุรการกับงานตุลาการ งานธุรการเป็นงานบริหารของศาลเพื่อช่วยให้งานตุลาการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่น มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับงานตุลาการอย่างแนบแน่น กล่าวได้ว่าถ้าปราศจากงานธุรการแล้วงานตุลาการก็จะดำเนินต่อไปไม่ได้ เช่น การยื่นฟ้องคดีจะต้องยื่นที่ฝ่ายธุรการเป็นผู้รับและเรียกเก็บค่าธรรมเนียม ลงสารบบ การเข้าปกสำนวนให้เรียบร้อยก่อนเสนอต่อผู้พิพากษา เมื่อผู้พิพากษาสั่งให้รับฟ้องและให้ส่งสำเนาและหมายเรียกให้จำเลยแก่ต่างคดี ฝ่ายธุรการก็ต้องพิมพ์หมายให้ผู้พิพากษาลงนาม แล้วจัดการส่งสำเนาคำฟ้องและหมายเรียกให้จำเลยนั้นล้วนเป็นงานฝ่ายธุรการทั้งสิ้น เมื่อศาลตัดสินแล้วฝ่ายธุรการก็มีหน้าที่พิมพ์คำพิพากษา นอกจากนั้นยังมีงานการเงิน งานพัสดุครุภัณฑ์ และงานเกี่ยวกับบุคลากรของศาล เจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการของศาลเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด ภายใต้ความดูแลของผู้บังคับบัญชาแห่งศาลนั้น ๆ เช่น ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลหรืออธิบดี งานฝ่ายธุรการนี้มีเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นผู้บริหารสูงสุด ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมหรือ ก.บ.ศ. ซึ่งประธานศาลฎีกาเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สำหรับงานตุลาการนั้นเป็นงานใช้ดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ซึ่งผู้พิพากษาของศาลนั้น ๆ สามารถใช้ดุลพินิจในการพิจารณาคัดสินคดีได้อย่างอิสระ โดยมีประธานศาลฎีกาเป็นผู้กำกับดูแลงานตุลาการ

1.3 เขตอำนาจศาล

(1) **เขตศาลหรือเขตอำนาจ** หมายถึงอาณาเขตหรือบริเวณแห่งท้องที่ทางภูมิศาสตร์ สำหรับแต่ละศาลใช้อำนาจกระจายอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ ไม่กว้างจนเกินไปเพื่อความสะดวกแก่ประชาชนที่มาศาล เช่นศาลจังหวัดนนทบุรี มีเขตอำนาจตลอดท้องที่

จังหวัดนนทบุรีทั้งหมด ศาลแขวงพระนครเหนือ มีเขตอำนาจตลอดท้องที่เขตบางซื่อ เขตจตุจักร เขตลาดพร้าว เขตบึงกุ่ม เขตดินแดง เขตห้วยขวาง เขตวังทองหลาง และเขตบางกะปิของกรุงเทพฯ, เป็นต้น ซึ่งศาลแต่ละศาลจะมีอำนาจครอบคลุมนอกเหนือไปจากบริเวณที่ตั้งของศาล

(2) **อำนาจศาล** หมายถึงอำนาจของศาลในการพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งเกิดขึ้นภายในบริเวณท้องที่ดังกล่าวตาม (1) หรือตามที่กฎหมายบัญญัติกำหนดไว้ให้อยู่ในอำนาจของศาลแต่ละศาล

1.4 อำนาจทั่วไปของศาล (General Jurisdiction)

อำนาจทั่วไปของศาลต่าง ๆ ที่จะรับฟ้องคดีประเภทใดไว้พิจารณาพิพากษาได้บ้างนั้นสามารถกำหนดแบ่งตามชั้นของศาลได้ดังนี้

1. อำนาจทั่วไปของศาลชั้นต้น กำหนดแบ่งไปตามกลุ่มของศาลชั้นต้นได้ดังนี้

1) ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลแพ่งตลิ่งชัน ศาลแพ่งพระชนอง และศาลแพ่งมีนบุรี ให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวง และคดีอื่นใดที่มีได้อยู่ในอำนาจของศาลยุติธรรมอื่น

2) ศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาธนบุรี ศาลอาญาตลิ่งชัน ศาลอาญาพระชนอง และศาลอาญามีนบุรี ให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวงที่มีได้อยู่ในอำนาจของศาลยุติธรรมอื่นรวมทั้งคดีอื่นใดที่มีกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญา แล้วแต่กรณี

3) ศาลจังหวัดกำหนดให้ไม่ว่าศาลจังหวัดนั้นจะตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครหรือนอกกรุงเทพมหานครมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวงที่มีได้อยู่ในอำนาจศาลยุติธรรมอื่นโดยคดีที่ศาลจังหวัดไม่รับพิจารณาพิพากษาคดีคือ คดีที่อยู่อำนาจของศาลพิเศษหรือศาลชำนาญพิเศษ เช่น ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลแรงงาน ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง หรือศาลล้มละลายกลาง

4) ศาลแขวง เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี และทำการไต่สวน หรือมีคำสั่งใด ๆ ซึ่งผู้พิพากษาคนเดียวมีอำนาจ ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาเฉพาะที่เป็นคดี เล็ก ๆ น้อย ๆ

5) ศาลยุติธรรมอื่นที่เป็นศาลชั้นต้น คือ ศาลพิเศษหรือศาลชำนาญพิเศษ ไม่รวมถึงศาลแขวงซึ่งถือเป็นศาลธรรมดา ศาลยุติธรรมอื่นจึงได้แก่ ศาลแรงงาน ศาลภาษี อากร ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ กลางและศาลล้มละลายกลาง

2. อำนาจทั่วไปของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค มีดังนี้

1) พิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของ ศาลชั้นต้น

2) พิจารณายืนตาม แก้ไข กลับหรือยกคำพิพากษาของศาลชั้นต้นที่ พิจารณาลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิตที่ศาลชั้นต้นส่งขึ้นมายังศาลอุทธรณ์หรือ ศาลอุทธรณ์ภาคตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

3) วินิจฉัยชี้ขาดคำร้องคำขอที่ยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาค ตามที่กฎหมายบัญญัติ

4) วินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจวินิจฉัยได้ ตามกฎหมายอื่น

3. อำนาจทั่วไปของศาลฎีกา มีดังนี้

1) พิจารณาพิพากษาคดีที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้เสนอต่อ ศาลฎีกาได้โดยตรง

2) พิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลอุทธรณ์ภาคตามที่กฎหมายบัญญัติ

3) ไม่รับคดีไว้พิจารณาพิพากษากรณีที่ศาลฎีกาเห็นว่าข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่อุทธรณ์หรือฎีกานั้นไม่เป็นสาระอันควรแก่การพิจารณา

1.5 การเริ่มต้นคดี

1. ศาลชั้นต้น (Court of First Instance) เป็นศาลที่คู่ความเริ่มต้นฟ้องร้องคดีกัน คือ เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดีแพ่งและคดีอาญาในศาลชั้นต้น (Original Jurisdiction) หลังจากนั้นหากคู่ความไม่พอใจในคำพิพากษาของศาลชั้นต้น คู่ความจึงจะอุทธรณ์หรือฎีกาต่อไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา คู่ความจะไปฟ้องร้องเริ่มต้นคดีที่ศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาไม่ได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษ เช่น

1. พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560

2. พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561

3. พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. 2488 ซึ่งกำหนดให้ศาลฎีกาเป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรง ไม่ต้องผ่านการพิจารณาของศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์ก่อน

ศาลชั้นต้นมีหลายศาลและมีหลายประเภทด้วยกัน แม้ศาลชั้นต้นจะเป็นศาลเริ่มต้นแต่ก็เป็นศาลที่มีความสำคัญและมีความสลับซับซ้อนมาก เพราะศาลมีหลายประเภทและแต่ละศาลมีอำนาจหน้าที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น

ศาลชั้นต้น ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา ศาลอาญากฎหมายใต้ และศาลอาญาธนบุรี ซึ่งทั้ง 6 ศาลนี้อยู่ในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากกรุงเทพมหานครมีประชากรจำนวนมาก จึงต้องมีศาลเหล่านี้ ส่วนในต่างจังหวัดจะมีศาลจังหวัด หรือบางจังหวัดก็มีศาลแขวงด้วย โดยในกรุงเทพมหานครมีศาลจังหวัดรวมอยู่ด้วยกัน 3 ศาล คือ ศาลจังหวัดมีนบุรี ศาลจังหวัดตลิ่งชัน และศาลจังหวัดพระโขนง โดยศาลจังหวัดที่ยกฐานะขึ้นมาจากศาลแขวงก็เพื่อให้รองรับต่อปริมาณคดีที่เพิ่มขึ้นเป็น

จำนวนมากและเพื่อให้มีอำนาจชำระคดีได้ทุกตัวบทกฎหมาย ศาลจังหวัดจึงเป็นศาลที่มีอำนาจทั่วไป ส่วนใหญ่ศาลจังหวัดจะอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ และมีบางศาลจังหวัดที่ตั้งอยู่ตามอำเภอด้วย โดยมีชื่อเรียกศาลจังหวัดตามชื่ออำเภอที่ตั้งศาล เช่น ศาลจังหวัดบัวใหญ่ ศาลจังหวัดไชยา ศาลจังหวัดพล เป็นต้น

นอกจากศาลจังหวัดซึ่งมีอำนาจชำระคดีได้ทุกประเภทแล้ว ยังมีศาลแขวงซึ่งมีอำนาจจำกัดกล่าวคือ ผู้พิพากษาในศาลแขวงสามารถพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่มีโทษจำคุกไม่เกินสามปีและปรับไม่เกินหกหมื่นบาท และคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสามแสนบาท แต่ผู้พิพากษาในศาลแขวงไม่มีอำนาจชำระคดีที่ไม่มีทุนทรัพย์ เช่น คดีฟ้องหย่า และไม่มีอำนาจพิจารณาคดีที่ไม่มีข้อพิพาท เช่น คดีร้องขอเป็นผู้จัดการทรัพย์มรดก เป็นต้น โดยศาลแขวงมีทั้งในกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัด ซึ่งกรุงเทพมหานครมีศาลแขวงอยู่ด้วยกันทั้งหมด 7 แห่ง คือ ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงธนบุรี ศาลแขวงดุสิต ศาลแขวงปทุมวัน ศาลแขวงดอนเมือง และศาลแขวงบางบอน โดยมีผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเป็นผู้บังคับบัญชาเหมือนดังศาลอื่น ๆ ในต่างจังหวัด

ศาลแขวงได้เข้ามามีบทบาทในการอำนวยความสะดวก โดยได้แบ่งเบาภาระในการพิจารณาคดีของศาลจังหวัดซึ่งถือเป็นศาลใหญ่ พิจารณาคดีสำคัญ ๆ เช่น คดีที่มีอัตราโทษสูง จำนวนทุนทรัพย์มาก โดยศาลแขวงจะทำหน้าที่พิจารณาคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ คดีที่มีอัตราโทษต่ำ ๆ หรือคดีทุนทรัพย์น้อย ๆ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ กำหนดให้ผู้พิพากษาคณะเดียวหนึ่งพิจารณาพิพากษาคดี ไม่ต้องมีองค์คณะสองคนอย่างในศาลจังหวัด

นอกจากนี้ยังมีศาลพิเศษหรือศาลชำนาญพิเศษ เช่น ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลภาษีอากร ศาลล้มละลาย ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ศาลแรงงาน โดยมีอธิบดีผู้พิพากษาเป็นผู้บังคับบัญชาในแต่ละศาลดังกล่าว ซึ่งแต่ละศาลจะมีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้น ๆ กำหนดไว้ คือ

1. ศาลเยาวชนและครอบครัว คำว่าศาลเยาวชนและครอบครัวเป็นคำรวมซึ่งหมายความว่าศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด และศาลจังหวัดแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว

2. ศาลแรงงาน ซึ่งรวมถึงศาลแรงงานกลาง 1 ศาล และศาลแรงงานภาค 9 ศาล

3. ศาลภาษีอากรกลาง

4. ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ

5. ศาลล้มละลายกลาง

2. ศาลอุทธรณ์ (Appeal Court) เป็นศาลชั้นกลางที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้น (Appellate or Reviewing Jurisdiction) กล่าวคือ เมื่อศาลชั้นต้นพิพากษาหรือมีคำสั่งในคดีเรื่องหนึ่งเรื่องใดแล้ว หากคู่ความไม่พอใจก็มีสิทธิยื่นอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า คู่ความสามารถอุทธรณ์คดีได้ทุกคดี คู่ความจะมีสิทธิอุทธรณ์คดีใดหรือไม่ ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งต้องพิจารณารายละเอียดในเรื่องนั้น ๆ อีกชั้นหนึ่ง ศาลอุทธรณ์นั้นแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค เฉพาะศาลอุทธรณ์มีอยู่ศาลเดียว ส่วนศาลอุทธรณ์ภาคมี 9 ศาล หรือ 9 ภาค รวมแล้วมีอยู่ด้วยกัน 10 ศาล ที่ทำการของศาลอุทธรณ์แต่ละแห่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร แต่ในอนาคตคงจะขยายไปตั้งอยู่ประจำภาคนั้น ๆ

3. ศาลฎีกา (Supreme Court) หรือที่เรียกกันว่าเป็นศาลสูงสุด เป็นศาลที่รับคดีซึ่งอุทธรณ์มาจากศาลอุทธรณ์ทั้ง 10 ศาลดังกล่าว คือ เมื่อศาลอุทธรณ์ศาลใดศาลหนึ่งได้มีคำพิพากษาหรือคำสั่งอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว หากคู่ความไม่พอใจก็มีสิทธิอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกา แต่สิทธิที่จะฎีกานี้ ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศาลฎีกามีอยู่เพียงศาลเดียวตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีเขตอำนาจครอบคลุมศาลอุทธรณ์และศาลชั้นต้นทุกศาลทั่วราชอาณาจักร โดยปกติจะรับฎีกาคดีที่ฎีกาคัดค้านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ เว้นแต่คดีบางประเภทซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้

โดยเฉพาะว่า เมื่อศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว ให้อุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาโดยตรง เช่น คดีของศาลภาษีอากร คดีของศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ หรือคดีของศาลแรงงาน เป็นต้น ซึ่งต้องอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาโดยตรงไม่ต้องผ่านศาลอุทธรณ์

คดีบางประเภทก็จะต้องเริ่มต้นเสนอคำฟ้องยังศาลฎีกาโดยตรง เช่น คดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 195 วรรคแรก เป็นต้น

บทที่ 2

การแสวงหาข้อเท็จจริงในศาลยุติธรรม

กฎหมายที่ศึกษากันมาสามารถแบ่งเป็นกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสารบัญญัติ

กฎหมายสารบัญญัติ คือ กฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคล เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา

กฎหมายบัญญัติ คือ กฎหมายที่กำหนดวิธีการที่จะบังคับหรือใช้สิทธิตามกฎหมายสารบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป กฎหมายแพ่งจะกำหนดว่าบุคคลมีสิทธิอะไรบ้าง หรือกฎหมายอาญากำหนดหน้าที่ของบุคคล หรือห้ามมิให้กระทำการใด ๆ ไว้ หากสิทธิของบุคคลตามที่กฎหมายแพ่งหรือกฎหมายอาญากำหนดไว้ถูกรบกวน เช่น มีบุคคลมาแย่งกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือมีบุคคลมาทำร้ายร่างกายซึ่งเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายอาญาบุคคลจะฟ้องคดีเพื่อรักษาสิทธิตามกฎหมายแพ่ง หรือฟ้องผู้กระทำความผิดให้ศาลลงโทษตามกฎหมายอาญา วิธีฟ้องคดีเพื่อรักษาสิทธิหรือลงโทษเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายสบัญญัติ

กฎหมายสบัญญัติเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินคดี อำนาจหน้าที่ของคู่ความและศาลขั้นตอนการดำเนินคดีกระบวนการพิจารณาในศาลของคู่ความและศาล การพิจารณาพิพากษาคดี การอุทธรณ์ฎีกา การบังคับคดี นอกจากนี้กฎหมายสบัญญัติได้บัญญัติวิธีการพิสูจน์ข้อเท็จจริง วิธีการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาล เช่น การสืบพยาน ต้องทำอย่างไร วิธีการถามพยานเป็นอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร จะอ้างพยานประเภทไหนได้และอ้างไม่ได้บ้าง คู่ความฝ่ายใดจะสืบพยานก่อนหลัง พยานแบบใดมีน้ำหนักมากหรือน้อย เนื้อหาในส่วนนี้เรียกว่ากฎหมายลักษณะพยานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวิธีการดำเนินคดี

เพียงแต่มีเนื้อหาสาระที่ละเอียดจึงแยกศึกษาเป็นอีกวิชาหนึ่ง โดยหลักกฎหมายพยาน นอกจากจะบัญญัติอยู่ในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งยังได้บัญญัติอยู่ในกฎหมายสารบัญญัติ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และประมวลกฎหมายอาญา รวมทั้งกฎหมายเฉพาะอื่นอีกด้วย บางครั้งจึงยากที่จะแยกส่วนของกฎหมายพยานออกจากกฎหมายอื่นได้

ในศาลชั้นอุทธรณ์พิเศษ เช่น ศาลล้มละลาย หรือศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง ศาลภาษีอากร ศาลแรงงาน แม้ศาลชั้นอุทธรณ์พิเศษเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนำหลักเกณฑ์ในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไปใช้ แต่ก็มีหลักเกณฑ์เฉพาะบางประการที่แตกต่างไปจากหลักทั่วไปที่กำหนดในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ รวมทั้งคดีที่มีกฎหมายวิธีพิจารณาความเป็นพิเศษ เช่น กฎหมายวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภคในคดีผู้บริโภค หรือกฎหมายวิธีพิจารณาคดียาเสพติดในคดียาเสพติด ก็อาจมีหลักเกณฑ์บางประการแตกต่างไปจากหลักทั่วไปที่กำหนดในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเช่นกัน

การพิจารณาคดีของศาลในปัจจุบันต้องอาศัยข้อเท็จจริงที่ได้จากพยานหลักฐาน ศาลจะพิจารณาพิพากษาคดีโดยใช้เพียงความรู้สึกของตนเองหรือเสียงวิพากษ์วิจารณ์มาใช้ในการตัดสินคดีใด ๆ ไม่ได้ พยานหลักฐานที่จะนำมาใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ศาลจะต้องพิจารณาจากบทบัญญัติในกฎหมายสารบัญญัติได้กำหนดไว้ในแง่ของการเป็นองค์ประกอบแห่งข้อเท็จจริงที่นำมาสู่การวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลหรือคู่ความ ศาลไม่อาจนำสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องหรือขัดกับสิ่งที่กฎหมายสารบัญญัติกำหนดไว้มาพิสูจน์หรือแสดงถึงข้อเท็จจริงให้เป็นที่ยุติได้ อีกประการหนึ่ง กระบวนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงในศาลจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้หรือที่เรียกว่า กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน

2.1 ระบบการพิจารณาคดีและสืบพยาน

ระบบกฎหมายที่สำคัญของโลกมีหลายระบบ แต่ระบบที่สำคัญสำหรับประเทศเสรีประชาธิปไตยนั้นมีอยู่ 2 ระบบใหญ่ ๆ คือ ระบบกฎหมายจารีตประเพณีหรือระบบคอมมอนลอว์ (Common Law System) และระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือระบบซีวิลลอว์ (Civil Law System)

(1) ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)

ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์นี้มีต้นแบบมาจากประเทศอังกฤษ ซึ่งเดิมก่อนศตวรรษที่ 11 ประเทศอังกฤษยังไม่ได้รวมเป็นสหราชอาณาจักรโดยแบ่งการปกครองเป็นตามเมืองหรือเผ่าของตนเอง มีระบบกฎหมายและระบบศาลตามเมืองของตนเองไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมาประมาณศตวรรษที่ 10-15 พระเจ้าวิลเลียม ยุคแห่งแคว้นนอร์ม็องดีของฝรั่งเศสได้ยกกองทัพเข้ายึดครองเกาะอังกฤษหลังจากการสู้รบกันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส โดยผลักดันยกกองทัพไปรบ การรบครั้งแรกก็ไม่ได้ชัยชนะ ต่อมาก็บุกเข้าไปยึดครองอังกฤษได้ เจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในอังกฤษยอมสวามิภักดิ์และยอมอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าวิลเลียมหรือดยุคแห่งนอร์ม็องดี นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการรวบรวมและปกครองเกาะอังกฤษให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การนำของดยุคแห่งนอร์ม็องดี อังกฤษจึงรวมเป็นปึกแผ่นครั้งแรกตามประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามการปกครองในครั้งนั้นพระเจ้า วิลเลียมมิได้เลิกอำนาจของหัวหน้าเผ่าหรือนำวัฒนธรรม อารยธรรมของนอร์ม็องดีเข้าไปใช้ในเกาะอังกฤษ แต่ใช้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ของยุโรปภาคพื้นทวีปผสมผสานไปกับระบบที่เป็นอยู่ของเผ่าต่าง ๆ บนเกาะอังกฤษโดยทรงถือว่าพระองค์เป็นเจ้าของราชอาณาจักรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้วแบ่งดินแดนต่าง ๆ ให้กับขุนนางและยอมรับเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ของอังกฤษที่ยอมเข้าสวามิภักดิ์เป็นขุนนางของพระองค์

ดังนั้นระบบศักดินาสวามิภักดิ์จึงเข้าไปฝังรากในอังกฤษด้วยพระเจ้าวิลเลียมเป็นกษัตริย์ มีขุนนางปกครองแคว้นต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งก็ไปจากแคว้นนอร์ม็องดี เป็นการตอบแทนที่ทำสงครามชนะ อีกส่วนหนึ่งก็คือบรรดาหัวหน้าเผ่าที่ยอมสวามิภักดิ์ การใช้กฎหมายต่าง ๆ ใช้กฎหมายชนเผ่าต่อไปตามเดิม ต่อมาพระเจ้าวิลเลียมเห็นความจำเป็น

ว่าถ้าจะทำให้การปกครองเป็นเอกภาพเป็นปึกแผ่นและอำนาจของพระองค์เข้มแข็ง จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีกฎหมายที่เหมือนกันใช้ร่วมกันทั้งประเทศหรือทั่วทั้งราชอาณาจักร ถ้าปล่อยให้แต่ละแคว้นมีระบบกฎหมาย ระบบการบริหาร ระบบตัดสินคดีความของตัวเองแตกต่างกันไปหมด การที่จะทำให้เกิดความเป็นเอกภาพ ความเป็นปึกแผ่นย่อมจะเป็นไปไม่ได้ การที่จะทำให้สังคมชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีความเป็นรัฐที่มีการจัดระเบียบที่ดีจะต้องทำอยู่ 2 อย่าง คือ การจัดระบบกฎหมายเสียใหม่ทั้งรัฐให้เหมือนกัน และจัดระบบการปกครองที่ทำให้อำนาจนั้นมีเอกภาพ ดังนั้น พระเจ้าวิลเลียม จึงจัดตั้งศาลพระมหากษัตริย์หรือ ศาลหลวง (King's Court) ขึ้น

กฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) เป็นกฎหมายที่วิวัฒนาการมาจากคำพิพากษาของศาลพระมหากษัตริย์หรือศาลหลวง (King's Court) อันเนื่องมาจากเดิมการพิจารณาคดีของศาลในแคว้นต่าง ๆ มีการพิจารณาคดีตามจารีตประเพณีของแคว้นหรือชนเผ่าตนเอง ทำให้เกิดปัญหาเมื่อมีการกระทำความผิดหรือมีข้อเท็จจริงอย่างเดียวกันเกิดขึ้นต่างแคว้นกัน ศาลในแต่ละแคว้นตัดสินแตกต่างกัน ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น ดังนั้น พระเจ้าวิลเลียม จึงจัดตั้งศาลพระมหากษัตริย์หรือศาลหลวง (King's Court) โดยมีการคัดเลือกผู้พิพากษาที่มีความรู้ ความสามารถจากส่วนกลางหมุนเวียนออกไปพิจารณาคดีในศาลท้องถิ่นทั่วทุกแคว้น มีการพิจารณาโดยใช้ระบบไต่สวน (Inquisitorial System) แทนการพิจารณาคดีแบบเดิม โดยถือว่าเมื่อศาลหลวงมีคำพิพากษาเกี่ยวกับข้อเท็จจริงอย่างใดแล้วศาลอื่น ๆ ต้องผูกพันพิพากษาคดีตามศาลหลวง ซึ่งในระยะต้น ๆ มีปัญหาขัดแย้งในการพิพากษาคดีมาก เพราะแต่ละแคว้นก็มีจารีตประเพณีเป็นของตนเอง

การใช้กฎหมายบังคับจึงต้องใช้กฎหมายจารีตประเพณีของแต่ละท้องถิ่น แต่ในระยะต่อมาความขัดแย้งเหล่านี้ค่อย ๆ หมดไปเกิดเป็นจารีตประเพณีที่ถือเป็นหลักเกณฑ์และข้อบังคับที่มีลักษณะเป็นสามัญ (Common) และใช้กันทั่วไปในศาลทุกแคว้น ด้วยเหตุนี้กฎหมายคอมมอนลอว์ จึงเริ่มเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษนับแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากจารีตประเพณีที่ใช้บังคับมิได้มีการบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ศาลจึงเป็นผู้ที่นำจารีตประเพณีมาใช้และพิจารณาพิพากษาคดีโดยอาศัยประเพณีดังกล่าว คำพิพากษาศาลได้มีการบันทึกเอาไว้เพื่อเป็นบรรทัดฐานให้ผู้พิพากษาคนต่อ ๆ มาใช้เป็น

แบบอย่าง (Precedent) กล่าวคือ เมื่อศาลใดได้วินิจฉัยปัญหาใดไว้ครั้งหนึ่งแล้วศาลต่อ ๆ มาซึ่งพิจารณาคดี ซึ่งมีข้อเท็จจริงเป็นอย่างเดียวกันย่อมต้องผูกพันในอันที่จะต้องพิพากษาตามคำพิพากษาก่อน ๆ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างนั้นด้วยคำพิพากษาของศาลจึงมีลักษณะเป็นกฎหมายอย่างหนึ่ง

แม้ว่าศาลจะนำกฎหมายคอมมอนลอว์ มาใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีเพื่อให้เป็นระเบียบเดียวกันทั่วประเทศแล้วก็ตามแต่กฎหมายคอมมอนลอว์ ก็ยังมีช่องว่างและไม่สามารถให้ความยุติธรรมได้ทุกเรื่อง อันเนื่องจากสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและความซับซ้อนของเศรษฐกิจ คำพิพากษาของศาลที่มีอยู่ไม่อาจใช้บังคับกับข้อเท็จจริงบางเรื่องได้ส่งผลให้ไม่อาจจะนำกฎหมายคอมมอนลอว์ มาใช้เพื่อให้เกิดความยุติธรรมได้ ครั้นต่อมาเมื่อรัฐสภาอังกฤษมีอำนาจมากขึ้น ได้มีการตรากฎหมายลายลักษณ์อักษร (Statutory Law) ขึ้นใช้บังคับอย่างแพร่หลาย โดยถือว่าเป็นกฎหมายเฉพาะเรื่องและเป็นข้อยกเว้นของกฎหมายคอมมอนลอว์ซึ่งเป็นหลักทั่วไป ระบบคอมมอนลอว์ ปัจจุบันมีที่ใช้อยู่ในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และประเทศที่เคยอยู่ในเครือจักรภพของอังกฤษ เป็นต้น

(2) ระบบกฎหมายสังคมนิยม (Socialist Law)

ระบบกฎหมายสังคมนิยมเกิดขึ้นหลังจากการปฏิวัติครั้งใหญ่ในประเทศรัสเซีย เมื่อ ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) ซึ่งก่อนหน้านี้ประเทศรัสเซียมีกฎหมายจัดอยู่ในระบบกฎหมายโรมาน-เยอรมันนิค หรือระบบกฎหมายซีวิลลอว์ แต่หลังจากการปฏิวัติและพรรคคอมมิวนิสต์ได้เข้าครองอำนาจการบริหารประเทศแล้ว ระบบกฎหมายของประเทศ รัสเซีย ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป กฎหมายของประเทศรัสเซียในยุคหลังการปฏิวัตินี้ แม้จะมีรูปแบบเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรแต่โดยเนื้อหาสาระของตัวบทกฎหมายก็ดี กระบวนการยุติธรรมที่จะบังคับใช้กฎหมายก็นำหลักการใหม่ตามแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และ เลนิน (Lenin) มาใช้ทั้งสิ้น

ระบบกฎหมายนี้เชื่อว่ากฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบและกลไกต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้เกิดความทัดเทียมกันในสังคมและเพื่อคุ้มครองคนในสังคม ให้พ้นจาก

การกดขี่ข่มเหงของนายทุน กฎหมายจะมีความจำเป็นเพียงชั่วขณะหนึ่งเมื่อสังคมเข้าสู่ระบบคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์ปราศจากความเหลื่อมล้ำทางฐานะ ปราศจากชนชั้น โดยประชาชนเป็นเจ้าของทรัพย์สินทั้งหมดร่วมกันแล้ว กฎหมายจะไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไป แต่เมื่อยังไม่ถึงจุดนี้ความจำเป็นของกฎหมายจะยังคงมีอยู่ ในปัจจุบันระบบกฎหมาย สังคมนิยมมีใช้อยู่ในประเทศรัสเซีย คิวบา เกาหลีเหนือ ลาว เวียดนาม กัมพูชา จีนและประเทศที่มีการปกครองแบบสังคมนิยมในยุโรปตะวันออก เช่น โรมาเนีย บัลแกเรีย ฮังการี เป็นต้น

ลักษณะเฉพาะของระบบกฎหมายสังคมนิยม มีดังนี้

1. กฎหมายลายลักษณ์อักษร เป็นกฎหมายที่สำคัญที่สุดในประเทศสังคมนิยม ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารมีอำนาจในการออกกฎหมายลายลักษณ์อักษร ทั้งที่เป็นกฎหมายแม่บทและกฎหมายในลำดับรองทั้งปวง กฎหมายลายลักษณ์อักษรมักจะใช้อธิบายคำสามารถแปลความหมายหรือตีความได้อย่างกว้างขวางและปล่อยทิ้งปัญหาต่าง ๆ ให้อยู่ในดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ดังนั้นกฎหมายลายลักษณ์อักษรกับหลักปฏิบัติในการปกครองจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

2. จารีตประเพณี มีบทบาทในการเป็นเครื่องมือช่วยตีความหมายและอุดช่องว่างของกฎหมายในกรณีที่ไม่มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรบัญญัติไว้โดยชัดเจน อย่างไรก็ตาม จารีตประเพณีที่นำมาใช้ได้นั้นก็เพียงส่วนน้อยเพราะตัวบทกฎหมายที่เป็น ลายลักษณ์อักษรมักเขียนไว้กว้าง ๆ ประกอบกับศาลมีดุลพินิจในการตีความกฎหมายอย่างกว้างขวาง อยู่แล้ว

3. หลักการและแนวความคิดของมาร์กซ์และเลนิน ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของการปกครองในระบบสังคมนิยม แนวความคิดและหลักการเหล่านี้ศาลหรือผู้พิพากษามักจะกล่าวอ้างถึงถึงข้อ เขียนหรือแนวความคิดของมาร์กซ์และเลนินมาประกอบคำตัดสินเสมอ¹

¹ ศพพร มุลรัตน์, ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, อ้างอิงจากเว็บไซต์ <http://www.baanjommyut.com>

(3) ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)

ซีวิลลอว์ (Civil Law) เป็นระบบกฎหมายซึ่งได้รับอิทธิพลจากกฎหมายโรมัน ลักษณะพื้นฐานของซีวิลลอว์คือ เป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นระบบประมวลกฎหมาย และมีได้ตัดสินตามแนวคำพิพากษาของศาล ระบบกฎหมายดังกล่าวจึงได้ยึดถือฝ่ายนิติบัญญัติเป็นบ่อเกิดหลักของกฎหมาย และระบบศาลอาจใช้วิธีพิจารณาโดยระบบไต่สวน และศาลจะไม่ผูกพันตามคำพิพากษาในคดีก่อน ๆ

ซีวิลลอว์เป็นกลุ่มของแนวคิดและระบบกฎหมายซึ่งได้รับมาจากประมวลกฎหมายจัสติเนียน รวมไปถึงกฎหมายของชนเผ่าเยอรมัน สงฆ์ ระบบศักดินา และจารีตประเพณีภายในท้องถิ่นเอง รวมไปถึงความคิดเช่น กฎหมายธรรมชาติ แนวคิดในการจัดทำประมวลกฎหมาย และกลุ่มปฏิฐานนิยมในระบบนี้จะให้ความสำคัญกับกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นอันดับแรก เมื่อมีข้อเท็จจริงปรากฏขึ้น จะพิจารณาก่อนว่ามีกฎหมายลายลักษณ์อักษรบัญญัติไว้หรือไม่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงดังกล่าว ถ้ามีก็จะนำกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่บัญญัติไว้นั้นนำมาปรับใช้กับข้อเท็จจริง หากไม่มีกฎหมายให้พิจารณาจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นนั้น ๆ จารีตประเพณีก็คือ ประเพณีที่ประเพณีและปฏิบัติกันมานาน และไม่ขัดต่อศีลธรรม ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็ถือว่าผิด และถ้าไม่มีจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้อง กฎหมายจะอนุโลมให้ใช้บทบัญญัติที่ใกล้เคียงอย่างยิ่งก่อน จนในที่สุดหากยังไม่มีบทกฎหมายที่ใกล้เคียงอย่างยิ่งอีก ก็จะทำให้หลักกฎหมายทั่วไปมาปรับใช้ ดังนั้นในระบบนี้จึงไม่ยึดหลักคำพิพากษาเดิม จะต้องพิจารณาจากตัวบทก่อนแล้วถึงจะตัดสินคดีได้

ความแตกต่างของกฎหมายทั้งสองระบบ คือ ระบบกฎหมายจารีตประเพณีไม่ได้บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จารีตประเพณีที่ศาลยอมรับและวางหลักในคำพิพากษาจะมีสถานะเป็นกฎหมาย ผู้พิพากษาที่วินิจฉัยคดีในภายหลังต้องยึดถือตาม (Stare Decision) ประเทศที่ใช้กฎหมายระบบนี้ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย ฯลฯ เป็นต้น

ปัจจุบันประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณีได้ตรากฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว

สลับซับซ้อน สิทธิและหน้าที่ของพลเมืองต้องกำหนดให้ชัดเจน เพราะไม่อาจรอให้จารีตประเพณีค่อย ๆ พัฒนาตามได้ และบางอย่างก็เป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยมีจารีตประเพณีประเพณีนั้นมาก่อน

ส่วนในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรจะบัญญัติกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษรในลักษณะของประมวลกฎหมาย จารีตประเพณีถือเป็นเพียงบ่อเกิดของกฎหมายประเภทหนึ่งเท่านั้น แต่จารีตประเพณีเองไม่ใช่กฎหมาย ไม่มีผลบังคับอย่างกฎหมาย จารีตประเพณีจะบังคับได้อย่างกฎหมายก็ต่อเมื่อถูกนำมาบัญญัติเป็นกฎหมายก่อน ในระบบนี้คำพิพากษาของศาลไม่ถือเป็นกฎหมายที่จะมีผลผูกมัดผู้พิพากษาที่วินิจฉัยคดีในภายหลังให้ต้องถือตาม เพียงแต่เป็นกรณีที่แสดงว่าศาลเคยตีความกฎหมายไปในแนวทางนั้น จึงเป็นได้เพียงการแสดงแนวทางในการตีความของศาลเท่านั้น ประเทศที่ใช้กฎหมายระบบนี้ เช่น ประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน ไทย ฯลฯ เป็นต้น

ประเทศไทยแม้จะใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรแต่คำพิพากษาศาลฎีกามีอิทธิพลสูงและได้รับการยอมรับเป็นบรรทัดฐานมาโดยตลอด ผู้พิพากษาที่วินิจฉัยคดีในภายหลังมักจะยึดถือตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่เคยวินิจฉัยในประเด็นนั้นมาแล้ว สิ่งเหล่านี้ขัดกับหลักการของระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรซึ่งถือว่าคำพิพากษาศาลเป็นแนวทางในการตีความกฎหมายเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากนักกฎหมายไทยได้รับอิทธิพลจากระบบกฎหมายจารีตประเพณี เพราะนักกฎหมายไทยในอดีตส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษามาจากประเทศอังกฤษ²

2.2 ระบบการพิจารณาและสืบพยาน

2.2.1 ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

ระบบกล่าวหาเป็นระบบแรกที่เกิดขึ้นในโลกเป็นระบบการพิจารณาคดีของประเทศที่ใช้กฎหมายคอมมอนลอว์ โดยกำเนิดขึ้นในประเทศอังกฤษก่อนแล้วต่อมาถูกนำไปใช้ในประเทศอาณานิคมของอังกฤษ นอกจากที่ใช้อยู่ในประเทศอังกฤษแล้ว กฎหมายระบบนี้ยัง

² วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ซีวิลลอว์ (ระบบกฎหมาย), อ้างอิงจากเว็บไซต์ <http://www.wikipedia.org>

ใช้อยู่ในประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และสิงคโปร์ เป็นต้น

ระบบกล่าวหาถือกันว่าเป็นวิธีการที่พัฒนาขึ้นมาใช้แทนการแก้แค้นกันเป็นส่วนตัว ซึ่งในยุคโบราณหากใครทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายหรือบาดเจ็บ ผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือบาดเจ็บมีสิทธิตอบโต้และทำให้บุคคลนั้นได้รับความเสียหายหรือบาดเจ็บ เป็นการตอบแทนได้ ถือเป็นการตัดสินชนิดตาต่อตา ฟันต่อฟัน (An Eye for An Eye) การเลือกตอบโต้ด้วยวิธีการใดนั้นขึ้นอยู่กับกรณีโดยเฉพาะ ไม่ต้องอาศัยวิธีพิจารณาหรือพยานหลักฐานแต่อย่างใด เมื่อระบบกล่าวหาพัฒนาขึ้นมาจึงทำให้ผู้ได้รับความเสียหายมีอำนาจฟ้องคดีในฐานะเป็นผู้กล่าวหา ยกประเด็นแห่งคดี หรือนำสืบพยานได้เอง เรื่องดังกล่าวจะอยู่ในอำนาจของผู้กล่าวหาและผู้ถูกกล่าวหา โดยมีผู้พิพากษาเป็นคนกลางพิจารณาคดีโดยเปิดเผยและด้วยวาจา

การพิจารณาคดีอาญาของระบบกฎหมายนี้แบ่งผู้เกี่ยวข้องกับคดีออกเป็น 3 ฝ่าย คือผู้กล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหา และศาล เหตุที่มีการแบ่งเช่นนี้เพราะระบบนี้มีวิวัฒนาการมาจากการพิจารณาคดีในสมัยโบราณที่ใช้วิธีทรมาน (Trial by Ordeal) และการพิจารณาคดีโดยวิธีให้คู่ความต่อสู้กัน (Trial by Battle) ต่อมาการพิจารณาคดีโดยวิธีการทรมานหรือต่อสู้กันได้ถูกยกเลิกไป ได้นำวิธีการเอาพยานมาพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์กันว่าฝ่ายใดมีพยานมากกว่ากัน³ พยานในตอนแรกก็คือเพื่อนบ้านของคู่ความเอง ซึ่งนำมาเบิกความกล่าวหาหรือรับรองความประพฤติของจำเลย แต่หลักการสำคัญยังคงเดิมคือ กติกาที่กำหนดขึ้นต้องใช้กับทั้งสองฝ่ายเหมือนกัน ต้องทำโดยเปิดเผย ผู้ชำระคดีต้องวางตัวเป็นกลาง

ระบบนี้เริ่มแรกพยานเป็นเพียงบุคคลที่มาสาบานตนยืนยันกับศาลว่าจำเลยเป็นคนดีเท่านั้น โดยศาลจะกำหนดจากประเภทของคดีว่าคดีนั้น ๆ จำเลยจะต้องหาพยานมาสาบานอีกกี่คน หากหามาได้ครบจำนวนและสาบานได้ถูกต้องตามรูปแบบที่ศาลกำหนด

³สมยศ ไขประพาย, บทบาทอำนาจศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดีระบบไต่สวน, ผลงานการอบรมหลักสูตร“ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น” รุ่นที่ 10 สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.

ศาลก็จะยกฟ้องโจทก์ในทางกลับกันหากหาว่าไม่ครบหรือกล่าวคำสาบานไม่ถูกต้อง ศาลจะพิพากษาลงโทษจำเลย มีข้อน่าสังเกตว่าการพิสูจน์ความผิดของจำเลยในสมัยนั้น โดยเฉพาะในอังกฤษศาลจะตัดสินก่อนว่าจำเลยผิด เว้นแต่จำเลยจะหาคนมาสาบานได้ ครบตามจำนวนที่ศาลกำหนด ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีพิจารณาคดีในปัจจุบันที่ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยไม่มีความผิดต่อมาบทบาทของพยานมีมากขึ้น เพราะเห็นว่าพยานอยู่ในห้องถื่นนั้นน่าจะรู้เห็นข้อเท็จจริงจึงมีการเปลี่ยนแปลงให้พยานมีอำนาจวินิจฉัยข้อเท็จจริงในคดี

ต่อมาตามแนวความคิดนี้ได้วิวัฒนาการมาเป็นระบบลูกขุนหรือจูลี่ (Jury System) อย่างที่เห็นและเข้าใจในปัจจุบัน คำว่า Jury เป็นคำภาษาฝรั่งเศสโบราณแปลว่า “ได้สาบานตนแล้ว” ลูกขุนจะพิจารณาวาจำเลยผิดหรือไม่ผิด ถ้าลูกขุนฟังว่าจำเลยไม่ผิดก็จะปล่อยจำเลยไป แต่ถ้าลูกขุนฟังว่าจำเลยผิด ผู้พิพากษา ก็จะเป็นผู้กำหนดโทษต่อไป ลูกขุนจะถูกคัดเลือกจากประชาชนทั่วไปในชุมชนนั้น ลูกขุนอาจจะเป็นผู้ไม่มีความชำนาญทางกฎหมาย จึงต้องสร้างหลักการรับฟังพยานหลักฐานค่อนข้างละเอียดและเข้มงวด เพราะหากให้มีการนำเสนอพยานหลักฐานที่ไม่ถูกต้อง ลูกขุนอาจจะแยกไม่ออกหรือถูกโน้มน้าวจากพยานหลักฐานนั้น ทำให้การรับฟังข้อเท็จจริงของลูกขุนเบี่ยงเบนไปได้

หลักการรับฟังพยานหลักฐานในระบบกล่าวหาจึงมีรายละเอียดค่อนข้างมากและเข้มงวด มีวิธีการและขั้นตอนในการสืบพยานชัดเจนบทบัญญัติที่ตัดพยาน (Inadmissible) ซึ่งหมายถึง การห้ามมิให้นำพยานประเภทใดประเภทหนึ่งมาสืบ แม้วิธีพิจารณาคดีจะเปลี่ยนไปบ้าง แต่แนวความคิดดั้งเดิมที่แบ่งผู้เกี่ยวข้องกับคดีเป็น 3 ฝ่ายยังคงมีอยู่ในคดีอาญาจึงต้องเริ่มคดีโดยโจทก์เป็นผู้กล่าวหา โจทก์จะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลย ระบบนี้จึงเน้นเป็นพิเศษว่าจำเลยในคดีอาญาได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าโจทก์จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นเป็นที่ล้นสงสัยว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิด เมื่อโจทก์นำสืบได้ว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิดแล้ว จำเลยจึงจะมีหน้าที่นำสืบหักล้างพยานหลักฐานของโจทก์ ศาลและลูกขุนจะวางตัวเป็นกลางทำหน้าที่เสมือนเป็นกรรมการผู้ตัดสินกีฬา ศาลมีหน้าที่คอยควบคุมดูแลให้คู่ความทั้งสองฝ่ายดำเนินคดีเป็นไปตามกฎเกณฑ์และกติกาที่วางไว้ในกฎหมายลักษณะพยาน

การพิจารณาคดีอาญาในระบบนี้ จึงถือหลักการให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิในการต่อสู้คดีของจำเลยเป็นพิเศษ โดยจะต้องมีการพิจารณาคดีในศาลโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย มีการซักค้านพยานฝ่ายตรงข้าม และสิทธิของจำเลยที่จะมีทนายถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากระบบนี้เน้นความเป็นกลางของศาล ศาลจึงมีบทบาทในการเสาะแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีน้อยมาก เพราะเป็นเรื่องที่คู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องเสนอข้อเท็จจริงและตรวจสอบข้อเท็จจริงกันเอง จึงมีการเรียกการดำเนินคดีระบบนี้ว่าเป็นระบบคู่กรณี (Adversary System) ในคดีแพ่งนั้นศาลถือโดยเคร่งครัดว่า จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการดำเนินคดีของทั้งสองฝ่าย ส่วนในคดีอาญาศาลอาจเข้าซักถามพยานบ้าง เพื่อความเป็นธรรมแก่จำเลยหรือคอยดูแลให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิจำเลย แต่ศาลจะซักถามพยานเพียงเพื่อให้เกิดความชัดเจนหรือเพื่อความเป็นธรรมเท่านั้น ศาลจะไม่ซักถามพยานในเรื่องอื่นนอกเหนือไปจากที่คู่ความนำสืบ และเนื่องจากศาลต้องวางตัวเป็นกลางโดยเคร่งครัด ศาลจึงมีดุลพินิจเกี่ยวกับการดำเนินคดีน้อย การดำเนินคดีย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของการพิจารณาและสืบพยาน ซึ่งทั้งศาลและคู่ความจะต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด การกระทำผิดกฎเกณฑ์ดังกล่าวอาจทำให้คดีถูกยกฟ้องได้

ระบบนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องนำเสนอพยานหลักฐานของตนและศาลจะพิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่คู่ความเสนอต่อศาลเท่านั้น โดยสันนิษฐานว่าคู่ความจะเสนอพยานหลักฐานที่ตนคิดว่าดีที่สุด ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้คู่ความเสนอพยานหลักฐานได้เต็มที่แม้ตามความเป็นจริงในบางคดีจะไม่ได้เสนอพยานหลักฐานกันโดยครบถ้วน ไม่ว่าโดยคู่ความจงใจหรือพลั้งเผลอก็ตาม โดยทั่วไปศาลจะไม่เรียกพยานหลักฐานมาสืบเอง เว้นแต่ในกรณีที่มีความจำเป็นและในคดีแพ่งนั้นศาลจะเรียกพยานมาสืบเองได้โดยอาศัยเพียงความยินยอมของคู่ความเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็มีการเรียกร้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่า ศาลควรจะเข้าไปแทรกแซงโดยวิธีจัดการเกี่ยวกับการดำเนินคดีทั้งก่อนการพิจารณาและระหว่างการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีสูงขึ้นมาก

2.3 หลักเกณฑ์ของระบบกล่าวหา

1. ศาลมีบทบาทจำกัด โดยเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้นไม่มีอำนาจในการสืบพยานหลักฐานเพิ่มเติมไม่ว่าในทางเป็นคุณหรือเป็นโทษแก่คู่ความฝ่ายใดต้องวางตนเป็นกลางโดยเคร่งครัด ทำหน้าที่เหมือนกรรมการตัดสินกีฬาคอยควบคุมให้ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมาย ลักษณะพยานโดยเคร่งครัดการปฏิบัติผิดหลักเกณฑ์อาจถูกศาลพิพากษายกฟ้องได้

2. โจทก์กับจำเลยในฐานะตัวความมีบทบาทสำคัญในการพิสูจน์ความจริง ศาลจะไม่ช่วยคู่ความแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติมแต่อย่างใด และหน้าที่ในการพิสูจน์ข้อกล่าวอ้างเป็นหน้าที่ของผู้กล่าวอ้างโดยเฉพาะ

3. มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่ละเอียดและเคร่งครัดมาก ไม่เปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจมากนัก มีบทตัดพยานหลักฐาน (Exclusionary Rule) ไม่ยอมให้ศาลรับเอาพยานหลักฐานที่ขัดกับหลักเกณฑ์การรับฟังเข้าสู่สำนวนความ กระบวนการสืบพยานหลักฐานต่าง ๆ ต้องยึดกฎเกณฑ์โดยเคร่งครัด

4. หลักการสันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อโดยปราศจากข้อสงสัยว่าจำเลยกระทำผิดจริง

5. ถือหลักสำคัญว่าโจทก์และจำเลยมีฐานะในศาลเท่าเทียมกัน

6. ศาลจะมีบทบาทค้นหาความจริงน้อยมาก เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของคู่กรณีหรือคู่ความจะต้องแสวงหาพยานมาแสดงต่อศาลด้วยตนเอง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในระบบกล่าวหาศาลมีบทบาทจำกัดเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแสวงหาพยานหลักฐาน การดำเนินการพิจารณามีหลักเกณฑ์ละเอียดปลีกย่อยมาก ศาลใช้ดุลพินิจได้น้อยมาก คู่ความทั้งสองฝ่ายมีบทบาทสำคัญเป็นคู่ต่อสู้ซึ่งกันและกัน เห็นได้ชัดในคดีอาญา ศาลจะไม่ช่วยโจทก์แสวงหาพยานหลักฐาน ดังนั้น บางครั้งศาลอาจยกฟ้องทั้ง ๆ

ที่ปรากฏว่าจำเลยกระทำความผิดก็ได้ แต่พยานหลักฐานโจทก์มีข้อน่าสงสัย ต้องยกผลประโยชน์แห่งความสงสัยให้กับจำเลย และในระบบกล่าวหานี้ มีหลักเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัดมาก ศาลมีโอกาสใช้ดุลพินิจได้น้อย มีบทตัดพยานเด็ดขาด ไม่ยอมให้ศาลรับฟังพยานนั้นเข้าสู่สำนวนความเลย นอกจากนี้มีการห้ามใช้คำถามนำในการถามพยานตนเอง⁴

2.4 ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

ระบบไต่สวนใช้ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือระบบซีวิลลอว์ เดิมประเทศเหล่านี้ใช้ระบบกล่าวหาเช่นกัน ในทางทฤษฎียอมรับกันว่าระบบไต่สวนมีที่มาจากศาลทางศาสนาของคริสต์ศาสนา นิกายคาทอลิกในยุคกลาง (ศตวรรษที่ 6-11) ซึ่งทางศาสนจักรโดยเฉพาะอย่างยิ่งสันตะปาปาแห่งกรุงโรมมีอิทธิพลเหนือฝ่ายอาณาจักรคือ กษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ในสมัยกลาง ศาลศาสนาของยุโรปมีวิธีการพิจารณาคดีผู้กระทำผิดเกี่ยวกับกฎหมายของทางศาสนา ซึ่งเป็นการประพจน์ฝ่าฝืนคำสอนของศาสนาที่เรียกว่า Canon Law วิธีการชำระคดีนั้นไม่จำเป็นต้องมีโจทก์กล่าวโทษ แต่ถือเป็นหน้าที่ของผู้นำทางศาสนาที่จะต้องเสาะแสวงหาความจริงให้ปรากฏในรูปของคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับคดีโดยตรง คือ พระผู้ทำการไต่สวนกับผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ถูกไต่สวน โดยไม่ต้องมีผู้พิพากษาเป็นคนกลาง ดังนั้น ในศาลศาสนา ผู้ไต่สวนจึงต้องทำหน้าที่แสวงหาพยานหลักฐาน ชักถามพยานและชำระความโดยไต่สวนคดีด้วยตนเองตลอด และการที่ศาสนจักรมีอิทธิพลเหนือฝ่ายอาณาจักร ระบบศาลของฝ่ายอาณาจักรจึงได้รับอิทธิพลและวิวัฒนาการมาเป็นระบบไต่สวนในปัจจุบัน⁵

ระบบไต่สวนเป็นการพัฒนาต่อจากการแก้แค้นเป็นส่วนตัว โดยได้ยกเลิกวิธีการให้ผู้เสียหายเป็นผู้กล่าวหาเอง และให้เจ้าหน้าที่ของรัฐทำหน้าที่แทน ผู้พิพากษาเปลี่ยนสถานะจากการเป็นคนกลางมาเป็นผู้ทำการไต่สวน มีอำนาจสืบสวนพยานและควบคุม

⁴อุกฤษฏ์ ศรพรหม, ข้อเปรียบเทียบกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งในกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์และซีวิลลอว์ในประเทศไทย, คำบรรยายวิชาการระบบศาลฯ คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ้างอิงจากเว็บไซต์ <http://vcharkarn.com>

⁵สมยศ ไขประพาย, บทบาทอำนาจศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดีระบบไต่สวน, ผลงานการอบรมหลักสูตร “ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น” รุ่นที่ 10 สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม.

การไต่สวนเอง การพิจารณามีใช่เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้กล่าวหาและผู้ถูกกล่าวหา แต่เป็นการต่อสู้ระหว่างจำเลยกับรัฐ การพิจารณามีได้กระทำโดยเปิดเผย และจะพิจารณาโดยใช้เอกสารมากกว่าการเบิกความ

ตามระบบไต่สวน ศาลไม่ได้ทำหน้าที่วางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดเหมือนระบบกล่าวหาแต่จะทำหน้าที่ค้นหาความจริงด้วยตนเอง ศาลจะมีบทบาทในการดำเนินคดีอย่างสูง ผิดกับในระบบกล่าวหาที่ศาลมีบทบาทน้อยมากเพราะต้องวางตัวเป็นกลาง โดยที่ระบบไต่สวนเน้นในเรื่องการค้นหาความจริงเป็นหลัก ดังนั้น กฎเกณฑ์ในการดำเนินคดี เช่น การสืบพยาน การดำเนินการต่าง ๆ ในศาลจึงยืดหยุ่นกว่าระบบกล่าวหา ในคดีอาญา บางกรณีศาลจะเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่ในชั้นสอบสวน การดำเนินคดีในศาลไม่ว่าจะเป็น การสืบพยาน ซักถามพยาน ศาลจะเป็นผู้ดำเนินการเองโดยตลอด บุคคลอื่นจะถามพยานได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาลก่อน ผู้พิพากษาในประเทศภาคพื้นยุโรปจึงมีบทบาทมากกว่าผู้พิพากษาในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในเรื่องต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้ การจำหน่ายคดีสำหรับคู่ความบางฝ่าย การเรียกให้คู่ความบางฝ่ายเข้ามาในคดี ตลอดจนการดำเนินคดี ผู้พิพากษามักจะให้พยานเบิกความโดยการเล่าเรื่องได้อย่างกว้างขวางจนจบ จากนั้นผู้พิพากษาจึงถามเพิ่มเติมในตอนหลัง ทนายความอาจเสนอแนะหัวข้อให้ศาลถามพยาน และในบางประเทศทนายความอาจเสนอคำถามให้ศาลช่วยถามพยานให้ ผู้พิพากษาจะมีบทบาทในคดีอาญามากกว่าคดีแพ่ง

เนื่องจากระบบนี้มุ่งจะค้นหาความจริงเป็นสำคัญ และเพื่อให้ศาลทำงานได้คล่องตัว กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการพิจารณาคดีและสืบพยานจึงไม่ค่อยจะเข้มงวดกวดขันอย่างในระบบกล่าวหา ระบบนี้ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องความเท่าเทียมกันของคู่ความอย่างในระบบกล่าวหา การพิจารณาคดีอาญาอาจกระทำกลับหลังจำเลยได้ ทนายความของจำเลยในคดีอาญาไม่มีบทบาทในการซักความอย่างในระบบกล่าวหา การฟ้องคดีอาญาถือว่าเป็นเรื่องคดีของรัฐ เอกชนมีบทบาทในการฟ้องคดีอาญาจำกัดมาก

ความแตกต่างของสองระบบกฎหมายดังกล่าวมานั้น ปัจจุบันมีไม่มากนักเพราะทั้งสองระบบ ต่างยอมรับจุดอ่อนของตน ได้มีการปรับปรุงระบบพิจารณาโดยเอาส่วนคดีของอีก

ระบบหนึ่งมาใช้ จนทั้งสองระบบมีลักษณะใกล้เคียงกันเป็นส่วนใหญ่ ถึงกับมีผู้กล่าวว่า การแยกเป็นระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนนั้นถูกต้องเฉพาะในอดีตเท่านั้น สำหรับปัจจุบัน ไม่ถูกต้องนักและอาจทำให้เข้าใจผิดได้ เพราะทั้งระบบคอมมอนลอว์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบบกล่าวหา และระบบซีวิลลอว์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบบไต่สวนต่างก็ได้ปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความคดีอาญาให้ใกล้เคียงกันมาก

ระบบไต่สวนมีลักษณะสำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

(1) ศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดี มีอำนาจที่จะสืบพยานเพิ่มเติมหรืองดสืบพยาน ทั้งนี้เพื่อค้นหาให้ได้ข้อเท็จจริงใกล้เคียงความจริงมากที่สุด การกำหนดระเบียบวิธี (Technicality) เกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อย ศาลมีอำนาจใช้ดุลยพินิจได้กว้างขวางและยืดหยุ่นได้มาก

(2) การพิจารณาคดีโดยเฉพาะในคดีอาญา จะมีลักษณะเป็นการดำเนินการระหว่างศาลกับจำเลย โจทก์จะไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลให้การค้นคว้าหาพยานหลักฐาน ส่วนระดับของความช่วยเหลือที่โจทก์กับศาลจะร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระบบของแต่ละประเทศ เช่น ในประเทศฝรั่งเศสพนักงานอัยการอาจขึ้นนั่งซักถามพยานบนบัลลังก์เคียงคู่ผู้พิพากษาได้

(3) ในระบบไต่สวน มักจะไม่มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัดมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะไม่มีบทตัดพยาน (Exclusionary Rule) ที่เด็ดขาด แต่จะเปิดโอกาสให้มีการเสนอพยานหลักฐานทุกชนิดมาสู่ศาลได้และศาลก็มีอำนาจใช้ดุลยพินิจได้อย่างกว้างขวาง⁶

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในระบบไต่สวนศาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดี มีอำนาจที่จะสืบพยานเพิ่มเติมหรืองดสืบพยาน ทั้งนี้เพื่อค้นหาให้ได้ข้อเท็จจริงใกล้เคียงความจริงมากที่สุด การกำหนดระเบียบวิธีเกี่ยวกับการสืบพยานมีน้อย มักจะไม่มีหลักเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัดมากนัก โดยเฉพาะจะไม่มีบทตัดพยานที่เด็ดขาด แต่จะเปิดโอกาสให้มีการเสนอพยานหลักฐานทุกชนิดสู่ศาล ศาลจึงมีสิทธิรับฟังพยานบอกเล่าได้

⁶ ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย, หนังสือฉบับนี้ เล่มที่ 12.

และศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง การพิจารณาโดยเฉพาะคดีอาญา จะมีลักษณะเป็นการดำเนินการระหว่างศาลกับจำเลย โจทก์มีบทบาทในการสืบพยานน้อยมาก โดยโจทก์เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นคว้าหาพยานหลักฐานเท่านั้น ในระบบไต่สวน จะไม่ใช้หลักยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้กับจำเลย (In Dubio Pro Reo)⁷ ดังนั้น จำเลยจึงมีหน้าที่สำคัญในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองให้ชัดแจ้ง พยานหลักฐานของฝ่ายจำเลยก็สามารถนำมาลงโทษแก่จำเลยได้ ฉะนั้นจากที่มาของระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน ทำให้เห็นหลักการสำคัญที่ว่าเมื่อใดที่คู่ความหรือคู่กรณีมีสถานะเท่าเทียมกันแล้ว การใช้ระบบกล่าวหาจะเกิดความเป็นธรรมแก่คู่ความทั้งสองฝ่ายเพราะเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างต้องปกป้องรักษาสิทธิของตนเอง แต่ถ้าเมื่อใดที่คู่กรณีหรือคู่ความมีสถานะไม่เท่าเทียมกันแล้ว การใช้ระบบไต่สวนย่อมจะเหมาะสมและเป็นธรรมแก่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งอยู่ในสถานะเสียเปรียบ เช่นกรณีพิพาทระหว่างราษฎรหรือเอกชนกับรัฐ เป็นต้น เพราะพยานหลักฐานต่าง ๆ มักจะอยู่ในการครอบครองของฝ่ายรัฐเสียเป็นส่วนใหญ่จึงเป็นการยากที่ฝ่ายราษฎรจะนำสืบหรืออ้างพยานหลักฐานตามระบบกล่าวหาที่มีหลักว่า “ผู้ใดกล่าวอ้าง ผู้นั้นนำสืบ” โอกาสที่จะชนะคดีสำหรับราษฎรหรือเอกชนจึงเป็นไปได้ยาก

สำหรับประเทศไทยเรานั้นได้มีการใช้ระบบกล่าวหาสำหรับคดีแพ่งและคดีอาญา (เว้นในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง) และใช้ระบบไต่สวนในคดีที่ใช้อำนาจตามกฎหมายมหาชนในศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง ศาลฎีกาแผนกคดีเลือกตั้ง และศาลฎีกาแผนกคดีอาญาสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แต่ต่อมาระบบการพิจารณาและสืบพยานได้พัฒนารวมเข้ากันจนกลายเป็นระบบใหม่ เรียกว่าระบบผสม (Mixed System)

⁷ อ้างอิงจากเว็บไซต์ <http://www.pub-law.net/publaw/View.asp?publawIDs=1110> และ <http://www.pub-law.net/publaw/printPublaw.asp?Publawid=1295>

2.5 ระบบผสม (Mixed System)

ระบบการพิจารณาและสืบพยานทั้งสองระบบต่างก็มีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป ต่อมาจึงได้มีการคลี่คลายเข้าหากันจนเกิดเป็นระบบใหม่เรียกว่า ระบบผสม (Mixed System) ประเทศฝรั่งเศสภายหลังการปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. 1808 ถือเป็นประเทศแรกที่นำเอาระบบผสมมาใช้ ดังปรากฏใน Code of Criminal Examination ค.ศ. 1808 จากนั้นแนวคิดของระบบผสมก็แพร่หลายไปทั่วยุโรป

2.6 ระบบการพิจารณาและสืบพยานของไทย

ในปัจจุบัน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพยานหลักฐานกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายต่าง ๆ หลายฉบับด้วยกัน แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะแทรกอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งตั้งแต่ มาตรา 84 จนถึง มาตรา 130 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาตั้งแต่มาตรา 226 จนถึง มาตรา 244/1 และยังมีแทรกอยู่ในกฎหมายวิธีพิจารณาความของกฎหมายพิเศษอื่น ๆ อีกด้วย เช่น พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีอาญา พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551

แนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยโดยเฉพาะกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเป็นอันมาก ความคิดแบบเดิมที่เชื่อว่าผู้ที่ถูกเจ้าหน้าที่จับตัวเป็นผู้ผิด และมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ว่าตนเองบริสุทธิ์นั้นเปลี่ยนไปเป็นว่าให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์จากพยานหลักฐานว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิด

1. ลักษณะใกล้เคียงกับระบบใดส่วน

แม้กฎหมายวิธีพิจารณาความและกฎหมายลักษณะพยานของเราจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับกฎหมายอังกฤษซึ่งเป็นระบบกล่าวหา แต่ความเป็นจริงแล้วเรามีได้นำหลักกฎหมายอังกฤษมาใช้ทุกเรื่อง แม้เรื่องที่น่ามาบัญญัติไว้ในกฎหมายไทย ก็มีการบัญญัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองของเรา มิได้นำหลักกฎหมายอังกฤษมาบัญญัติไว้ในรูปแบบเดิม ตัวอย่างเช่น ในเรื่องพยานบอกเล่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

มาตรา 95(2) มิได้ห้ามมิให้รับฟังโดยเคร่งครัดอย่างในกฎหมายอังกฤษ กฎหมายพยานของอังกฤษเป็นระบบที่มีกฎอันเป็นข้อจำกัดอำนาจศาลมิให้รับฟังพยานมากมาย จนกล่าวกันว่ากฎหมายเหล่านี้เป็นเรื่องส่วนใหญ่ของกฎหมายพยานอังกฤษ ทั้งนี้เพราะอังกฤษใช้ระบบจู้เป็นผู้ชี้ขาดข้อเท็จจริงจู้เป็นชาวบ้านธรรมดา ไม่ชำนาญในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน จึงต้องมีกฎเกณฑ์ห้ามรับฟังพยานหลักฐานเป็นจำนวนมาก และเดิมกฎหมายอาญาของอังกฤษลงโทษจำเลยรุนแรง ศาลจึงต้องสร้างกฎเกณฑ์ในการรับฟังพยานหลักฐานให้เข้มงวดเพื่อปกป้องจำเลย กฎหมายลักษณะพยานของเราแต่เดิมก็มีลักษณะทำนองเดียวกัน แต่บทบัญญัติของกฎหมายลักษณะพยานของเราในปัจจุบันหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะได้เปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานได้โดยกว้างขวาง พยานหลักฐานที่ต้องห้ามมิให้รับฟังโดยตัวของพยานเองมีน้อยมาก

หลักกฎหมายลักษณะพยานของไทยในปัจจุบันแทรกอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและบางส่วนอยู่ในกฎหมายสารบัญญัติ หลักกฎหมายพยานดังกล่าวมีหลักที่ให้อำนาจศาลปะปนอยู่ด้วย เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 116 ให้ศาลถามพยานได้เองและก่อนคู่ความผู้อ้างพยาน มาตรา 119 ให้ศาลถามพยานเวลาใดก็ได้และด้วยคำถามใดก็ได้ มาตรา 86 ให้ศาลมีอำนาจที่จะวินิจฉัยได้ว่าพยานหลักฐานใดรับฟังได้หรือไม่ ศาลมีอำนาจที่จะวินิจฉัยสั่งดลสืบพยานที่เห็นว่าฟุ่มเฟือยเกินสมควรหรือเป็นการประวิงคดีหรือไม่เกี่ยวกับประเด็น ศาลจะเรียกพยานหลักฐานมาสืบเพิ่มเติมและเรียกพยานที่สืบแล้วมาสืบใหม่ก็ได้ หรือในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 ให้ศาลเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม ก็ได้ มาตรา 229 ให้ศาลเป็นผู้สืบพยาน โดยลักษณะบทบัญญัติที่ให้อำนาจศาลมากเช่นนี้ คล้ายกับจะให้ศาลมีบทบาทในการค้นหาความจริงอย่างในระบบไต่สวน จึงมีผู้เห็นว่าการพิจารณาคดีของเราเป็นระบบไต่สวนหาใช่ระบบกล่าวหาไม่

2. ลักษณะที่ใกล้เคียงกับระบบกล่าวหา

แต่เดิมตามกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานของเรายังไม่สมบูรณ์ แม้เมื่อประกาศใช้กฎหมายลักษณะพยาน ร.ศ. 113 แล้วก็ยังคงมีแต่บทบัญญัติหลัก ๆ เท่านั้น ผู้พิพากษาไทย

ซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษจึงนำหลักกฎหมายของอังกฤษมาใช้ และแม้เมื่อได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งเป็นแม่บทของกฎหมายลักษณะพยานในปัจจุบันแล้ว ศาลไทยเราก็นำหลักกฎหมายพยานอังกฤษมาใช้อยู่ ตัวอย่างเช่น ข้อยกเว้นในเรื่องพยานบอกเล่า เป็นต้น บทบัญญัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ก็ปรากฏแนวความคิดของกฎหมายอังกฤษอยู่หลายประการ ตัวอย่างเช่น ในคดีอาญาการพิจารณาคดีจะต้องทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย ในคดีแพ่งศาลจะต้องวางตัวเป็นกลาง ปล่อยให้คู่ความดำเนินคดีกันเอง ศาลเพียงคอยควบคุมให้การพิจารณาคดีเป็นไปโดยเรียบร้อย จึงถือกันว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความและกฎหมายลักษณะพยานของเราเป็นระบบกล่าวหาเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ

3. ระบบผสม

แม้การพิจารณาคดีของศาลไทยเราจะมีได้ถือตามกฎหมายพยานอังกฤษทุกประการ และมีบทบัญญัติให้อำนาจศาลในการสืบพยานมาก คล้ายกับระบบไต่สวน แต่ในทางปฏิบัติก็ยอมรับกันว่า ศาลไทยเรายังไม่ได้รับบทบาทที่กฎหมายให้ไว้มากนัก โดยปกติศาลจะต้องวางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าไปสอดแทรกถามพยานโดยไม่จำเป็น ศาลจะไม่เรียกพยานมาสืบเองโดยเฉพาะในคดีแพ่ง ศาลจะไม่เข้าไปช่วยถามให้คู่ความฝ่ายใดเลย ในคดีอาญาศาลอาจช่วยถามพยานให้จำเลย แต่ศาลจะไม่ช่วยซักถามพยานโจทก์ โดยถือหลักว่าเป็นหน้าที่ของโจทก์ที่จะต้องพิสูจน์ความผิดของจำเลย ศาลจะไม่ช่วยถามพยานโจทก์ให้จำเลยต้องได้รับโทษ ถ้าโจทก์นำสืบพยานหลักฐานไม่สืบสงสัยตามสมควร ศาลก็จะยกฟ้อง และศาลถือเคร่งครัดว่าถ้าฟ้องโจทก์เคลือบคลุม หรือซ่อนนำสืบของโจทก์แตกต่างไปจากคำฟ้องแล้ว ศาลจะยกฟ้องเสมอ โดยไม่คำนึงว่าตามความเป็นจริงจำเลยได้กระทำผิดหรือไม่ แม้ว่าหลักเรื่องนี้จะผ่อนคลายลงในตอนหลังที่ได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 192 ก็ตาม วิธีปฏิบัติของศาลดังกล่าวมานั้น เป็นที่ยอมรับกันจนถือได้ว่าเป็นนิติประเพณี ผู้พิพากษาผู้ใดไม่ปฏิบัติตามแม้โดยกฎหมายจะมีอำนาจให้ทำได้ ก็จะเป็นที่ครหาว่าวางตัวไม่เป็นกลาง ประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการก็ได้บัญญัติไว้ในข้อ 9 ว่า “ผู้พิพากษาพึงระลึกว่า การนำพยานหลักฐานเข้าสืบ

และการซักถามพยาน ควรเป็นหน้าที่ของคู่ความและทนายความแต่ละฝ่ายที่จะกระทำ ผู้พิพากษาพึงเรียกพยานหลักฐานหรือซักถามพยานด้วยตนเองก็ต่อเมื่อจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม หรือมีกฎหมายบัญญัติไว้ให้ศาลเป็นผู้กระทำเอง”

บทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 116 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 229 ที่ให้ศาลเป็นผู้ถามพยานและผู้สืบพยาน นั้นน่าจะเป็นบทบัญญัติทำนองเดียวกับที่เดิมบัญญัติไว้ในมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไม่มีผู้รู้กฎหมาย คู่ความอาจไม่มีทนายความ และไม่สามารถซักความเองได้ จึงได้บัญญัติให้อำนาจศาลเป็นผู้ถามพยานได้ แต่คู่ความอาจตกลงกันและขออนุญาตศาลเป็นผู้ซักถามพยานเองได้ บทบัญญัตินี้ดังกล่าวให้อำนาจศาลช่วยถามพยานแทนคู่ความเท่านั้น มิใช่ให้อำนาจศาลเป็นผู้แสวงหาความจริงในคดีเองตามที่ปฏิบัติอยู่ในระบบไต่สวน ส่วนอำนาจศาลที่จะเรียกพยานมาสืบได้เองนั้น ตามกฎหมายอังกฤษในคดีอาญาก็ให้อำนาจผู้พิพากษาไว้เช่นกัน เพราะถือว่าคดีอาญาริดรอนสิทธิเกี่ยวกับชีวิตและเสรีภาพของจำเลยจึงต้องให้ศาลได้รับทราบความจริงให้ได้มากที่สุด แต่ในคดีแพ่งผู้พิพากษาอังกฤษจะไม่มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองโดยคู่ความไม่ประสงค์ ซึ่งศาลไทยเราก็ถือปฏิบัติเป็นทำนองเดียวกับบทบัญญัติของมาตรา 86, 116 และ 119 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและมาตรา 228, 229 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จึงไม่น่าจะทำให้การพิจารณาคดีและสืบพยานของเรากลายเป็นระบบไต่สวนไปได้

นอกจากนี้ หลักที่ว่าการพิจารณาคดีอาญาต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย นั้นเป็นหลักที่สำคัญของระบบกล่าวหา ก็มีบัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 172 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อนึ่งหลักที่ว่าคำพิพากษาศาลสูงจะวางแนวให้ศาลล่างให้ต้องปฏิบัติตามเสมือนเป็นกฎหมายซึ่งปฏิบัติอยู่ในระบบคอมมอนลอว์ แต่ทางซีวิลลอว์ไม่ยอมรับนั้น แม้ศาลไทยเราจะไม่ได้ถือเคร่งครัดอย่างศาลอังกฤษ แต่ศาลไทยก็เคารพต่อคำพิพากษาศาลฎีกาและมักจะถือตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาเสมอแม้จะไม่มีผลผูกมัดดังกฎหมายก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นข้อประกอบทำให้เห็นว่าระบบการพิจารณาคดีและสืบพยานของเรา มีความโน้มเอียงไปทางระบบกล่าวหาอยู่มาก แต่ขณะเดียวกันใน

การพิจารณาคดีบางประเภทในศาลพิเศษได้นำวิธีพิจารณาที่ให้อำนาจศาลค้นหาความจริงได้มากขึ้น อันเป็นความโน้มเอียงในทางระบบไต่สวน เช่น วิธีพิจารณาคดีของศาลเยาวชนและครอบครัว และศาลแรงงาน ตลอดจนการพิจารณาคดีผู้บริโภค เป็นต้น

อย่างไรก็ดี นักกฎหมายไทยยังคงถกเถียงกันไม่ลงรอยกันอยู่ว่ากฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวน ศาสตราจารย์ประมวล สุวรรณศรี เห็นว่าเป็นระบบกล่าวหา ศาสตราจารย์จิตติ ตังศภัทย์ เห็นว่าโน้มเอียงไปทางระบบกล่าวหานายเข้มชัย ชูติวงศ์ เห็นเป็นระบบกล่าวหาว่าน่าจะเป็นระบบผสมที่ค่อนข้างไปทางระบบไต่สวน ศาสตราจารย์โสภณ รัตนกร เห็นว่าเป็นระบบผสมแต่ในการพิจารณาในศาลยังคงยึดหลักระบบกล่าวหา

การที่หลักกฎหมายลักษณะพยานของไทยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายพยานของประเทศอังกฤษผ่านทางนักกฎหมายที่จบมาจากประเทศอังกฤษ เช่น กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ผู้มีส่วนสำคัญในการร่างพระราชบัญญัติกฎหมายลักษณะพยาน ร.ศ. 113 ซึ่งเป็นหลักในการร่างกฎหมายลักษณะพยานของไทยในสมัยต่อมา กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้นำเอาหลักกฎหมายลักษณะพยานของอังกฤษมาสอนในโรงเรียนสอนกฎหมายในสมัยนั้นด้วย หลักกฎหมายพยานของอังกฤษจึงแพร่หลายและนำมาอ้างในคำพิพากษาของศาลจนเป็นที่ยอมรับและยึดถือเป็นหลักกฎหมายพยานของไทยจนกระทั่งปัจจุบันลักษณะเช่นนี้ทำให้การศึกษากฎหมายลักษณะพยานของไทยยุ่งยากอยู่บ้างเพราะหลักกฎหมายพยานของอังกฤษบางหลักที่นำมาใช้นั้นไม่ได้บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกฎหมายไทยดังที่ควรจะเป็นในฐานะที่ไทยเป็นประเทศในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร แต่กลับไปปรากฏอยู่ในคำพิพากษาศาลบ้าง คำอธิบายกฎหมายหรือตำราบ้าง หลักกฎหมายบางข้อก็ยังเถียงกันว่าเป็นระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวนกันแน่

ปัญหาหนึ่งคือ บทตัดพยานบอกเล่า (Exclusionary Rule) กล่าวคือ ในระบบกล่าวหาซึ่งใช้ระบบลูกขุนเป็นผู้รับฟังข้อเท็จจริงและวินิจฉัยว่าจำเลยกระทำความผิดหรือไม่นั้น ลูกขุนมีที่มาจากสามัญชนทั่วไปที่อาจไม่มีความรู้ทางกฎหมาย

ในระบบกล่าวหาจึงมีหลักเกณฑ์ว่าพยานประเภทใดที่จะเสนอต่อลูกขุนได้ พยานประเภทใดเสนอต่อลูกขุนไม่ได้ ด้วยเกรงว่าหากนำพยานที่ไม่ชอบหรือไม่ถูกต้องเสนอต่อลูกขุน ลูกขุนอาจถูกโน้มน้าวจากพยานหลักฐานนั้นหรือเกิดอคติได้ กฎหมายจึงต้องวางกรอบการนำสืบพยานหลักฐานรวมถึงข้อยกเว้นต่าง ๆ ด้วย ข้อยกเว้นของพยานบอกเล่าตามกฎหมายพยานอังกฤษนี้ พระสุทธิอรอนมณต์กล่าวว่า “มีข้อยกเว้นมากเกือบจะเป็นว่าข้อยกเว้นนี้เองเป็นหลักและหลักกลับเป็นข้อยกเว้น”

ปัญหาที่ได้แย้งกันคือว่า บทบัญญัติว่าด้วยพยานบอกเล่าของไทย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 95 เป็นบทตัดพยานบอกเล่าตามแนวกฎหมายพยานของอังกฤษหรือไม่ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร ระบบวิธีพิจารณาและสืบพยานจึงต้องเป็นระบบไต่สวน ระบบนี้จึงไม่มีบทตัดพยานบอกเล่า ถือว่าพยานทุกชนิดรับฟังได้แต่จะมีน้ำหนักมากน้อยแค่ไหนเป็นเรื่องหนึ่ง ปัญหาของพยานบอกเล่าจึงมิใช่ปัญหาจากการเสนอพยานหลักฐานแต่เป็นปัญหาจากการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน

อีกฝ่ายเห็นว่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 95 เป็นบทตัดพยานบอกเล่าตามหลักกฎหมายพยานอังกฤษซึ่งเป็นระบบกล่าวหา ดังนั้นถ้าเป็นพยานบอกเล่าก็ต้องห้ามมิให้นำสืบโดยเด็ดขาด จึงเป็นปัญหาในการนำเสนอพยานหลักฐานไม่ใช่ปล่อยให้พยานเข้าสืบไปแล้วค่อยให้ศาลใช้ดุลพินิจชั่งน้ำหนักพยานดังกล่าว

จากคำกล่าวที่ว่า “ข้อยกเว้นของพยานบอกเล่านี้มากเสียจนข้อยกเว้นกลายเป็นหลักและหลักกลายเป็นข้อยกเว้น” จึงกล่าวเป็นเบื้องต้นได้ว่า ศาลไทยยอมรับฟังเป็นพยานบอกเล่าในบางลักษณะเช่นกันโดยนำหลักพยานประกอบ (Corroboration) ของประเทศอังกฤษมาสร้างเป็นหลักกฎหมายในเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งไม่มีประเทศใดถือหลักเช่นนี้ อย่างไรก็ตามศาลอังกฤษเคยรับฟังพยานบอกเล่าในฐานะพยานประกอบ (R.v.Parker, 1783)

เมื่อคำนึงถึงระบบกฎหมาย ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนบทบัญญัติของกฎหมายแม้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยจะได้รับอิทธิพลจากกฎหมาย

อังกฤษค่อนข้างมากก็ตาม แต่ระบบการพิจารณาและสืบพยานของไทยยังเป็นระบบผสมที่ค่อนข้างไปทางระบบไต่สวน ซึ่งสอดคล้องกับระบบประมวลกฎหมายและความเห็นในชั้นยกร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ดังนั้น ศาลจึงมีอำนาจกว้างขวางในการรับฟังพยานหลักฐาน ผู้พิพากษาจะเป็นผู้วินิจฉัยเองว่าพยานหลักฐานใดมีน้ำหนักให้รับฟังได้มากน้อยเพียงใด หลักเกณฑ์ของระบบกล่าวหาที่ยอมรับกันว่าเป็นหลักที่ดีก็นำมาใช้ได้ เช่น หลักการพิจารณาโดยเปิดเผย หลักการพิจารณาเริ่มต้นโดยคู่ความ หลักให้คู่ความมีโอกาสโต้แย้ง ส่วนหลักในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งขัดแย้งกับหลักของระบบไต่สวน เช่น หลักในการตัดสินตามหลักกฎหมายพยานของประเทศอังกฤษไม่น่าจะนำมาปรับใช้ได้

โดยสรุปจึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบพิจารณาคดีและสืบพยานของกฎหมายไทย ได้นำหลักจากระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนมาใช้ผสมผสานกัน แต่การดำเนินคดีในศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้พิพากษา และการสืบพยานหลักฐานยังยึดหลักของระบบกล่าวอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงน่าจะกล่าวได้ว่าระบบของเราเป็นระบบผสมระหว่างระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน

ในทางปฏิบัติผู้พิพากษาไทยยึดแนวทางระบบกล่าวหาตามอย่างประเทศอังกฤษ ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของกฎหมายอังกฤษที่แพร่หลายมาอย่างยาวนาน ทั้งที่ผ่านมาทางบทบัญญัติกฎหมาย การตีความกฎหมาย หรือนักกฎหมายที่สำเร็จการศึกษามาจากประเทศอังกฤษ กรณีเช่นนี้ก่อให้เกิดความสับสนต่อการใช้กฎหมายของไทยโดยเฉพาะในระบบการพิจารณาและสืบพยานของไทย

ปัญหาที่น่าพิจารณาก็คือ การวางตนของผู้พิพากษาตามหลักอินทภาษะนั้นไม่ใช่การวางตนเป็นกลางไม่ยอมเข้าเกี่ยวข้องในการพิจารณาโดยถือเป็นเรื่องเฉพาะตัวของคู่ความตามหลักของระบบกล่าวหา การวางตนตามหลักอินทภาษา ผู้พิพากษาต้องไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น แต่ผู้พิพากษาต้องวินิจฉัยคดีเพื่อความเป็นธรรม ดังนั้นในกรณีที่เห็นว่าจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมหรือการพิจารณาไม่ได้ความจริง ผู้พิพากษาย่อมมีหน้าที่ต้องเข้าเกี่ยวข้องกับการพิจารณาหรือสืบพยานเพื่อให้ได้ความจริง

ความคิดที่ว่าผู้พิพากษาไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวโดยเฉพาะในคดีแพ่งเพราะถือเป็นเรื่องของเอกชนนั้นเป็นแนวความคิดแบบเสรีนิยม (Liberalism) ซึ่งแพร่หลายในช่วงศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 แต่ปัจจุบันแนวความคิดดังกล่าวเริ่มเสื่อมถอยลง จนเกิดแนวความคิดใหม่ที่ถือว่าความยุติธรรมทางแพ่งเป็นบริการอย่างหนึ่งซึ่งรัฐมีหน้าที่จัดให้กับประชาชน ตามแนวความคิดนี้ผู้พิพากษาต้องมีบทบาทในเชิงรุกในการกำหนดรูปแบบของกระบวนการพิจารณาให้มากขึ้น เพื่อให้กระบวนการพิจารณาดำเนินไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรมและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับอุปสรรคต่าง ๆ ในการพิจารณา อันจะอำนวยความสะดวกยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ จะนั่งเฉยและปล่อยให้เป็นเรื่องของคู่ความเท่านั้นไม่ได้ ซึ่งหากพิจารณาบทบาทของศาลในปัจจุบันจะเห็นว่าศาลไทยได้ปรับใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่ความมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับบทกฎหมายวิธีพิจารณาความที่ให้อำนาศาลในการใช้ดุลพินิจตามความเป็นธรรม เช่น การอนุญาตให้ยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติมได้แม้จะพ้นกำหนดเวลาตามกฎหมาย หากศาลเห็นสมควรและไม่ทำให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ หรือการกำหนดประเด็นข้อพิพาทเพิ่มเติม เนื่องจากเดิมยังกำหนดประเด็นไว้ยังไม่ครบถ้วน และกำหนดให้โจทก์และจำเลยนำพยานมาสืบเพิ่มเติมในประเด็นที่กำหนดเพิ่มเติม เป็นต้น ซึ่งก็ถือเป็นกรณีที่ศาลใช้หลักความยุติธรรมเป็นเกณฑ์ในการพิจารณานั้นเอง บทบาทเหล่านี้หากศาลนำมาใช้ให้มากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็น่าจะทำให้คู่ความได้รับความยุติธรรมเพิ่มขึ้นไปด้วย และสอดคล้องกับภาระหน้าที่ของศาลที่ต้องให้ความยุติธรรมแก่คู่ความ

2.7 บทบาทของผู้พิพากษาในการค้นหาความจริง

บทบาทของศาลในการค้นหาความจริงในคดีนั้นมีอยู่ 2 ระบบ ได้แก่ ระบบผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับ และระบบที่ผู้พิพากษาในเชิงรุก

การซักถามพยาน ระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุกรุน ศาลจะเป็นผู้ซักถามพยานเองไม่ใช่คู่ความหรือทนายความ

การรวบรวมพยานหลักฐาน ระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุก ศาลจะมีอำนาจในการรวบรวมพยานหลักฐานโดยอาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองโดยไม่จำเป็นต้องให้คู่ความร้องขอ

ระบบกฎหมายของประเทศไทยกำหนดให้ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับเป็นหลักในคดีแพ่งสามัญ และมีบทบาทในเชิงรุกเป็นหลักในคดีมโนสาเร่และคดีผู้บริโภค แต่ปรากฏว่าแนวปฏิบัติของศาลยังคงมีบทบาทในเชิงรับหรือค่อนข้างวางตัวเป็นกลางแบบศาลในกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์ ในกระบวนการพิจารณา โดยการค้นหาความจริงในคดีของกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์ จะใช้ระบบที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับเป็นหลักโดยผู้พิพากษาจะค่อนข้างวางตัวเป็นกลาง ไม่ค่อยมีบทบาทในการควบคุมกระบวนการพิจารณา ไม่ได้เป็นผู้เริ่มคดีและไม่มีความสำคัญในกระบวนการพิจารณาดังเช่น ทนายความ ส่วนการค้นหาความจริงในคดีของกลุ่มประเทศซีวิลลอว์ จะใช้ระบบที่ผู้พิพากษาจะมีบทบาทในการควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นอย่างมาก ลักษณะสำคัญ 2 ประการซึ่งแสดงว่าเป็นระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุก ได้แก่ บทบาทของศาล การซักถามพยาน และการรวบรวมพยานหลักฐานเอง

2.7.1 การซักถามพยาน

ระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุกนั้น ศาลจะเป็นผู้ซักถามพยานเอง ไม่ใช่คู่ความหรือทนายความ รูปแบบการซักถามพยานตามระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับ จะเริ่มต้นด้วยการที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานหลักฐานซักถามพยาน จากนั้นคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งจะถามค้าน และคู่ความฝ่ายที่อ้างพยานถามติง โดยในการซักถามและถามค้านพยานนั้นจะใช้คำถามนำไม่ได้ แต่การซักถามพยานของศาลตามระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุกไม่จำเป็นต้องใช้รูปแบบการซักถามพยานในลักษณะดังกล่าว โดยศาลจะเป็นผู้ถามพยานเอง และอาจใช้คำถามนำได้ ทำให้ศาลสามารถควบคุมการดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยสามารถถามพยานในข้อเท็จจริงที่เห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์แก่การพิจารณาคดีได้ และขจัดปัญหาที่ทนายความแต่ละฝ่ายจะใช้ชั้นเชิงในการถามพยาน ให้พยานไขว่ไขว่ สับสน

หรือเปิดความไม่ตรงกับความเป็นจริงได้ การที่ศาลถามพยานเองจึงอาจได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องกว่า ตรงประเด็นกว่า และรวดเร็วกว่าการให้คู่ความหรือทนายความถามพยานตามระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับ

2.7.2 การรวบรวมพยานหลักฐาน

ระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุก ศาลจะมีอำนาจในการรวบรวมพยานหลักฐานโดยอาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องให้คู่ความร้องขอ อย่างไรก็ดี แม้จะมีบทบัญญัติกฎหมายให้อำนาจเช่นนั้น ในทางปฏิบัติศาลจะไม่เรียกพยานหลักฐานมาสืบเอง เว้นแต่ เพื่อเป็นการยืนยันข้อเท็จจริงใดที่คู่ความได้ยกขึ้นอ้างเท่านั้น และการเรียกพยานหลักฐานมาสืบเองของศาลมิได้เป็นการเปลี่ยนแปลงภาระการพิสูจน์ตามกฎหมายของคู่ความแต่อย่างใด กล่าวคือ เป็นการรวบรวมพยานหลักฐานของศาลเพื่อประโยชน์แก่การพิจารณาพิพากษาคดี เป็นการสรุปข้อเท็จจริงที่ได้และชี้ขาดตัดสินคดีจากข้อเท็จจริงนั้น มิใช่ศาลเป็นผู้ทำการค้นหาพยานหลักฐาน แทนคู่ความซึ่งมีภาระการพิสูจน์เสียเอง

ดังนั้นหากต้องการจะทราบว่าประเทศหนึ่งได้ใช้ระบบการค้นหาความจริงแบบใด จะต้องพิจารณาว่าระบบกฎหมายของประเทศนั้นได้รับการออกแบบมาให้ใช้ระบบใดเป็นหลัก เพราะอาจกล่าวได้ว่าแทบจะไม่มีประเทศใดซึ่งใช้ระบบที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับหรือระบบที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุก เพียงระบบเดียวแต่จะใช้ทั้ง 2 ระบบหรือเป็นระบบผสมทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้ระบบใดกับคดีประเภทใดเป็นหลักเท่านั้น เช่น ในคดีแพ่งสามัญประเทศอังกฤษใช้ระบบที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับเป็นหลัก ส่วนประเทศฝรั่งเศสและประเทศเยอรมนีใช้ระบบที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรุกเป็นหลัก เมื่อทราบระบบกฎหมายในการค้นหาความจริงแล้วแนวปฏิบัติของศาลก็ควรสอดคล้องกับระบบกฎหมายดังกล่าวด้วย จึงจะทำให้ระบบการค้นหาความจริงของศาลมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันจะสามารถสร้างความเป็นธรรมในการค้นหาความจริงในคดีได้ดียิ่งขึ้น

2.8 การปรับบทบาทของผู้พิพากษาในการค้นหาความจริง

จะเห็นได้ว่าระบบกฎหมายของประเทศไทยกำหนดให้ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับเป็นหลักในคดีแพ่งสามัญ และมีบทบาทในเชิงรุกเป็นหลักในคดี민โนสาร่และคดีผู้บริโภค แต่ปรากฏว่าแนวปฏิบัติของศาลยังคงมีบทบาทในเชิงรับหรือค่อนข้างวางตัวเป็นกลางแบบศาลในกลุ่มประเทศคอมมอนลอว์ในคดีดังกล่าวโดยไม่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน โดยอาจมีเหตุผลทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยปฏิรูปการศาลและกฎหมายไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่รับอิทธิพลมาจากระบบคอมมอนลอว์ของประเทศอังกฤษเป็นอันมาก และศาลยังคงถือปฏิบัติในเชิงรับมาเป็นเวลานาน แตกต่างกับศาลอังกฤษซึ่งได้เปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นเชิงรุกเป็นหลัก ในคดี민โนสาร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 แล้ว แม้ประเทศอังกฤษจะได้ชื่อว่าเป็นประเทศหนึ่งในประเทศแม่แบบของระบบการค้นหาความจริงที่ผู้พิพากษามีบทบาทในเชิงรับเป็นหลัก แต่ก็สามารถปรับบทบาทให้เป็นเชิงรุกมาเป็นหลักได้ในคดี민โนสาร่ ศาลไทยจึงควรมีบทบาทหรือแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับระบบกฎหมายได้อย่างแท้จริง โดยมีบทบาทในเชิงรุกเป็นหลักในคดี민โนสาร่และคดีผู้บริโภค รวมทั้ง ควรเริ่มมีการใช้บทบาทเชิงรุกในคดีแพ่งสามัญด้วยโดยให้เป็นบทบาทเสริม โดยมีบทบาทในการซักถามพยานและการรวบรวมพยานหลักฐานเอง ทั้งนี้ เพื่อสร้างความเป็นธรรมในการค้นหาความจริงในคดีได้ดียิ่งขึ้น

(1) การซักถามพยาน

ผู้พิพากษาควรถามพยานเองเพื่อค้นหาความจริง เช่น กรณีที่ทนายโจทก์และทนายจำเลยมีความสามารถหรือเทคนิคในการว่าความต่างกันมากเป็นความได้เปรียบเสียเปรียบในชั้นเชิง การว่าความหรือทางเทคนิค หรือกรณีที่ศาลยังไม่ได้ข้อเท็จจริงที่ชัดเจนเพียงพอในประเด็นใด ๆ ศาลควรถามพยานเองเพื่อจะสามารถลดความได้เปรียบเสียเปรียบในเชิงเทคนิคนั้นและให้ได้ข้อเท็จจริงที่ชัดเจนเพียงพอในประเด็นนั้น ๆ

(2) การรวบรวมพยานหลักฐาน

ผู้พิพากษาควรสั่งให้ตรวจบุคคล วัตถุ สถานที่ หรือตั้งผู้เชี่ยวชาญโจทก์และจำเลยให้ความเห็นต่างกันในเรื่องเดียวกัน ศาลควรตั้งผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ของศาล

เพื่อให้ความเห็นที่ถูกต้องน่าเชื่อถือและเป็นกลางมากที่สุด นอกจากนั้นศาลควรสั่งสืบพยานเพิ่มเติม เช่น กรณีพยานหลักฐานที่โจทก์ จำเลยนำสืบยังไม่ชัดเจนเพียงพอหรือยังมีข้อสงสัย ศาลควรสั่งสืบพยานเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ชัดเจนเพียงพอในการทำคำพิพากษาได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรมมากที่สุด⁸

⁸สมบัติ พุทธิพงษ์ศักดิ์, บทบาทของศาลในการค้นหาความจริง, วารสารศาลยุติธรรมปริทัศน์.

บทที่ 3

การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาในศาลชั้นต้นของศาลยุติธรรม

การแสวงหาข้อเท็จจริงนั้นมีความสำคัญมากในวิธีพิจารณาคดีไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง คดีอาญา หรือคดีปกครอง การแสวงหาข้อเท็จจริงนั้นเป็นหัวใจหลักที่จะพึงอำนวยความสะดวก ยุติธรรมแก่ประชาชน ในระบบการแสวงหาข้อเท็จจริงตามกฎหมายวิธีพิจารณาตามหลักสากล โดยการแสวงหาข้อเท็จจริงก็จะนำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้ได้ความจริงของแต่ละคดีนั้นและแต่ละชั้นศาลโดยจะอธิบายดังนี้

3.1 หลักการพื้นฐานในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

การสร้างวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้เป็นไป ด้วยความเรียบร้อย จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในคดีประกอบกับยังช่วยป้องกันสิทธิ และผลประโยชน์โดยชอบด้วยกฎหมายของคู่ความในระหว่างการศึกษา ดังนั้น วิธีพิจารณา จึงจำเป็นต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ที่ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันของ คู่ความในการดำเนินกระบวนการพิจารณารวมทั้งสิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ดังนี้

3.1.1 หลักการค้นหาความจริงแห่งคดี

ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การได้มาซึ่งข้อเท็จจริง ที่ถูกต้องตามความจริง หลักการค้นหาความจริงถือได้ว่าเป็นหัวใจของการอำนวยความสะดวก ยุติธรรมแก่ประชาชน ความจริงที่ได้มานั้น อาจได้มาโดยการนำเสนอของคู่ความ เช่น ข้อเท็จจริงที่คู่ความกล่าวอ้างใน คำฟ้อง คำให้การ คำร้อง หรือคำแถลงต่าง ๆ หรือได้มาจากพยานเอกสารพยานบุคคล และพยานวัตถุที่คู่ความอ้างอิงหรือได้มาจากการค้นหาความจริงของศาลเองก็ได้มีบทบาทในการค้นหาความจริงของศาลจะมีมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับประเภทคดี และระบบกฎหมายของประเทศนั้น ๆ ว่าเป็นระบบจารีตประเพณี (Common Law) หรือ ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) รวมทั้ง

ระบบการค้นหาความจริงของประเทศนั้นว่าใช้ระบบการแสวงหาข้อเท็จจริงแบบใดส่วน (Inquisitorial System) หรือระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

3.1.2 หลักการรับฟังทุกฝ่าย

ศาลจะวางตัวเป็นกลางไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือเพียงแต่เห็น คำคู่ความแล้วตั้งธงคำพิพากษาไว้ก่อนจะรับฟังพยานหลักฐานต่าง ๆ จากทุกฝ่าย ซึ่ง การพิจารณาโดยปราศจากอคติทั้งปวงนั้นได้กำหนดไว้ในมาตรา 188 รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560¹ หลักการรับฟังความทุกฝ่ายถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มี การนำไปใช้บังคับในทุกประเทศ ทั้งในคดีแพ่ง คดีอาญา และคดีปกครอง หลักการนี้เป็น ผลมาจากการที่รัฐ ต้องให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ถือว่าประชาชน ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุ อย่างหนึ่งของคำพิพากษาของศาล แต่ยังมีฐานะของผู้ทรงสิทธิของ กระบวนการพิจารณาที่ตนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย คู่ความจึงควรมีโอกาสรักษา ผลประโยชน์ของตนเองอย่างเต็มที่ และคำพิพากษาที่ดีนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการเปิดเผย ข้อเท็จจริงทั้งหมดที่ช่วยให้ศาลสามารถพิจารณาได้อย่างรอบด้าน² ซึ่งจะเป็นไปได้ต่อเมื่อ คู่ความมีโอกาสเสนอ ข้อกล่าวอ้าง ข้อต่อสู้ รวมทั้งความเห็นของตนที่เกี่ยวข้องกับประเด็น แห่งคดีอันจะช่วยให้ ศาลสามารถค้นหาความจริงได้ในที่สุดขอบเขตของหลักการนี้มีหลาย แง่มุม เช่น สิทธิได้รับแจ้งข้อกล่าวหา หรือ การฟ้องคดี สิทธิเสนอพยานหรือโต้แย้ง พยานหลักฐาน สิทธิที่จะอยู่ด้วยในขณะ สืบพยาน และสิทธิที่จะไม่ถูกผูกพันโดยคำ พิพากษาในคดีที่ตนมิได้เข้าไปเป็นคู่ความ

¹ มาตรา ๑๘๘ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาล ซึ่งต้องดำเนินการให้เป็นไป ตามกฎหมาย และในพระปรมาภิไธย พระมหากษัตริย์ ผู้พิพากษาและตุลาการย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย ให้เป็นไปโดย รวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง

² อธิคม อินทุภทติ. แนวทางการพัฒนาระบบวิธีพิจารณาระบบไต่สวนในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง. (ประกาศนียบัตรหลักสูตรบริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง, วิทยาลัยการยุติธรรม, 2551), หน้า 59.

3.1.3 หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย

หลักการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีของศาลได้ซึ่งจะทำให้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้น ในศาลมีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ไปยังบุคคลอื่นนอกเหนือจากผู้พิพากษาและคู่ความที่เกี่ยวข้องได้ หลักการนี้จึงให้หลักประกันความเที่ยงธรรมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาล และยังเป็นหลักการตรวจสอบการใช้อำนาจทางตุลาการวิธีหนึ่ง เพราะเมื่อการกระทำทุกอย่างของศาลเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายตรวจสอบ ได้คู่ความย่อมได้รับหลักประกันว่าศาลจะต้องพิจารณาคดีโดยไม่เห็นแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในขณะเดียวกันการพิจารณาคดีโดยเปิดเผยย่อมทำให้คำพิพากษาของศาลเป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไปยิ่งกว่าการพิจารณาลับ ผลของการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย กล่าวคือประตูห้องพิจารณาต้องเปิดอยู่ตลอดเวลาที่มีการพิจารณาคดีเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีได้เสมอและบุคคล ทุกคน ย่อมมีสิทธิเข้ามาในห้องพิจารณาได้

นอกจากนี้ศาลจะต้องยอมให้มีการเผยแพร่รายงาน ข้อเท็จจริงในการพิจารณาคดีที่ตรงความจริงด้วย หลักการดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเปิดเผยจึงสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหลักการดำเนินกระบวนการพิจารณาด้วยการออกนั่งพิจารณา เพราะหากไม่มีการดำเนินกระบวนการพิจารณาแล้วสาธารณชน ก็ย่อมไม่อาจที่จะเข้าไปฟังการพิจารณาคดีของศาลได้³

3.1.4 หลักการพิจารณาคดีโดยเร็ว

คู่ความควรได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีภายในเวลาที่เหมาะสมหลักการนี้เป็นมาตรการป้องกันมิให้ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดถูกควบคุมไว้เป็นระยะเวลาเกินสมควรเป็นหลักการที่ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญทุกประเทศ อาทิเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาภายใต้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 6 ศาลมีอำนาจพิพากษายกฟ้อง หากมีความล่าช้าเกิดขึ้นในช่วงเวลาระหว่างการจับกุม และการพิจารณา

³วรเจตน์ ภาคีรัตน์. วิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ: ศึกษาเปรียบเทียบกรณีของศาลรัฐธรรมนูญต่างประเทศกับรัฐธรรมนูญไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2546), หน้า 35.

โดยไม่มีเหตุผล จะเห็นได้ว่า วิธีพิจารณาความของคดีต่าง ๆ จะมีรายละเอียดหรือหลักเกณฑ์บางอย่างแตกต่างกันไป สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยรวดเร็วนี้เป็นเครื่องป้องกันการคุมขังที่กดขี่และเกินสมควรก่อนการพิจารณาคดีและจะช่วยบรรเทาความวิตกกังวลและลดภาระของผู้ถูกกล่าวหาให้น้อยที่สุด รวมทั้งยังได้จำกัดความเป็นไปได้ในการที่จะเลี่ยงการพิจารณาให้ช้าออกไปซึ่งจะทำให้ความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ถูกกล่าวหาเสียไป ซึ่งในประเทศไทยนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 188 ได้บัญญัติให้มีการพิจารณาพิพากษาคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายให้เป็นไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง⁴ ขั้นตอนการพิจารณาคดีแบ่งและคดีอาญาทั้งมีหลักเกณฑ์ที่ร่วมกันคือขั้นตอนการดำเนินคดีที่มีรูปแบบเป็นทางการมีการดำเนินคดี ด้วยวาจาและโดยเปิดเผยต่อสาธารณชน ส่วนการดำเนินคดีปกครองนั้นยึดหลักคือความ สะดวก ความรวดเร็วและความยุติธรรม คู่กรณีได้รับความสะดวกที่จะยื่นฟ้อง แยกคำฟ้อง ยื่นอุทธรณ์และแก้อุทธรณ์ที่ศาลก็เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการพิจารณาคดี เนื่องจากเป็นคดีที่มีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ

3.2 หลักการพื้นฐานการดำเนินคดีอาญา

การดำเนินคดีอาญาของไทยใช้ “หลักการตรวจสอบ” เจ้าหน้าที่ของรัฐและศาลมีหน้าที่ร่วมกันค้นหาความจริงเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยส่วนรวม ตามหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ภายใต้การตรวจสอบและถ่วงดุลระหว่างองค์กร โดยการแยกภารกิจการสอบสวนฟ้องร้อง ออกจากการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งบทกฎหมายลักษณะพยานเป็น ให้ศาลเป็นผู้สืบพยานในการค้นหาความจริงโดยการเรียกพยานมาสืบโดยพลการ ศาลมีอำนาจถามโจทก์จำเลยหรือพยานคนใดก็ได้หรือจะดพยานก็ได้ จึงเป็นกรณีให้ศาลค้นหาความจริง นอกจากนี้ ศาลยังสามารถใช้ดุลพินิจได้มากขึ้น ได้แก่ การริเริ่มกำหนดให้มีวันตรวจพยานหลักฐาน การริเริ่มให้มีการสืบพยานหลักฐานล่วงหน้า เป็นต้น

⁴ มาตรา 188, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการสืบพยาน ศาลได้นำบทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 116(2) ประกอบมาตรา 117 โดยผ่านทางประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15 อันเป็น “วิธีการถามค้าน” มาใช้ในคดีอาญา โดยปล่อยให้คู่ความต่อสู้กันเพราะถือว่าทั้งสองฝ่ายเป็นคู่ความที่มีฐานะเท่าเทียมกัน ส่วนศาลก็จะวางเฉยในการค้นหาความจริง เว้นแต่เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลก็จะเข้าไปตรวจสอบหาความจริง

อย่างไรก็ตาม หลักคดีอาญาเป็นเรื่องที่ผลกระทบต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพและทรัพย์สินของประชาชน จะเห็นว่า การพิจารณาคดีโดยปล่อยให้คู่ความต่อสู้กันในเชิงอรรถคดีจึงอาจมีผลให้ผู้บริสุทธิ์อาจต้องรับโทษ⁵ เช่น คดีตัวอย่าง “คดีเชอรี แอน ดันแคน และจากสถิติที่มีการสำรวจผู้บริสุทธิ์ที่ตกเป็นผู้ต้องขังในเรือนจำ พบว่ามีผู้เข้าข่ายเป็นผู้บริสุทธิ์ประมาณร้อยละ 5 หรือประมาณ 7,000 - 8,000 คนของผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วประเทศ ทำให้รัฐต้องหาทางช่วยเหลือให้ได้รับความเป็นธรรมต่อไป

3.2.1 บทบาทของศาลในคดีอาญาทั่วไป

ในคดีอาญาทั่วไป เมื่ออัยการมีคำสั่งฟ้องและฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล หรือกรณีผู้เสียหายดำเนินคดีอาญาด้วยตนเองต่อศาลแล้ว ในกรณีอัยการเป็นผู้ฟ้องคดีนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120 กำหนดให้คดีของอัยการจะต้องผ่านการสอบสวนในความผิดนั้นจากพนักงานสอบสวนก่อน บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติเครื่องมือให้ศาลสามารถใช้บทบาทเชิงรุกในการค้นหาความจริงไว้ด้วยการกำหนดให้การค้นหาความจริงในขั้นตอนการสอบสวน การฟ้องร้องต้องกระทำอย่างภาวะวิสัย มีการถ่วงดุลและคานอำนาจกัน แม้ว่าจะมีข้อขัดข้องในบางส่วนตามที่กล่าวมาแล้วก็ตาม ซึ่งหากการค้นหาความจริงในขั้นตอนการสอบสวนและขั้นตอนฟ้องร้องได้ทำอย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมจะส่งผลให้การรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงของศาลมีความถูกต้องใกล้เคียงความจริงมากที่สุด

⁵สมทรัพย์ นำอำนวย. บทบาทของศาลในการพิจารณากับการค้นหาความจริงในคดีอาญา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2541). หน้า 63.

ดังนั้นบทบาทของศาลในการพิจารณาคดีอาญาจะมีประสิทธิภาพแค่ไหน เพียงใดย่อมมีส่วนมาจากการรวบรวมพยานหลักฐานในชั้นก่อนการพิจารณาคดีด้วย

นอกจากนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้บัญญัติให้อำนาจศาลใช้บทบาทเชิงรุกในการค้นหาความจริง โดยกำหนดให้ศาลเป็นผู้สืบพยาน ซักถามพยานเรียกพยานมาสืบหรือแม้แต่ให้งดพยานก็ได้ ไม่มีกฎเกณฑ์การสืบพยานที่เคร่งครัด ไม่มีบทตัดพยานที่เด็ดขาด ด้วยผลของมาตรา 226 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้ศาลมีดุลพินิจในการรับฟังพยานหลักฐานได้อย่างกว้างขวาง แม้แต่พยานบอกเล่า (Hearsay Evidence) ก็รับฟังได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา ได้ตัดสินว่าพยานบอกเล่ารับฟัง เช่น “คำให้การรับสารภาพของจำเลยที่ 2 ในชั้นจับกุมและชั้นสอบสวน ซึ่งเป็นพยานบอกเล่า แม้ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226 จะอนุญาตให้อ้างเป็นพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยที่ 2 ได้ แต่การใช้ดุลพินิจซึ่งน้ำหนักความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานต้องทำด้วยความระมัดระวัง เพราะมิใช่เป็นพยานที่ดีที่สุดที่โจทก์พื้่นนำมาแสดง ดังนั้น จึงต้องพิจารณาประกอบกับพยานอื่นของโจทก์ และพฤติการณ์ในการได้มาซึ่งคำให้การรับสารภาพดังกล่าวด้วย⁶

บทบัญญัติมาตรา 226 เพียงแต่ห้ามศาลรับฟังพยานหลักฐานที่เกิดจากการจงใจมีคำมั่นสัญญา ชูเชิญ หลอกลวงหรือโดยมิชอบประการอื่นเท่านั้น อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติศาลได้นำวิธีถามค้านมาใช้ในคดีอาญา ตามที่กล่าวมาแล้ว ทำให้ศาลมีบทบาทที่วางเฉยในการค้นหาความจริง แล้วปล่อยให้โจทก์ จำเลยมีหน้าที่นำพยานหลักฐานเข้าสู่สำนวนคดีของศาลและถามค้านพยานเพื่อรักษาประโยชน์ของตนจากการอ้างพยานของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วใช้บทบาทที่กฎหมายให้อำนาจไว้อย่างกว้างขวาง เฉพาะกรณีจำเป็น เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมเท่านั้น นอกจากนี้ “ศาลมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบคำวินิจฉัยได้ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 175 การดำเนินการของศาลดังกล่าวมิใช่การพิจารณาและสืบพยานในศาล จึงไม่ต้องทำต่อหน้าจำเลยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 วรรคหนึ่ง และเมื่อมิใช่การสืบพยาน จำเลยที่ 1 จึงไม่มี

⁶คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1029/2548

อำนาจตามคำพยานตามประมวลวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 117 วรรคสอง ประกอบด้วยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 15⁷

บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่สนับสนุนต่อการที่ศาลใช้บทบาทเชิงรุก ได้แก่

1. การรวบรวมพยานหลักฐานในขั้นตอนการสอบสวนและฟ้องร้อง ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอให้ศาลมีพยานหลักฐานที่ถูกต้องครบถ้วน เพื่อที่ศาลสามารถซักถามหรือเรียกพยานมาสืบนอกเหนือจากที่คู่ความนำเสนอต่อศาลหากยังไม่ชัดเจนที่จะวินิจฉัยความผิดของจำเลยได้

2. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 174 วรรคหนึ่ง และวรรคสอง เกี่ยวกับ “การแถลงเปิดคดี” ของโจทก์และจำเลยก่อนมีการสืบพยาน บทบัญญัติข้างต้นกฎหมายต้องการให้ศาลได้ทราบคดีโจทก์ จำเลยรวมถึงพยานหลักฐานที่จะนำสืบเพื่อพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์ของจำเลย ซึ่งเมื่อถึงขั้นตอนการสืบพยาน ถ้าโจทก์หรือจำเลยนำพยานหลักฐานเข้าสืบต่อศาลเพื่อสนับสนุนข้ออ้าง ข้อเถียงของตนแล้ว ถ้าศาลเห็นว่าจำเลยนำพยานหลักฐานเข้าสืบต่อศาลเพื่อสนับสนุนข้ออ้าง ข้อเถียงของตนแล้วถ้าศาลเห็นว่ายังไม่ชัดเจนเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการดำเนินคดี ศาลก็จะสามารถเข้าไปซักถามหรือเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติมแต่ศาลจะไม่เข้าไปทำหน้าที่แทนทนายเท่านั้น

3. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 240 เกี่ยวกับพยานเอกสาร หากจำเลยต้องการการสำเนาเอกสารในสำนวนการสอบสวนก่อนการสืบพยาน ฝ่ายโจทก์เสร็จสิ้น มาตรานี้ให้เป็นดุลพินิจของศาล ในการสั่งให้พนักงานอัยการส่งสำเนาแก่จำเลยก็ได้ โดยไม่ขัดกับมาตรา 175 ที่ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการได้เมื่อโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว

⁷คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5239/2547

4. การสืบพยานลับหลังจำเลยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 ทวิ เป็นกรณีที่กฎหมายให้ดุลพินิจของศาลในการดำเนินกระบวนการพิจารณาเพื่อไม่ให้เป็นไปโดยชักช้า ศาลมีอำนาจพิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลย

5. การที่ศาลถามพยานเองในกรณีที่จำเลยไม่ได้อ้างตนเองเป็นพยานในการสืบพยานที่เป็นเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 172 ตรี

3.2.2 บทบาทของศาลในการกลั่นกรองคดีอาญา : การไต่สวนมูลฟ้อง

การไต่สวนมูลฟ้อง เป็นขั้นตอนหนึ่งของการดำเนินคดีอาญาในชั้นศาล และเป็นการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่กฎหมายกำหนดบทบาทให้ศาลปฏิบัติเมื่อศาลได้ตรวจรับคำฟ้องแล้ว กล่าวคือ เมื่อคดีอาญาเข้าสู่ขั้นตอนฟ้องร้อง ถ้าฟ้องถูกต้อง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไว้ ดังนี้

มาตรา 162 บัญญัติว่า “ถ้าฟ้องถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ให้ศาลจัดการส่งต่อไปนี้

(1) ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ ให้ไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าคดีนั้นพนักงานอัยการได้ฟ้องจำเลยโดยข้อหาอย่างเดียวกันด้วยแล้วให้จัดการตามอนุมาตรา (2)

(2) ในคดีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ ไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้

วัตถุประสงค์ของการไต่สวนมูลฟ้อง เพื่อเป็นเครื่องมือของศาลในการใช้ดุลพินิจประทับฟ้องของโจทก์ เพื่อให้ศาลได้วินิจฉัยพยานหลักฐานโจทก์ในเบื้องต้นก่อนว่า คดีอาญาที่โจทก์นำมายื่นฟ้องจำเลยต่อศาลนั้น โจทก์มีพยานหลักฐานเบื้องต้นเพียงพอที่จะพิสูจน์ความผิดของจำเลยในชั้นพิจารณาได้หรือไม่ หากผลการไต่สวนมูลฟ้องปรากฏว่าคดีมีมูลศาลก็จะได้นำคำสั่งประทับฟ้องไว้พิจารณาต่อไป เฉพาะกรณีที่มิมีมูล ถ้า

คดีไม่มีมูล ก็จะมีพยานยกฟ้อง ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันสิทธิ เสรีภาพของบุคคลที่ถูกกล่าวหาหรือผู้ต้องหาที่จะต้องเดือดร้อนทุกข์ยากโดยไม่สมควร

โดยเฉพาะคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์ กฎหมายได้บัญญัติในเชิงบังคับให้ศาลต้องไต่สวน มูลฟ้องก่อน เว้นแต่คดีนี้พนักงานอัยการได้ฟ้องจำเลยโดยข้อหาอย่างเดียวกัน ด้วย กฎหมายเปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจได้ ทั้งนี้เพื่อศาลจักได้กลั่นกรองคดีชั้นหนึ่งก่อน การกระทำของจำเลยที่ถูกราษฎรด้วยกันเองฟ้องร้องกล่าวนั้น มีมูลจะประทับฟ้องให้ตกเป็นจำเลยอยู่ในอำนาจของศาลจะทำการพิจารณาพิพากษาต่อไปหรือไม่ อันเป็นวิธีป้องกันการแก่งแย่งบีบบังคับโดยทางตรงหรือทางอ้อมที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่ราษฎรด้วยกันเองโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้กฎหมายมิได้เพียงแต่ให้โอกาสให้เพียงแต่ศาลเท่านั้นเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาอย่างเดียว หรือรับฟังเพียงแต่โจทก์อย่างเดียว แต่กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165 ยังได้บัญญัติให้จำเลยนั้นได้มาฟังการไต่สวนมูลฟ้อง โดยตั้งทนายให้ซักค้านพยานหลักฐานของโจทก์ได้ และยังห้ามมิให้ศาลถามคำให้การจำเลยอีก อันเป็นกระบวนการตามกฎหมายที่มีให้เป็นการเสียเปรียบแก่จำเลยฝ่ายเดียว หรือมีใครได้เปรียบเสียเปรียบยิ่งหย่อนกว่ากัน

ในทางปฏิบัติ ศาลชั้นต้นจะพิพากษายกฟ้องโดยไม่นัดไต่สวนมูลฟ้อง หรือ นัดไต่สวนมูลฟ้องแล้ว พิจารณายกฟ้องโดยไม่ไต่สวนมูลฟ้อง หรือไต่สวนมูลฟ้องแล้ว พิจารณายกฟ้องก็ได้ เพราะเป็นดุลพินิจในการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้คดีเสร็จสิ้นไปโดยเร็วและชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ กระบวนการไต่สวนมูลฟ้องมิได้หมายความว่าให้นำพยานบุคคลมาสืบเท่านั้น แม้ไม่มีการสืบพยานแต่ศาลสอบถามข้อเท็จจริงจากโจทก์ ประกอบเอกสารที่โจทก์อ้างส่ง แล้วโจทก์ แถลงรับก็ถือว่าไต่สวนมูลฟ้องแล้ว^๑

สำหรับคดีที่พนักงานอัยการได้ยื่นฟ้องจำเลยโดยข้อหาอย่างเดียวกัน หรือคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ ศาลจะไม่อยู่ในบังคับให้ต้องไต่สวนมูลฟ้องก่อน แต่ให้เป็นดุลยพินิจหากศาลเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ ทั้งนี้เพราะคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์จะยื่นฟ้องจำเลยได้ คดีนั้นจะต้องผ่านกระบวนการสอบสวนพิจารณาสั่ง

^๑คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4775/2530

ฟ้องหรือสั่งไม่ฟ้องของพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบแล้ว และผ่านการพิจารณาสั่งคดีของพนักงานอัยการ ซึ่งมีระบบตรวจสอบดุลและคานอำนาจกันระหว่างพนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการรวมทั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ และอัยการสูงสุด⁹ ตามหลักการตรวจสอบ (Examination Principle) ในการดำเนินคดีอาญาที่พนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการต้องตรวจสอบความจริงของเรื่องอย่างละเอียด และต้องตรวจสอบอย่างมีความเป็นภาวะวิสัย (Objectivity) และเมื่อศาลเชื่อว่าเจ้าพนักงานได้ตรวจสอบอย่างถึงแก่นแล้วการที่ศาลจะประทับฟ้องของพนักงานอัยการ โดยไม่มีการไต่สวนมูลฟ้องก่อนจึงเป็นเรื่องที่มีเหตุผล¹⁰ และในทางตรงข้ามถ้าศาลไม่แน่ใจว่าคดีที่อัยการได้กลั่นกรองมานั้นสมควรที่จะดำเนินคดีต่อจำเลยในศาลต่อไปหรือไม่ ศาลก็มีดุลพินิจสั่งให้มีการไต่สวนมูลฟ้องได้

ในทางปฏิบัติ วิธีปฏิบัติที่ทำอยู่ในปัจจุบันคือ ไม่มีการไต่สวนมูลฟ้องของอัยการ ศาลจะประทับรับฟ้องในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์อย่างไรก็ตาม การที่ศาลไม่มีการไต่สวนมูลฟ้องในคดีที่อัยการเป็นโจทก์ ความรับผิดชอบของพนักงานอัยการย่อมแสดงออกจากการที่ศาลได้สังเกตการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานอัยการประจำศาลนั้น ๆ หากมีสถิติฟ้องในข้อเท็จจริงมีอัตราสูงแล้วศาลก็ควรใช้ดุลพินิจสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้อง อันจะส่งผลให้ทั้งพนักงานสอบสวนและพนักงานอัยการต้องทำงานด้วยความรอบคอบมากขึ้น ในการตรวจสอบค้นหาความจริงในการสอบสวนและการสั่งคดี

3.2.3 การพิจารณาคดีอาญา

3.2.3.1 การตรวจพยานหลักฐานก่อนเริ่มสืบพยาน

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173/1 ได้กำหนดให้มีวันตรวจพยานหลักฐานก่อนเริ่มทำการสืบพยาน อันเป็นบทบัญญัติที่เพิ่มขึ้นใหม่ ดังนี้

⁹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 120 และมาตรา 140-145

¹⁰คณิต ณ นคร. บทบาทของศาลในคดีอาญา. วารสารกฎหมายธุรกิจบัณฑิตย์. ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2544). หน้า 61.

มาตรา 173/1 บัญญัติว่า “เพื่อให้การพิจารณาเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม ในคดีที่จำเลยไม่ให้การหรือให้การปฏิเสธเมื่อคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอหรือศาลเห็นสมควร ศาลอาจกำหนดให้มีวันตรวจพยานหลักฐานก่อนกำหนด วันนัดสืบพยานก็ได้ โดยแจ้งให้คู่ความทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่าสิบสี่วัน

ก่อนวันตรวจพยานหลักฐานตามวรรคหนึ่งไม่น้อยกว่าเจ็ดวัน ให้คู่ความยื่น บัญชีระบุพยานต่อศาลพร้อมสำเนาในจำนวนที่เพียงพอ เพื่อให้คู่ความฝ่ายอื่นรับไปจาก เจ้าพนักงานศาลและถ้าคู่ความฝ่ายใดมีความจำนงจะยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติม ให้ยื่น ต่อศาลก่อนการตรวจพยานหลักฐานเสร็จสิ้น

การยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติมเมื่อล่วงพ้นระยะเวลาตามวรรคสองจะ กระทำได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากศาล เมื่อผู้ร้องขอแสดงเหตุอันสมควรว่าไม่สามารถ ทราบถึงพยานหลักฐานนั้น หรือเป็นกรณีจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม หรือ เพื่อให้โอกาสแก่จำเลยในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่

ถ้าพยานเอกสาร หรือพยานวัตถุใดอยู่ในความครอบครองของ บุคคลภายนอกให้คู่ความที่ประสงค์จะอ้างอิงขอให้ศาลมีคำสั่งเรียกพยานเอกสารหรือ พยานวัตถุดังกล่าวมาจากผู้ครอบครอง โดยยื่นคำขอต่อศาลพร้อมกับการยื่นบัญชีระบุ พยาน เพื่อให้ได้พยานเอกสารหรือพยานวัตถุนั้นมาก่อนวันตรวจพยานหลักฐานหรือวันที่ ศาลกำหนด”

3.2.3.2 การสืบพยานล่วงหน้า

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173/2 ได้กำหนดให้ศาลมี อำนาจสั่งให้มีการสืบพยานหลักฐานไว้ล่วงหน้า กำหนดวันนัดสืบพยานได้ เป็นบทบัญญัติที่ เพิ่มเติมขึ้นใหม่

มาตรา 173/2 วรรคสอง บัญญัติว่า “ในกรณีจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความ ยุติธรรม เมื่อศาลเห็นสมควรหรือคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดร้องขอ ศาลจะมีคำสั่งให้สืบ

พยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสำคัญในคดีไว้ล่วงหน้าก่อนถึงกำหนดวันนัดสืบพยานก็ได้”

เดิมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 237 ทวิ บัญญัติให้ศาลสืบพยานบุคคลไว้ล่วงหน้าก่อนฟ้องคดีได้เช่นกัน แต่มีข้อขัดข้องในทางปฏิบัติหลายประการ เช่น (ก) หลังจากโจทก์ยื่นฟ้องคดีแล้วการขอสืบพยานไว้ก่อนตามมาตรา 237 ไม่อาจกระทำได้เลย (ข) มาตรา 237 ทวิ ให้สืบพยานล่วงหน้าได้เฉพาะพยานบุคคลเท่านั้น ส่วนพยานเอกสารและพยานวัตถุไม่อาจขอสืบไว้ก่อนฟ้องคดีได้ และ (ค) ศาลไม่มีอำนาจสั่งได้เอง ต้องพนักงานอัยการหรือผู้ต้องหาร้องขอขึ้นมาก่อนเท่านั้น ส่วนพนักงานสอบสวนและผู้เสียหายไม่มีสิทธิขอต่อศาล

มาตรา 173/2 วรรคสอง เปิดช่องทางใหม่ให้มีการสืบพยานหลักฐานล่วงหน้าได้ แม้จะได้ยื่นฟ้องจำเลยต่อศาลแล้ว โดยสามารถสืบพยานหลักฐานล่วงหน้าได้ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพยานบุคคล พยานเอกสาร หรือพยานวัตถุและคู่ความทุกฝ่ายขอได้ รวมทั้งศาลอาจสั่งเองก็ได้ถ้าเห็นสมควร จึงเปิดช่องทางให้พนักงานสอบสวน และผู้เสียหายขอต่อศาลให้พิจารณาใช้อำนาจศาลสั่งให้สืบพยานหลักฐานล่วงหน้าได้แม้พนักงานอัยการและจำเลยจะมีได้ร้องขอ...

จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติมาตรา 173/2 วรรคสองนี้เป็นอีกบทบัญญัติหนึ่งที่ทำให้อำนาจศาลในการอำนวยความสะดวกได้อย่างกว้างขวางที่กำหนดให้ศาลมีบทบาทเชิงรุก หากเห็นสมควร ศาลก็อาจสั่งให้มีการสืบพยานล่วงหน้าก่อนถึงกำหนดวันนัดสืบพยานก็ได้ ภายหลังโจทก์ยื่นฟ้องจำเลยต่อศาลแล้วอีกทั้งสามารถสืบพยานหลักฐานล่วงหน้าได้ทุกชนิด ไม่จำกัดเฉพาะพยานบุคคลอย่างในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 237 ทวิ.

3.2.3.3 การเรียกสำนวนการสอบสวน

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดบทบาทของศาลในการเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการได้ ดังนี้

มาตรา 175 บัญญัติว่า “เมื่อโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว ถ้าเห็นสมควรศาลมีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยได้”

หลักเกณฑ์ตามมาตรา 175 นี้ หากศาลได้ใช้บทบาทเชิงรุก ในการเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการก่อนโจทก์สืบพยานเสร็จ จะทำให้ศาลทราบว่าข้อเท็จจริงที่น่าสงสัยจะได้ทำให้กระจ่างในตรงนั้น แม้ว่าขณะนี้จะมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173/1 กำหนดให้มีวันตรวจพยานหลักฐานก่อนเริ่มสืบพยาน โดยศาลมีอำนาจกำหนดได้เองแม้ไม่มีคำขอของคู่ความ ซึ่งจะช่วยให้การพิจารณาเนื้อหาข้อคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็วและเป็นธรรม แต่การตรวจพยานหลักฐานนี้ก็ใช้สำหรับพยานเอกสารและพยานวัตถุเท่านั้น ไม่รวมถึงบันทึกคำให้การพยานบุคคลและสิ่งที่มีใช้พยานหลักฐานในคดีซึ่งรวมอยู่ในสำนวนการสอบสวน เช่น บันทึกความเห็นสั่งฟ้องของพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ ศาลจึงยังต้องกระตือรือร้นในการเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการเพื่อศาลจะได้ศึกษาว่าจะสืบพยานปากไหนและปากนั้นมีตรงไหนที่น่าสงสัย ตรงไหนไม่สงสัยก็จะได้เร็วไม่ใช่ศาลนั่งบันทึกคำพยานโดยไม่รู้ทิศทางศาลจะได้สืบแต่ที่ตรงประเด็น ชักถามแต่ที่เป็นประเด็นให้กระจ่าง เท่านั้น การพิจารณาคดีในชั้นฟ้องร้องก็จะรวดเร็วและเป็นธรรม

อย่างไรก็ตาม ชั้นไต่สวนมูลฟ้อง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติไม่ให้ศาลเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาใช้บังคับแก่การไต่สวนมูลฟ้อง ทำให้มีปัญหาในการใช้และตีความกฎหมายขึ้นมาว่าในชั้นไต่สวนมูลฟ้องว่า ศาลมีอำนาจเรียกสำนวนสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยได้หรือไม่ ในทางปฏิบัติ ศาลได้ใช้บทบาทเชิงรุกในการวินิจฉัยปัญหานี้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 128/2487 ไว้ว่า “แม้ในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง ซึ่งโจทก์ยังมิได้สืบพยานแล้วเสร็จ ศาลก็มีอำนาจเรียกสำนวนการสอบสวนจากพนักงานอัยการมาเพื่อประกอบการวินิจฉัยได้ด้วย ส่วนในชั้นพิจารณา ศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้ เช่น “โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลยในฐานะนายจ้างของ จ. ผู้ขับรถโจทก์เสียหาย ในการพิจารณาโจทก์อ้างสำนวนการสอบสวนคดีที่ จ. ต้องหาว่าขับรถโดยประมาทเป็นเหตุให้คนขับรถของโจทก์ตาย ศาลหมายเรียกจากพนักงานอัยการ พนักงานอัยการอ้างว่าคดีอยู่ในระหว่างสั่งจับผู้ต้องหา เป็นเอกสาร

ลับในทางราชการอันไม่ควรเปิดเผย และหากจับตัวผู้ต้องหาได้แล้ว พนักงานอัยการก็ไม่มี
สำนวนใช้ในการดำเนินคดี จึงไม่อาจส่งสำนวนตามหมายเรียก เมื่อศาลเห็นว่าสำนวน
การสอบสวนนั้นเป็นหลักฐานที่ศาลจะต้องใช้ประกอบการพิจารณาเพื่อให้การวินิจฉัย
ชี้ขาดดำเนินไปด้วยความเที่ยงธรรม ศาลย่อมไม่ฟังคำปฏิเสธของพนักงานอัยการ และสั่ง
ให้ส่งสำเนาสำนวนการสอบสวนได้”¹¹

3.2.3.4 การสืบพยานคดีที่จำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดบทบาทของศาลใน
การสืบพยานคดีที่จำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ดังนี้

มาตรา 176 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “ในชั้นพิจารณา ถ้าจำเลยให้การรับ
สารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เว้นแต่คดีมีข้อหา
ในความผิดซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้น กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำไว้ให้จำคุกตั้งแต่
ห้าปีขึ้นไปหรือสถานที่หนักกว่านั้น ศาลต้องฟังพยานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้
กระทำผิดจริง”

ในคดีอาญาเมื่อศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงแล้ว ศาลจะอ่านและอธิบายฟ้อง
ให้จำเลยฟังถามว่าได้กระทำผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้ข้ออ้างอย่างไรบ้าง ซึ่งจำเลยจะให้
การรับสารภาพหรือให้การปฏิเสธหรือไม่ให้การเลยก็ได้

หลักเกณฑ์ตามมาตรา 176 วรรคหนึ่ง กรณีจำเลยให้การรับสารภาพตาม
ฟ้องที่มีโทษคดีที่กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำให้จำคุกตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไป หรือโทษ
สถานที่หนักกว่านั้นกฎหมายให้เป็นดุลพินิจของศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐาน
ของโจทก์ต่อไปก็ได้ นั้น มิได้หมายความว่า เมื่อจำเลยให้การรับสารภาพแล้วศาลจะต้อง
พิพากษาลงโทษจำเลยเสมอไป เมื่อศาลเห็นว่าจำเลยมิได้กระทำผิด ย่อมพิพากษายกฟ้อง
ได้โดยอาศัยอำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 185

¹¹คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1171/2514

ในทางปฏิบัติ ศาลได้ใช้บทบาทเชิงรุกในการวินิจฉัยคดีแม้จำเลยจะรับสารภาพตามฟ้องหากศาลยังมีข้อสงสัยศาล ก็จะทำให้โจทก์นำพยานหลักฐานมาสืบโดยอาศัยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 และแม้แต่คดีที่ไม่ต้องสืบพยาน ศาลก็ใช้บทบาทเชิงรุกได้ถ้าไม่เชื่อว่าจำเลยรับสารภาพจริงหรือไม่เชื่อว่ากระทำผิดจริง ตัวอย่างเช่น “ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศาลมีหน้าที่ต้องพิจารณาว่าจะลงโทษจำเลยได้หรือไม่ แต่ในคดีที่จำเลยจะให้การรับสารภาพ ศาลมีอำนาจที่จะพิพากษาคดีได้โดยไม่ต้องสืบพยานตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176 ก็ตาม แต่หากยังไม่แน่ใจว่าจำเลยได้กระทำผิดหรือไม่แล้ว ศาลจะสืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ มิใช่ต้องฟังคำรับสารภาพของจำเลยเสียทีเดียว และมาตรา 228 ยังให้ศาลมีอำนาจโดยผลการที่จะสืบพยานได้ด้วย เมื่อปรากฏจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติว่าการกระทำของจำเลยขัดแย้งกับ คำฟ้องของโจทก์และคำให้การรับสารภาพของจำเลย จึงสมควรสืบพยานเพิ่มเติมต่อไป”¹²

3.3 การสืบพยานเพิ่มเติม

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้ศาลตรวจสอบค้นหาความจริงเพิ่มเติมจากที่คู่ความนำเสนอต่อศาลไว้ ดังนี้

มาตรา 228 บัญญัติว่า “ระหว่างพิจารณาโดยผลการ หรือคู่ความฝ่ายใดร้องขอ ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติม จะสืบเองหรือส่งประเด็นก็ได้”

มาตรา 208 บัญญัติว่า “ในการพิจารณาคดีอุทธรณ์

(1) ถ้าศาลอุทธรณ์เห็นว่าควรสืบพยานเพิ่มเติม ให้มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเอง หรือส่งศาลชั้นต้นสืบให้ เมื่อศาลชั้นต้นสืบพยานแล้วให้ส่งสำนวนมายังศาลอุทธรณ์เพื่อวินิจฉัยต่อไป”

มาตรา 225 บัญญัติว่า “ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณา และว่าด้วย คำพิพากษาและคำสั่งชั้นอุทธรณ์มาบังคับในชั้นฎีกาโดยอนุโลม...”

¹²คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2944/2544

หลักเกณฑ์ของศาลในการค้นหาความจริงโดยการเรียกพยานมาสืบโดยพลการ หรืออาจสืบพยานที่คู่ความนำมาสืบเพิ่มเติมตามที่ศาลเห็นสมควรได้โดยไม่ต้องผูกพัน เฉพาะที่นำสืบโดยคู่ความ บัญญัติทั้งในส่วนของกฎหมายลักษณะพยานหลักฐานและใน กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อันเป็นบทบัญญัติดั้งเดิมและยังไม่มีแก้ไขแต่อย่าง ใด นับแต่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2478 จึงเห็นได้ว่าผู้กร่างกฎหมายนี้ให้ความสำคัญกับการที่ศาลจะค้นหา ความจริงเพิ่มอย่างสูง

การค้นหาความจริงของศาล ตามนัยแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 นี้ ถือว่าเป็นบทบัญญัติที่ให้อำนาจศาลกว้างขวางมาก ดังนี้

แม้ชั้นสืบพยานจะจบลงแล้วและนัดฟังคำพิพากษา ก็ถือว่าคดีอยู่ระหว่าง พิจารณา ศาลสืบพยานเพิ่มเติมได้ โดยศาลเห็นควรเองหรือคู่ความร้องขอ ไม่ว่าจะสืบเอง หรือส่งประเด็นก็ได้

ในกรณีที่ศาลเห็นควรสืบพยานเพิ่มเติมเอง มีคำพิพากษาฎีกาบรรทัดฐานเกี่ยวกับการ ค้นหาความจริงจาก “พยานของศาล” กรณีศาลมีดุลพินิจให้สืบพยานหลักฐานเพิ่มเติม นอกเหนือจากที่คู่ความนำพยานหลักฐานมาสืบ เช่น “ในคดีอาญา ศาลสั่งให้ส่งสืบพยาน โจทก์ที่ไม่มาศาลไปแล้ว ต่อมาระหว่างสืบพยานจำเลยพยานมาศาล เนื่องจากเป็น ประจักษ์

พยานโจทก์เพียงปากเดียวที่รู้เห็นเกี่ยวกับประเด็นในคดี ศาลย่อมมีอำนาจสั่งให้ สืบพยานดังกล่าวได้ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228”¹³ “คดีอาญาเมื่อสืบพยานโจทก์จำเลยเสร็จแล้ว การที่ศาลชั้นต้นเรียกสำนวนคดีอื่นมา ประกอบการพิจารณาก็เป็นการสืบพยานเพิ่มเติมนั่นเอง ย่อมมีอำนาจโดยพลการเรียกมา ประกอบการพิจารณาโดยไม่ต้องมีฝ่ายใดอ้างตาม ป.วิ.อาญา มาตรา 228”¹⁴

¹³คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4545/2531

¹⁴คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1443/2509

(2) บทบาทของศาลในการสืบพยานเพิ่มเติมตาม มาตรา 228 กับการไต่สวนมูลฟ้อง กระบวนการไต่สวนของศาลมีความสำคัญต่อเสรีภาพของผู้ต้องหาอย่างมาก กล่าวคือ ในคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์ หากคดีไม่มีมูลศาลจะต้องยกฟ้อง ในทำนองกลับกันถ้าคดีมีมูล ศาลก็จะประทับฟ้องผู้ต้องหา ก็จะมีฐานะเป็นจำเลยในคดีต้องอยู่ในอำนาจศาลทันที แต่เนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165 วรรคสอง กำหนดให้ เฉพาะโจทก์เท่านั้นที่นำพยานหลักฐานมาแสดงให้ศาลพอใจว่าคดีมีมูลที่จะประทับฟ้องไว้ พิจารณาเท่านั้น และในการพิจารณาศาลมีอำนาจไต่สวนมูลฟ้องลับหลังจำเลยได้ด้วย ส่วนจำเลยอาจตั้งทนายให้ซักค้านพยานโจทก์เท่านั้น โดยห้ามศาลถามคำให้การจำเลย ดังนี้ ศาลจึงมีบทบาทสูงในการคุ้มครองเสรีภาพบุคคล ซึ่งกระบวนการพิจารณาหนึ่งที่ศาลจะ ใช้ในการค้นหาความจริงว่าคดีมีมูลหรือไม่ ก็คือ การสืบพยานเพิ่มเติมหรือเรียกพยานมา สืบที่เรียกว่า “พยานของศาล” ดังกรณีตัวอย่าง เช่น “การที่ศาลชั้นต้นรับฟังคำเบิกความ ของพยาน ซึ่งเบิกความไว้ในคดีอื่นมาประกอบการวินิจฉัยชี้ขาดในคดีชั้นไต่สวนมูลฟ้อง ถือได้ว่าเป็นกรณีที่ศาลชั้นต้นทำการสืบพยานเพิ่มเติมโดยพลการโดยไม่มีคู่ความฝ่ายใด ร้องขอ เป็นอำนาจศาลที่จะทำได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 ประกอบมาตรา 171”¹⁵

(3) บทบาทของศาลในการสืบพยานเพิ่มเติม ตามมาตรา 228 กับคดีที่จำเลยให้การ รับสารภาพตามฟ้องที่มีโชคดีที่กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำให้จำคุกตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป หรือโทษสถานหนักกว่านั้น ศาลก็มีอำนาจใช้ดุลพินิจสั่งให้โจทก์สืบ พยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เช่นในคดีที่ศาลยังไม่แน่ใจว่าจำเลยกระทำผิดตามฟ้องหรือไม่ ศาลก็มีอำนาจสั่งให้สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เช่น “การที่ศาลชั้นต้นมีคำสั่งให้พนักงาน คุมประพาสสืบเสาะและพินิจจำเลยก็เนื่องจากศาลชั้นต้นรับฟังคำฟ้องของโจทก์และคำรับ สารภาพของจำเลยที่ว่าจำเลยกระทำความผิดจริง แต่ต้องการทราบข้อเท็จจริงเพื่อนำมา ประกอบดุลพินิจว่าสมควรกำหนดโทษแก่จำเลยสถานใด เพียงใด และเพื่อกำหนดวิธีการ หรือเงื่อนไขอันสมควรที่จะปฏิบัติต่อจำเลยต่อไปเท่านั้น มิใช่มีคำสั่งให้พนักงานคุม ประพาสสืบพยานว่าจำเลยกระทำความผิดตามฟ้องหรือไม่ ทั้งศาลก็ไม่มีอำนาจสั่งให้

¹⁵คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1872/2527

พนักงานคุมประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นเมื่อปรากฏข้อเท็จจริงตามรายงานการสืบเสาะ และ พินิจของพนักงานคุมประพฤติว่าการกระทำของจำเลยที่พา น. ผู้เยาว์ไปเสียจากอำนาจ ปกครองของมารดา ก็เพื่อประสงค์จะพา น. ไปอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา จึงไม่ใช่ การพรางผู้เยาว์ไปเพื่อการอนาจาร อันจะเป็นความผิดตาม ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 319 วรรคหนึ่ง ข้อเท็จจริงดังกล่าวแม้จะเป็นความจริงก็เป็นเรื่องที่โจทก์และจำเลย จะต้องนำพยานหลักฐานมาสืบในชั้นพิจารณาให้ปรากฏต่อศาล แม้ว่า มาตรา 13 แห่ง พระราชบัญญัติ วิธีดำเนินการคุมความประพฤติตามประมวลกฎหมายอาญา จะให้อำนาจ ศาลในการรับฟังรายงานของพนักงานคุมประพฤติโดยไม่มีพยานประกอบก็ตาม แต่ก็ เป็น การรับฟังเพื่อประกอบการพิจารณาเรื่องโทษและวิธีการที่จะดำเนินการแก่จำเลยเท่านั้น จะนำข้อเท็จจริงจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติมาเป็นเหตุยกฟ้องไม่ได้ อาจกล่าว โดยสรุปได้ว่าตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศาลมีหน้าที่ต้องพิจารณาว่า จะลงโทษจำเลยได้หรือไม่ แม้ในคดีที่จำเลยจะให้การรับสารภาพ ศาลมีอำนาจที่จะ พิพากษาคดีได้โดยไม่ต้องสืบพยานตาม ป.วิ.อาญา มาตรา 176 ก็ตาม แต่หากยังไม่แน่ใจ ว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่แล้ว ศาลจะสืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ มิใช่ต้องฟังตามคำ รับสารภาพของจำเลยเสียทีเดียว และมาตรา 228 ยังให้ศาลมีอำนาจโดยผลการที่ สืบพยานได้ด้วย เมื่อปรากฏจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติว่าการกระทำของจำเลย ขัดแย้งกับ คำฟ้องของโจทก์และคำให้การรับสารภาพของจำเลย จึงสมควรสืบพยาน เพิ่มเติมต่อไป¹⁶

3.4 การชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน

การที่โจทก์เสนอคำฟ้องว่าจำเลยได้กระทำความผิดอาญาตามที่กฎหมายกำหนดแล้วนั้น การที่ศาลจะรับฟังพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อเอาผิดจำเลยนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากใน การดำเนินการกระบวนการพิจารณาทางอาญา การชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานของโจทก์เป็นสิ่ง สำคัญมาก เนื่องจากหากปราศจากพยานหลักฐานว่าจำเลยกระทำความผิดจริงนั้นศาลมี อาจลงโทษจำเลยได้ และยิ่งไปกว่านั้นหากโจทก์ไม่สามารถนำสืบพยานหลักฐานให้ สัน กระจ่างชัดได้ และรวมถึงเป็นกรณีที่ยังมีความสงสัยว่าจำเลยนั้นได้กระทำความผิดจริงหรือไม่

¹⁶คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2944/2544

ศาลจำต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย โดยการยกฟ้องโจทก์และปล่อยตัวจำเลยไป ซึ่งตามหลักในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 ได้บัญญัติถึงการซึ่งนำพยานหลักฐานให้แน่ใจว่าจำเลยได้กระทำผิดจริง จึงจะลงโทษจำเลยนั้นได้

อย่างไรก็ตาม การที่โจทก์นั้นได้พยานหลักฐานต่าง ๆ มาโดยเฉพาะกรณีของพนักงานอัยการ ที่ได้รับสำนวนการสอบสวนจากพนักงานสอบสวนซึ่งกฎหมายนั้นได้มีการบัญญัติการห้ามมิให้รับฟังพยานหลักฐานในกรณีต่าง ๆ อาทิเช่น พยานที่เกิดขึ้นโดยชอบแต่ได้มาโดยมิชอบ หรือเป็นพยานหลักฐานที่ได้มาโดยอาศัยมูลที่เกิดขึ้นหรือได้มาโดยมิชอบ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา มาตรา 226/1 นั้น ก็มีใช้เพียงแต่จะบัญญัติห้ามรับฟังเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกรณีที่กฎหมายให้ดุลพินิจศาลรับฟังพยานหลักฐานในกรณีต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์เพื่อความยุติธรรม ยังรวมไปถึงกรณีที่พยานบอกเล่าซึ่งโดยหลักนั้นในคดีอาญา กฎหมายได้บัญญัติถึงการห้ามมิให้รับฟังพยานบอกเล่า เว้นตาม สภาพลักษณะ แหล่งที่มา และขอเท็จจริงแวดล้อมของพยานบอกเล่าที่น่าเชื่อถือว่าพิสูจน์ความจริงได้ หรือ มีเหตุจำเป็นเนื่องจากไม่สามารถนำบุคคลซึ่งเป็นผู้ที่ได้เห็น ได้ยิน หรือทราบข้อความเกี่ยวในเรื่องที่จะให้การเป็นพยานนั้นด้วยตนเองโดยตรงมาเป็นพยานได้ และมีเหตุผลสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมที่จะรับฟังพยานบอกเล่า นั้น ดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226/3

แต่อย่างไรก็ดี แม้กฎหมายจะบัญญัติข้อยกเว้นให้ศาลสามารถรับฟังพยานหลักฐานในกรณีดังกล่าวข้างต้นก็ตาม แต่ก็มีใช้ว่าศาลจะรับฟังพยานหลักฐานเหล่านั้นเพียงอย่างเดียวตามข้อยกเว้นที่กฎหมายกำหนดแล้วจะลงโทษจำเลยได้ตามที่ได้ความ เพราะเนื่องจากพยานหลักฐานเหล่านั้นเป็นพยานหลักฐานที่มีความบกพร่องในเรื่องน้ำหนักความน่าเชื่อถืออยู่ ดังนั้นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227/1 จึงบัญญัติให้ศาลนั้นวินิจฉัยชี้ว่านำพยานบอกเล่า พยานหลักฐานที่กระทบต่อความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานนั้น ศาลจะต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง และไม่ควรเชื่อพยานหลักฐานเหล่านั้นโดยลำพังเพื่อลงโทษจำเลย เว้นแต่มีเหตุผลอันหนักแน่น มีพฤติการณ์พิเศษแห่งคดี หรือมีพยานหลักฐานอื่นมาประกอบสนับสนุน เช่น พยานที่จำเลย

ไม่มีโอกาสได้ถามค้าน พยานปรักษ์ หรือ พยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ (เช่น เครื่องจับเท็จ) ซึ่งในส่วนของพยานที่เกิดจากเครื่องจับเท็จนั้นโดยหลักเป็นพยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ไม่มีกฎหมายใดตัดมิให้รับฟังพยานหลักฐานนี้ จึงรับฟังได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226 แต่เป็นพยานหลักฐานที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ โดยแท้จึงต้องชั่งน้ำหนักพยานตาม มาตรา 227/1 ในกรณีนี้ได้มีคำพิพากษาของศาลฎีกา เรื่อง “เครื่องจับเท็จเป็นเพียงเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่นำผลการตอบคำถามของจำเลยมาวิเคราะห์ตามหลักวิชาการแล้วประเมินผลจากการวิเคราะห์นั้นว่าจำเลยพูดจริงหรือพูดเท็จ อันมีลักษณะเป็นเพียงความเห็นทางวิชาการ ย่อมไม่อาจนำมาพิสูจน์ทราบถึงข้อเท็จจริงอันเกี่ยวกับการกระทำความผิดของจำเลยเป็นที่แน่ชัดได้ ต่างกับการพิสูจน์ตัวบุคคลที่อาจพิสูจน์ทราบได้โดยอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เมื่อโจทก์และโจทก์ร่วมไม่มีพยานหลักฐานอื่นมาประกอบให้เห็นว่าจำเลยฆ่าผู้ตายประการใด ถ้าฟังเครื่องจับเท็จและความเห็นของผู้ชำนาญด้านเครื่องจับเท็จยังไม่อาจรับฟังได้โดยปราศจากข้อสงสัยว่าจำเลยเป็นคนร้ายฆ่าผู้ตาย ต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227”¹⁷

¹⁷ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 734/2553

บทที่ 4

การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาและคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นในศาลอุทธรณ์

กระบวนการพิจารณาของศาลอุทธรณ์เริ่มจากเมื่อศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว หากคู่ความไม่เห็นด้วยกับคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าว คู่ความต้องอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์¹ เว้นแต่จะต้องห้ามอุทธรณ์ โดยยื่นอุทธรณ์ต่อศาลชั้นต้นภายในกำหนด 1 เดือนนับแต่วันอ่านหรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นให้คู่ความฝ่ายที่อุทธรณ์ฟัง² เมื่อคดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลอุทธรณ์แล้ว หากเป็นกรณีที่ศาลอุทธรณ์นัดหรืออนุญาตให้คู่ความมาพร้อมกันหรือมีการสืบพยาน ศาลอุทธรณ์ต้องพิจารณาโดยเปิดเผย³ การพิจารณาคดีอาญาในศาลอุทธรณ์อาจแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ในคดีอาญาทั่วไป และการพิจารณาคดีอาญาที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจศาลอุทธรณ์โดยเฉพาะ

โดยหลักในส่วนของคดีอาญา เมื่อพิจารณาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้วพบว่า มีบทบัญญัติให้อำนาจศาลเกี่ยวกับการสืบพยานอย่างในระบบไต่สวนไวัหลายประการ เช่น มาตรา 229 บัญญัติให้ศาลเป็นผู้สืบพยาน มาตรา 228 บัญญัติให้อำนาจศาลที่จะเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติมได้ มาตรา 235 บัญญัติให้ศาลมีอำนาจถามโจทก์จำเลยหรือพยานคนใดก็ได้ อย่างไรก็ตาม มีกฎหมายที่บัญญัติให้ศาลดำเนินกระบวนการพิจารณาแบบไต่สวนเป็นการเฉพาะหลายฉบับ แต่ในส่วนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเท่านั้น เนื่องจาก

¹คดีบางประเภทคู่ความต้องอุทธรณ์โดยตรงต่อศาลฎีกาตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นๆ กำหนดไว้ เช่น คดีทรัพย์สินทางปัญญา และการค้าระหว่างประเทศ คดีล้มละลาย คดีภาษีอากร เป็นต้น.

²ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 193 และมาตรา 198.

³ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 203.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติให้จัดตั้งแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและผู้ดำรงตำแหน่งอื่นตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดถูกกล่าวหาว่ามีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ ร่ำรวยผิดปกติ กระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการตามประมวลกฎหมายอาญา หรือกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น รวมทั้งบุคคลอื่นที่เป็นตัวการ ผู้ใช้หรือผู้สนับสนุนในการกระทำความผิดทางอาญาดังกล่าวด้วยเป็นการเฉพาะ และมีการตราพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญกำหนดวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเพื่อจัดตั้งแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา และกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีพิจารณา ตลอดจนการบังคับคดีในการดำเนินคดีดังกล่าวไว้เป็นการเฉพาะที่ผู้พิพากษามีบทบาทในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีดังกล่าวอย่างมาก ดังมีรายละเอียดที่จะได้กล่าวต่อไปดังนี้

การดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น แต่เดิมนั้นวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีลักษณะเช่นเดียวกับคดีอาญาทั่ว ๆ ไปโดยเป็นไปตามบทบัญญัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคดีอาญา ไม่ได้มีบทบัญญัติกำหนดวิธีพิจารณาเป็นพิเศษ ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 272 บัญญัติให้มีการจัดตั้งแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองขึ้นในศาลฎีกาขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองถูกมองว่าเป็น ผู้มีอิทธิพล จึงควรมีกระบวนการยุติธรรมเฉพาะสำหรับจัดการกับผู้ที่มีอิทธิพลเหล่านี้อย่างรวดเร็ว เพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริตโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการศาลตามปกติ ที่ต้องเริ่มต้นจากศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์มายังศาลฎีกา⁴

⁴สมยศ ไขประพาย, บทบาทอำนาจของศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดีระบบใต้สวน, ผลงานการอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 10, สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม 2555, หน้า 18.

ในระหว่างการศึกษาพระราชบัญญัติแพ่งของกระทรวงมหาดไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 บัญญัติให้มีแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกาไว้ เช่นเดียวกัน โดยองค์คณะผู้พิพากษาประกอบด้วยผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาหรือผู้พิพากษาอาวุโสซึ่งเคยดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาจำนวน 9 คน ซึ่งได้รับเลือกโดยที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาโดยวิธีลงคะแนนลับ และให้เลือกเป็นรายคดี โดยอำนาจหน้าที่ของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นให้เป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดตั้งแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา และกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีพิจารณา ตลอดจนการบังคับคดีในการดำเนินคดีดังกล่าว (ปัจจุบันบทบัญญัติดังกล่าวถูกกำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 195 ซึ่งมีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกัน)

ในปี พ.ศ. 2549 ได้มีประกาศคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ฉบับที่ 19 เรื่อง ให้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญบางฉบับมีผลใช้บังคับต่อไป ข้อ 2 กำหนดว่าการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มิให้กระทบกระเทือนการบังคับใช้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 โดยพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 ยังคงใช้บังคับต่อไป จนกว่าจะมีกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติมหรือยกเลิก ทั้งนี้ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 กำหนดวิธีพิจารณาคดีเป็นแบบไต่สวนไว้โดยตรง ดังที่ปรากฏตามความในมาตรา 5 ว่า ในการพิจารณาคดีให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของ

ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองยื่นรายงานของคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติเป็นหลักในการพิจารณา และอาจไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ตามที่เห็นสมควร

มาตรา 19 กำหนดให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองดำเนินกระบวนการพิจารณาไต่สวนพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันทำการ จนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันมิอาจก้าวล่วงได้ มาตรา 26 กำหนดให้การพิจารณาและไต่สวนพยานหลักฐานให้กระทำโดยเปิดเผย เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะสำคัญให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีคำสั่งให้พิจารณาเป็นการลับได้ มาตรา 31 กำหนดว่าในการไต่สวน ให้องค์คณะผู้พิพากษาสอบถามพยานบุคคลเอง โดยการแจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริงซึ่งจะทำการไต่สวน แล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้นโดยวิธีแถลงด้วยตนเองหรือตอบคำถามศาล แล้วจึงให้โจทก์จำเลยถามเพิ่มเติมต่อไป รวมทั้งการดำเนินคดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินนั้น

มาตรา 33 กำหนดให้นำบทบัญญัติเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในหมวด 2 ยกเว้นมาตรา 24 มาตรา 27 วรรคสาม และมาตรา 32 มาใช้บังคับโดยอนุโลมด้วย และการดำเนินคดีโดยคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) นั้น มาตรา 44 กำหนดว่าในการพิจารณาพิพากษาให้องค์คณะผู้พิพากษาดำเนินการไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมตามที่เห็นสมควร เพื่อพิสูจน์ความเป็นจริงตามคำร้องขอให้ดำเนินคดีโดยไม่ผูกมัดกับเหตุผลหรือพยานหลักฐานที่ปรากฏในคำร้องขอให้ดำเนินคดี หรือในการไต่สวนหรือความเห็นของคณะกรรมการไต่สวนหรือในการดำเนินคดีของอัยการสูงสุด

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2543 ประธานศาลฎีกาโดยความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา ออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีเพื่อใช้บังคับในศาลฎีกาแผนกคดีอาญา

ของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยในส่วนการนั่งพิจารณานั้น ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543 ข้อ 9 กำหนดว่าในชั้นพิจารณาถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลอาจเรียกพยานหลักฐานมาทำการไต่สวนต่อไปได้ จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง ข้อ 10 ศาลมีอำนาจพิจารณาและไต่สวนพยานหลักฐานลับหลังจำเลยได้ และในส่วนการไต่สวนพยานหลักฐานนั้น ข้อ 18 กำหนดว่าในการไต่สวนพยานบุคคล ให้ศาลแจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริงที่จะทำการไต่สวน แล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้นด้วยตนเองหรือตอบคำถามศาล แล้วจึงให้โจทก์จำเลยถามพยานเพิ่มเติม โดยให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานดังกล่าวเป็นผู้ถามก่อน

จากบทบัญญัติพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 และข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543 ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพิจารณาพิพากษาคดีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและผู้ดำรงตำแหน่งอื่นตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดถูกกล่าวหาว่ามีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ ร่ำรวยผิดปกติ กระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการตามประมวลกฎหมายอาญา หรือกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น รวมทั้งบุคคลอื่นที่เป็นตัวการ ผู้ใช้หรือผู้สนับสนุนในการกระทำความผิดทางอาญาดังกล่าวได้นำระบบไต่สวนมาใช้ เพื่อให้ผู้พิพากษามีบทบาทในการแสวงหาข้อเท็จจริงมากขึ้นกว่าการพิจารณาคดีอาญาทั่วไป อันเป็นการปรับบทบาทของศาลที่จะทำให้การค้นหาความเป็นจริงเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีให้ถูกต้องตรงความเป็นจริงมากขึ้น และเหมาะสมกับลักษณะคดีที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศจากการคอร์รัปชัน ซึ่งศาลยุติธรรมต้องเข้าไปมีบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วย อันจะส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ

4.1 บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

4.1.1 ในช่วงก่อนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้

การเลือกตั้งสมาชิกหรือผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับกฎหมายจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นการเฉพาะ โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เมืองพัทยา กรุงเทพมหานคร และองค์การบริหารส่วนตำบล ที่จัดตั้งตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ ได้แก่ พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2521 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 และพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 โดยเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานครจะมีกฎหมายเฉพาะ ได้แก่ พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสภาเทศบาล พุทธศักราช 2482 พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2531 ในขณะที่กฎหมายจัดตั้งเมืองพัทยาและองค์การบริหารส่วนตำบลบัญญัติให้การเลือกตั้งสมาชิกและผู้บริหารดังกล่าวเป็นไปตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทย⁵

กฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานครนั้น ศาลจะเข้าไปมีบทบาทเกี่ยวกับในส่วนของการพิจารณาสีทธิเลือกตั้งและการสมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้ง

⁵พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2521, มาตรา 18 .

พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537, มาตรา 45.

การคัดค้านการเลือกตั้ง ซึ่งจะมีรูปแบบใกล้เคียงกัน เว้นแต่การคัดค้านการเลือกตั้งของกรุงเทพมหานครจะฟ้องต่อศาลที่แตกต่างจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดและเทศบาล ในขณะที่องค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองพัทยาจะให้นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดเข้ามามีบทบาทแทนศาล บทบาทผู้พิพากษาในช่วงเวลานี้จึงยังไม่โดดเด่นและการพิจารณาคดีทั้งระบบยังเป็นการกล่าวหาโดยทั่วไป

4.1.2 ในช่วงที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้

ประเทศไทยมีการปฏิรูปการเมืองและมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 11 ตุลาคม 2540 อันมีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น โดยผู้บริหารท้องถิ่นจะมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่กฎหมายจัดตั้งกำหนดให้สมาชิกสภาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารท้องถิ่น เว้นแต่กรุงเทพมหานครที่กฎหมายจัดตั้งกำหนดให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครมาจากการเลือกตั้งของประชาชนโดยตรง และกำหนดให้มืองค์กรอิสระขึ้น คือ คณะกรรมการเลือกตั้ง เข้ามามีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการจัดเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปโดยสุจริตและเป็นธรรม

เพื่อให้การอนุวัติเป็นไปตามบทบัญญัติเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว จึงได้มีการแก้ไขกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญด้วย โดยรัฐสภาได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 ขึ้นใช้บังคับ อันมีผลให้ยกเลิกกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภา

กรุงเทพมหานคร และผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว⁶ และกำหนดให้ คณะกรรมการเลือกตั้งเข้าไปมีบทบาทในการจัดการเลือกตั้งรวมทั้งมีอำนาจในการวินิจฉัย คดีด้วย ทั้งยังเป็นการกำหนดให้มีกฎหมายกลางเพียงฉบับเดียวในการเลือกตั้งสมาชิก สภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบ ซึ่งเห็นได้จากหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติฉบับนี้และบทบัญญัติต่าง ๆ ของกฎหมายฉบับนี้

ในช่วงนี้คดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาหรือผู้บริหารองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นจึงอยู่ในอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการเลือกตั้ง โดยศาลไม่มีบทบาทและ อำนาจหน้าที่ในการพิจารณาและวินิจฉัยข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

4.1.3 ในช่วงที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มีผล บังคับใช้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีผลใช้บังคับได้ ระยะเวลาหนึ่งแล้ว ก็เกิดรัฐประหารและยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 และมีการร่าง รัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ซึ่งต่อมาได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจ การวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 โดยให้ ศาลอุทธรณ์เป็นผู้วินิจฉัยคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาหรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกี่ยวกับการให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือ ผู้บริหารท้องถิ่น คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด และกำหนดให้การพิจารณาพิพากษาคดี ของศาลอุทธรณ์เป็นไปตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา⁷

ด้วยเหตุนี้ ปัจจุบันศาลอุทธรณ์ได้เข้ามามีบทบาทและอำนาจหน้าที่ เกี่ยวกับคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อีกทั้ง

⁶พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545, มาตรา 3.

⁷รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, มาตรา 219 วรรคสาม และมาตรา 239.

ศาลฎีกาโดยที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาได้กำหนดระเบียบว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ใช้บังคับกับคดีดังกล่าวแล้ว

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ดังกล่าวกำหนดให้ศาลอุทธรณ์เป็นผู้วินิจฉัยคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น โดยมีได้กล่าวถึงศาลอุทธรณ์ภาคต่าง ๆ อันอาจความหมายให้เข้าใจว่าเฉพาะศาลอุทธรณ์เท่านั้นที่มีอำนาจในการวินิจฉัยคดีดังกล่าว แต่แท้จริงแล้วคำว่า ศาลอุทธรณ์นี้หมายรวมถึงศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึง 9 ด้วย⁸

4.2 การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ในคดีอาญาทั่วไป

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาและว่าด้วยคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นมาบังคับใช้ในชั้นอุทธรณ์ด้วยโดยอนุโลม⁹ และถ้าศาลอุทธรณ์เห็นว่าควรสืบพยานเพิ่มเติม ศาลอุทธรณ์ก็มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองหรือสั่งศาลชั้นต้นสืบพยานให้ หรือถ้าศาลอุทธรณ์เห็นเป็นการจำเป็นเนื่องจากศาลชั้นต้นมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกระบวนการพิจารณา ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิพากษาสั่งให้ศาลชั้นต้นทำการพิจารณาและพิพากษาหรือสั่งใหม่ตามรูปคดี¹⁰ ดังนั้นการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญาในชั้นอุทธรณ์อาจแบ่งเป็น 2 กรณี คือ การนำวิธีพิจารณาในศาลชั้นต้นมาใช้ และวิธีพิจารณาในชั้นอุทธรณ์โดยเฉพาะ

4.2.1 การนำวิธีพิจารณาและคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นมาใช้

การแสวงหาข้อเท็จจริงในศาลอุทธรณ์โดยนำวิธีพิจารณาและคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นมาใช้ เช่น ถ้าศาลอุทธรณ์เห็นว่าจำเลยมิได้กระทำความผิด การกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด คดีขาดอายุความหรือมีเหตุตามกฎหมายที่จำเลยไม่ควรถูกต้องรับโทษ

⁸พระธรรมนูญศาลยุติธรรม, มาตรา 3.

⁹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 215.

¹⁰ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 208.

ศาลอุทธรณ์จะใช้อำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 215 ประกอบมาตรา 185 วรรคหนึ่ง พิพากษายกฟ้องโจทก์

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2944/2544 ศาลชั้นต้นมีคำสั่งให้พนักงานคุมประพฤติสืบเสาะและพินิจจำเลย ก็เนื่องจากศาลชั้นต้นรับฟังตามคำฟ้องของโจทก์และคำให้การรับสารภาพของจำเลยว่าจำเลยกระทำความผิดตามฟ้อง แต่ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบดุลพินิจว่าสมควรกำหนดโทษแก่จำเลยสถานใดเพียงใด และเพื่อกำหนดวิธีการหรือเงื่อนไขอันสมควรและเหมาะสมที่จะปฏิบัติต่อจำเลยต่อไปเท่านั้น มิใช่มีคำสั่งให้พนักงานคุมประพฤติสืบพยานว่าจำเลยกระทำความผิดตามฟ้องหรือไม่ ทั้งศาลก็ไม่มีอำนาจสั่งให้พนักงานคุมประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น เมื่อปรากฏข้อเท็จจริงตามรายงานการสืบเสาะและพินิจของพนักงานคุมประพฤติว่าการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิดตามฟ้องแม้จะเป็นความจริงก็เป็นเรื่องที่โจทก์และจำเลยจะต้องนำพยานหลักฐานมาสืบในชั้นพิจารณาให้ปรากฏต่อศาล

แม้ตามพระราชบัญญัติวิธีดำเนินการคุมความประพฤติตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2522 มาตรา 13 ศาลจะมีอำนาจรับฟังรายงานของพนักงานคุมประพฤติตามมาตรา 11 โดยไม่ต้องมีพยานบุคคลประกอบก็ตาม แต่ก็เป็นการรับฟังเพื่อประกอบการพิจารณาเรื่องโทษและวิธีการที่จะดำเนินการแก่จำเลยเท่านั้น มิได้เป็นการรับฟังในฐานะเป็นพยานหลักฐานที่จะนำมาวินิจฉัยการกระทำที่ถูกฟ้องด้วยไม่ จึงนำข้อเท็จจริงจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติมาเป็นเหตุยกฟ้องไม่ได้ การที่ศาลอุทธรณ์นำข้อเท็จจริงจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติมาวินิจฉัยยกฟ้องจำเลย จึงเป็นการไม่ชอบด้วยกระบวนการพิจารณา

เมื่อศาลอุทธรณ์เห็นว่าข้อเท็จจริงตามรายงานของพนักงานคุมประพฤติปรากฏว่าการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิดตามที่โจทก์ฟ้อง ศาลย่อมไม่อาจแน่ใจได้ว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ ศาลจึงไม่อาจพิพากษาลงโทษจำเลยได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 ซึ่งในคดีอาญานั้นแม้จำเลยจะให้การรับสารภาพ ศาลก็ยังมีหน้าที่จะต้องพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 185 ว่าจะลงโทษได้หรือไม่ ศาลจะลงโทษจำเลยได้ก็ต่อเมื่อเห็นว่าจำเลยได้กระทำความผิดและไม่มีกรรณโทษตามกฎหมายเท่านั้น และเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงดังกล่าว แม้จำเลยจะให้การรับสารภาพประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176 วรรคแรก ได้บัญญัติว่า ในชั้นพิจารณาถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ แสดงว่า แม้ในคดีที่มีข้อหาความผิดที่เมื่อจำเลยให้การรับสารภาพ ศาลมีอำนาจที่จะพิพากษาคดีต่อไปได้โดยมิต้องสืบพยานก็ตาม แต่หากยังไม่แน่ใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงหรือไม่แล้วศาลจะให้สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ มิใช่ต้องฟังตามคำรับสารภาพของจำเลยแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ในระหว่างพิจารณาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 ยังให้ศาลมีอำนาจโดยพลการที่จะสืบพยานเพิ่มเติมได้ด้วย เมื่อปรากฏจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติว่าการกระทำของจำเลยขัดแย้งกับคำฟ้องของโจทก์และคำให้การรับสารภาพของจำเลย เพื่อให้ข้อเท็จจริงกระจ่างแจ้ง ศาลฎีกาจึงเห็นสมควรสืบพยานเพิ่มเติมในประเด็นที่ว่า จำเลยกระทำการตามรายงานการสืบเสาะและพินิจของพนักงานคุมประพฤติจริงหรือไม่ โดยส่งสำนวนไปให้ศาลชั้นต้นสืบให้ และเมื่อศาลชั้นต้นสืบพยานในประเด็นดังกล่าวแล้ว ให้ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์ เพื่อวินิจฉัยต่อไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208 (1) ประกอบมาตรา 225

ตามคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าว ศาลฎีกาใช้อำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 225 ประกอบมาตรา 208 (1) โดยศาลฎีกาเห็นว่าควรสืบพยานเพิ่มเติม จึงส่งศาลชั้นต้นให้สืบพยานเพิ่มเติมในประเด็นที่ว่า จำเลยกระทำการตามรายงานการสืบเสาะและพินิจของพนักงานคุมประพฤติจริงหรือไม่ และเมื่อศาลชั้นต้นสืบพยานในประเด็นดังกล่าวแล้ว ให้ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์ เพื่อวินิจฉัยต่อไปตามลำดับชั้นศาล กรณีดังกล่าว หากศาลอุทธรณ์พบข้อเท็จจริงนี้ก็มีอำนาจสั่งให้ศาลชั้นต้นสืบพยานเพิ่มเติมแล้วส่งสำนวนคืนศาลอุทธรณ์เพื่อวินิจฉัยโดยอาศัยอำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208 (1) ได้

4.2.2 วิธีพิจารณาในชั้นอุทธรณ์โดยเฉพาะ

ถ้าศาลอุทธรณ์เห็นว่าข้อเท็จจริงในสำนวนยังไม่เพียงพอต่อการวินิจฉัยชี้ขาดคดี ศาลอุทธรณ์มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม โดยศาลอุทธรณ์อาจเรียกพยานมาสืบเองหรือส่งศาลชั้นต้นสืบพยานให้ก็ได้ เมื่อศาลชั้นต้นสืบพยานเสร็จแล้วก็จะส่งสำนวนมาให้ศาลอุทธรณ์เพื่อวินิจฉัยชี้ขาดต่อไป หรือถ้าศาลอุทธรณ์เห็นเป็นการจำเป็นเนื่องจากศาลชั้นต้นมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกระบวนการพิจารณา ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิพากษาสั่งให้ศาลชั้นต้นทำการพิจารณาและพิพากษาหรือสั่งใหม่ตามรูปคดี¹¹

4.3 การพิจารณาคดีเลือกตั้งที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจศาลอุทธรณ์โดยเฉพาะ

โดยปกติแล้วศาลอุทธรณ์มิใช่ศาลที่จะรับพิจารณาพิพากษาคดีอาญาในชั้นต้น แต่เป็นศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่ศาลชั้นต้นทั่วไปพิพากษาคดีแล้ว ซึ่งเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 193 วรรคหนึ่ง คดีอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้นในข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย ให้อุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ เว้นแต่จะถูกห้ามอุทธรณ์โดยประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น จากบทบัญญัติดังกล่าวคู่ความที่ไม่พอใจในผลแห่งคำพิพากษา สามารถอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย แต่มีบางคดีที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจของศาลอุทธรณ์พิจารณาพิพากษาคดีโดยไม่ต้องพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นก่อน เช่น การอุทธรณ์คำสั่งคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 มาตรา 25 วรรคสอง ในกรณีที่ไม่เห็นด้วยกับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการดังกล่าวให้มีสิทธิอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัย ทั้งนี้ การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา จะใช้กระบวนการพิจารณาแบบกล่าวหา กล่าวคือ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์จะตรวจสำนวนและพยานหลักฐานของโจทก์และจำเลย รวมทั้งทบทวนเหตุผลแห่งคำพิพากษาของศาลชั้นต้นว่าถูกต้องหรือไม่

¹¹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 208.

อย่างไร ซึ่งไม่ใช่การเริ่มต้นพิจารณาคดีแต่อย่างใด ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 บัญญัติให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจรับพิจารณาพิพากษาคดีในชั้นต้นได้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคสาม โดยให้ศาลอุทธรณ์¹² เป็นศาลที่มีเขตอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น อันได้แก่ คดีที่ขอให้สั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่ในกรณีที่ประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว และคดีที่ขอให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งและสั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่ในกรณีที่ประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 239 วรรคสี่ ประกอบ มาตรา 239 วรรคสอง ซึ่งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นในที่นี้หมายถึงสมาชิกสภาหรือผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ กรุงเทพมหานคร องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนตำบล และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีกฎหมายจัดตั้ง¹³ และบัญญัติให้วิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีของศาลอุทธรณ์สำหรับคดีดังกล่าวเป็นพิเศษคือ ต้องใช้ระบบไต่สวนและเป็นไปโดยรวดเร็ว โดยให้ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาออกระเบียบกำหนดวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีดังกล่าว ซึ่งที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาได้ออกระเบียบกำหนดวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีดังกล่าวแล้วคือ ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550¹⁴ ซึ่งระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาดังกล่าวโดยกำหนดให้ศาลอุทธรณ์พิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งโดยใช้ระบบไต่สวน และให้พิจารณาด้วยความรวดเร็ว แตกต่างจากการพิจารณาคดีแพ่งหรืออาญาโดยทั่วไปที่ศาลยุติธรรมจะพิจารณาและพิพากษาคดีโดยใช้ระบบกล่าวหา¹⁵ ต่อมามีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว)

¹² ศาลอุทธรณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญยังหมายความรวมถึงศาลอุทธรณ์ภาคด้วย ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 3 ที่กำหนดว่า ศาลอุทธรณ์ได้แก่ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค ซึ่งก็คือศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึงศาลอุทธรณ์ภาค 9.

¹³ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545, มาตรา 4

¹⁴ เหตุที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนดให้การพิจารณาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งให้ดำเนินการโดยระบบไต่สวนก็เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม.

¹⁵ โครงการสัมมนาเพิ่มศักยภาพข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม ศาลอุทธรณ์ภาค 1 เรื่อง “การบริหารจัดการคดีเลือกตั้ง”, วันที่ 18-20 กุมภาพันธ์ 2554 ณ โรงแรมเซ็นทารา แอสโคต ฮิลล์ รีสอร์ท จังหวัดตาก, หน้า 1.

พุทธศักราช 2557 ศาลอุทธรณ์ยังคงมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นเช่นเดิม ตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 58/2557 เรื่อง การพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ลงวันที่ 6 มิถุนายน 2557 ข้อ 2 ในกรณีที่ ได้มีการประกาศผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นแล้ว และศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคได้รับคำร้องของคณะกรรมการการเลือกตั้ง เพื่อขอให้วินิจฉัยว่าควรให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นผู้ใดให้ศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคซึ่งมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ยังคงมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีเรื่องนั้นต่อไป เช่นเดิม ทั้งนี้ วิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีดังกล่าวให้เป็นไปตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 รวมทั้งปัจจุบันมีการตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ใช้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 แล้วรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 226 วรรคหก ประกอบมาตรา 226 วรรคหนึ่ง บัญญัติให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นที่กระทำการทุจริตในการเลือกตั้ง หรือรู้เห็นกับการกระทำของบุคคลอื่น และบัญญัติให้การพิจารณาพิพากษาของศาลอุทธรณ์สำหรับคดีดังกล่าวให้ใช้ระบบไต่สวนและดำเนินการโดยรวดเร็วตามระเบียบของที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา ซึ่งเป็นหลักการเดียวกันที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

กระบวนการพิจารณาคดีระบบไต่สวนนั้น ผู้พิพากษาจะต้องเป็นผู้แสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเพื่อนำมาวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท โดยภาระการพิสูจน์มิได้ตกอยู่แก่โจทก์หรือจำเลยที่กล่าวอ้างข้อเท็จจริงนั้น ในทางปฏิบัติผู้พิพากษาจะยึดถือและปฏิบัติตามระบบกล่าวหา

กล่าวคือให้คู่ความเป็นผู้นำสืบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ตนกล่าวอ้าง อันเป็นภาระหน้าที่ของคู่ความที่จะต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงข้อเท็จจริงนั้น ๆ แต่ในระบบไต่สวนผู้พิพากษาจะต้องปรับบทบาทมาเป็นผู้แสวงหาข้อเท็จจริงในคดีมากยิ่งขึ้น มิใช่เพียงแต่รับฟังพยานหลักฐานที่คู่ความนำสืบเท่านั้น แต่จะต้องค้นหาความจริงประกอบด้วย

สำหรับการพิจารณาและวินิจฉัยคดีตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกานั้น ในระหว่างการศึกษานี้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 แล้ว แต่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาไม่ได้ออกระเบียบใหม่ ดังนั้น การพิจารณาและวินิจฉัยคดียังเป็นไปตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 โดยมีการพิจารณาและวินิจฉัยคดีสำคัญมีดังต่อไปนี้ (ปัจจุบันเป็นไปตามระเบียบของที่ประชุมใหญ่ว่าด้วยการพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และการเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งหรือสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้ง สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 ซึ่งมีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกัน)

4.3.1 วิธีพิจารณา

เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 226 วรรคเจ็ด บัญญัติให้ใช้ระบบไต่สวนและให้ดำเนินการโดยรวดเร็ว ซึ่งเป็นหลักการเดียวกันดังที่กล่าวมาข้างต้น ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 กำหนดวิธีพิจารณาให้ใช้ระบบไต่สวนและเป็นไปโดยรวดเร็ว นอกจากนี้ การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลอุทธรณ์อาจะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยาก จำเป็นต้องใช้วิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งเป็นวิธีพิจารณาความที่ใช้ในศาลยุติธรรมมาเป็นเวลานานและคู่ความส่วนใหญ่มีความคุ้นเคย และทราบกระบวนการพิจารณาเป็นอย่างดี มาใช้เพื่อให้การพิจารณาคดีเป็นไปอย่างเรียบง่ายและมีประสิทธิภาพ โดยวิธีพิจารณาไต่สวนซึ่งระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง

และการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 มิได้กำหนดไว้โดยเฉพาะ ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับได้เท่าที่พอจะใช้บังคับได้¹⁶

การพิจารณาคดีของศาลอุทธรณ์ต้องกระทำโดยเปิดเผย รวมทั้งต้องประกาศแจ้งวันนัดพิจารณาทุกครั้งไว้ที่หน้าศาล และสำหรับวันนัดพิจารณาครั้งแรกนั้น ต้องประกาศแจ้งให้คู่ความทราบไม่น้อยกว่าห้าวันก่อนวันนัด¹⁷

คดีหมายเลขแดงที่ 641/2564 ศาลอุทธรณ์ได้ดำเนินกระบวนการพิจารณาที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่มีผู้ร้องกล่าวหาว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นเป็นผู้ขาดคุณสมบัติตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นเป็นการทำคำสั่งที่ได้เห็นการพิจารณาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งในการพิจารณาวินิจฉัยคดี ที่ศาลอุทธรณ์ได้ส่งยกคำร้องการที่ผู้ร้องนั้นอุทธรณ์ถึงคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งท้องถิ่น¹⁸

4.3.2 การตรวจพยานหลักฐาน

การตรวจพยานหลักฐานเป็นกระบวนการเพื่อให้ทราบถึงกรอบของการสืบพยาน และการกำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องวินิจฉัยในคดี โดยคู่ความต้องเปิดเผยพยานหลักฐานฝ่ายตนให้อีกฝ่ายได้ตรวจสอบและทราบแนวทางการต่อสู้คดีในศาล¹⁹ การตรวจพยานหลักฐานนี้แท้จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยาน (Pre-trial Discovery) ซึ่งเป็นกระบวนการแสวงหาข้อเท็จจริงหรือความจริงก่อนมีการพิจารณาคดี โดยคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งสามารถทราบข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานเกี่ยวกับคดีที่อยู่ในความครอบครองของอีกฝ่ายหนึ่ง²⁰ ซึ่งวิธีนี้จะทำให้คู่ความมี

¹⁶ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 4.

¹⁷ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 10.

¹⁸ คดีหมายเลขดำที่ ลตทต ๔/๒๕๖๔ คดีหมายเลขแดงที่ ๖๔๑/๒๕๖๔ ศาลอุทธรณ์ภาค ๓

¹⁹นายสุรวุฒิ เชาวลิติ โครงการ หน้า 42.

²⁰ รายงานการเก็บข้อมูล หน้า 1.

ความเท่าเทียมกันในการต่อสู้คดี เนื่องจากหากคู่ความฝ่ายหนึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐซึ่งมีทั้งทรัพยากรบุคคลหรืองบประมาณในการต่อสู้คดีอย่างมาก ในขณะที่คู่ความอีกฝ่ายเป็นเอกชนหรือราษฎรที่จะต้องใช้ทรัพยากรของตนเองในการต่อสู้คดี ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะมีข้อจำกัดทางการเงินหรือการแสวงหาพยานหลักฐานมานำสืบต่อศาลมากหากเปรียบเทียบกับหน่วยงานของรัฐ

การเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยานนี้ โดยหลักแล้วจะต้องเปิดเผยพยานหลักฐานทุกชนิด เว้นแต่เป็นเรื่องความมั่นคงของชาติ (National Security) ความจำเป็นที่จะต้องปกป้องพยานที่มีความเสี่ยงที่จะได้รับอันตราย (The Need to Protect Witnesses at Risk of Reprisals) หรือการรักษาความลับของวิธีการสืบสวนอาชญากรรมของตำรวจ (Police Methods of Investigation of Crimes)²¹ ก็จะได้รับยกเว้นไม่ต้องเปิดเผย แต่หากเป็นเรื่องความปลอดภัยของพยานบุคคลแล้วจะไม่ได้รับการยกเว้นให้เปิดเผยพยานหลักฐาน แต่จะมีวิธีการอื่นที่จะทำให้ความคุ้มครองพยาน เช่น การจัดให้มีการคุ้มครองความปลอดภัยแก่พยานจนกว่าจะได้เบิกความเป็นพยานในศาล หรือกฎหมายยกเว้นไม่ต้องนำพยานบุคคลนี้มาสืบในศาลแต่สามารถให้อ้างบันทึกถ้อยคำในชั้นสอบสวนมานำสืบในศาลได้ และบันทึกถ้อยคำดังกล่าวรับฟังเป็นพยานหลักฐานได้ แต่น้ำหนักการรับฟังพยานหลักฐานอาจจะลดน้อยลง เนื่องจากคู่ความอีกฝ่ายไม่มีโอกาสถามค้านเพื่อโต้แย้งคำให้การดังกล่าว

ในการพิจารณาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นของศาลอุทธรณ์นั้น ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 11 กำหนดให้คู่ความทั้งสองฝ่ายมีสิทธิขอตรวจพยานหลักฐานและคัดสำเนาพยานหลักฐานของตนเองหรือของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้ โดยคู่ความต้องแสดงวิธีการได้มาซึ่งพยานดังกล่าวมาพร้อมกับคำร้องหรือคำคัดค้าน และศาลอุทธรณ์อาจกำหนดให้มีการตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดก็ได้ โดยให้ศาลบันทึก

²¹121 Brown v. Procurator Fiscal, Dunfermline, Privy Council 5 December 2000 [2001] R.T.R. 11 page 113.

รายละเอียดเกี่ยวกับพยานหลักฐานที่คู่ความขอให้มีการไต่สวนหรือที่คู่ความไม่ได้แย้งพยานหลักฐานไว้

4.3.3 การออกหมายเรียกหรือหมายจับพยานที่ไม่มาตามหมายเรียก

โดยปกติการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาล คู่ความจะเป็นผู้นำพยานหลักฐานต่าง ๆ เช่น พยานบุคคล หรือพยานเอกสาร เป็นต้น มาสืบพินิจในศาล แต่ในบางกรณีที่พยานหลักฐานเหล่านี้ไม่อยู่ในการครอบครองของคู่ความหรือไม่สามารถนำมาพินิจหรือให้การในศาลได้ด้วยตนเอง

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 มิได้กำหนดให้คู่ความร้องขอต่อศาลให้หมายเรียกพยานมาศาล เพียงแต่กำหนดให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควร²² เป็นการดำเนินกระบวนการพิจารณาแบบระบบไต่สวนที่ให้ศาลมีบทบาทในการค้นหาความจริงแห่งคดี จึงมีอำนาจที่จะเรียกพยานหลักฐานต่าง ๆ มาสืบเพื่อค้นหาความจริงในศาลได้ ในส่วนคู่ความนั้นแม้ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 จะมีได้กำหนดให้ร้องขอต่อศาล แต่การที่ ข้อ 4 ได้กำหนดให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่พอจะใช้บังคับได้ ซึ่งก็คือคู่ความที่ไม่สามารถนำพยานของตนมาศาลได้ คู่ความดังกล่าวอาจร้องขอต่อศาลก่อนวันสืบพยาน ให้ศาลออกหมายเรียกพยานมาศาลได้ แต่ต้องให้พยานรู้ล่วงหน้าอย่างน้อยสามวัน โดยหมายเรียกพยานจะมีข้อความตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ชื่อและตำบลที่อยู่ของพยาน สถานที่และวันเวลาซึ่งพยานจะต้องไป และบทกำหนดโทษที่จะได้รับในกรณีไม่ไปตามหมายเรียกหรือโทษในกรณีเบี่ยงเบน²³

²²ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 12 วรรคสอง

²³ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, มาตรา 106

อย่างไรก็ตาม การที่ศาลออกหมายเรียกบุคคลใดมาเป็นพยานในศาล อาจได้รับการยกเว้นไม่ต้องไปศาลได้ โดยบทบัญญัติของกฎหมายยกเว้นบุคคลบางประเภทที่แม้ได้รับหมายเรียกแล้วไม่จำเป็นต้องไปศาลไม่ว่ากรณีใด ๆ กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระราชินี พระยุพราช หรือผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนา หรือกรณีที่ไม่จำเป็นต้องไปศาลเมื่อมีเหตุจำเป็นกล่าวคือบุคคลที่อ้างว่าไม่สามารถไปศาลได้เพราะเจ็บป่วยหรือมีข้อแก้ตัวอันจำเป็นอื่น โดยได้แจ้งเหตุให้ศาลทราบแล้วและศาลเห็นว่าข้ออ้างหรือข้อแก้ตัวนั้นฟังได้²⁴ ซึ่งบุคคลที่มีเหตุจำเป็นเพราะเจ็บป่วยนั้น ศาลอาจออกหมายเรียกให้มาศาลอีกครั้งในภายหลังได้

หากบุคคลที่ได้รับหมายเรียกโดยชอบแล้วจงใจไม่ไปศาล ศาลจะออกหมายจับและเอาพยานกักขังไว้จนกว่าพยานจะได้เบิกความตามวันที่ศาลเห็นสมควร ทั้งนี้บุคคลดังกล่าวยังมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 170 อีกด้วย

ในกรณีที่คู่ความประสงค์จะอ้างพยานเอกสารเป็นพยานหรือนำสืบในศาล เอกสารดังกล่าวต้องเป็นต้นฉบับ แต่หากคู่ความรับกันหรือไม่ปฏิเสธสำเนาเอกสารที่จะอ้างหรือนำสืบพยาน ก็สามารถนำสำเนาเอกสารดังกล่าวแทนต้นฉบับได้²⁵ หากต้นฉบับเอกสารที่คู่ความต้องการอ้างอิงเป็นพยานหลักฐานนั้นอยู่ในความครอบครองของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง หรือบุคคลภายนอก คู่ความฝ่ายที่อ้างสามารถยื่นคำร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งเรียกเอกสารดังกล่าว ในการนี้หากศาลเห็นว่าเอกสารนั้นเป็นพยานหลักฐานสำคัญและคำร้องนั้นรับฟังได้ ศาลจะมีคำสั่งให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุคคลภายนอกจัดส่งเอกสารต่อศาลภายในระยะเวลาที่ศาลกำหนด²⁶ หากบุคคลที่ได้รับหมายเรียกให้จัดส่งเอกสารแล้วปฏิเสธหรือไม่ส่งเอกสารภายในระยะเวลาที่ศาลกำหนด จะมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 170

²⁴ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, มาตรา 109.

²⁵ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, มาตรา 122.

²⁶ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, มาตรา 123.

4.3.4 การสืบพยานในชั้นศาลอุทธรณ์

จากหลักการการพิจารณาพิพากษาคดีให้ดำเนินการโดยรวดเร็ว นั้นระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 12 วรรคหนึ่ง กำหนดให้ศาลสืบพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันทำการจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันไม่อาจก้าวล่วงเสียได้ ให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจสั่งให้เลื่อนคดีไปได้ภายในกำหนดเวลาไม่เกินเจ็ดวัน ซึ่งเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันไม่อาจก้าวล่วงเสียได้นั้น อาจเป็นเหตุการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งทำให้การพิจารณาคดีไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น พยานป่วยไม่สามารถมาศาล หรือมีจลาจล น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น รวมทั้งกำหนดเรื่องการขาดนัด ตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 12 วรรคหก กำหนดกรณีผู้ร้องไม่มาศาลในวันตรวจพยานหลักฐานหรือวันนัดพิจารณาให้ถือว่าผู้ร้องไม่ประสงค์ให้ศาลอุทธรณ์มีคำสั่งตามคำร้อง ซึ่งศาลอุทธรณ์ต้องสั่งจำหน่ายคดีเสียออกจากสารบบความ แต่ถ้าผู้คัดค้านไม่มาศาลในวันตรวจพยานหลักฐานหรือวันนัดพิจารณา ให้ศาลอุทธรณ์พิจารณาคดีไปฝ่ายเดียว เพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปโดยรวดเร็ว

ในการสืบพยานหลักฐานนั้นให้สืบพยานของผู้ร้องก่อนเสร็จแล้วจึงสืบพยานหลักฐานของผู้คัดค้านต่อไป โดยในการสืบพยานดังกล่าวให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานในประเด็นต่าง ๆ ให้ได้ความครบถ้วน เว้นแต่ในกรณีที่ผู้พิพากษาเห็นว่ามีความจำเป็นก็อาจอนุญาตให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านซักถามพยานได้ ซึ่งการที่ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 12 นี้กำหนดให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานเพื่อให้ได้ความครบถ้วนก็คือเพื่อให้ได้ความจริงในคดี สอดคล้องกับระบบไต่สวนและระบบผสม ซึ่งผู้พิพากษาในระบบไต่สวนจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่หลักในการซักถามพยานหรือค้นหาความจริงจากพยานที่มาให้การหรือเบิกความ

ในศาล คู่ความหรือทนายความของคู่ความเป็นเพียงผู้มีหน้าที่ช่วยเหลือศาลในการหาความจริง โดยจะเป็นผู้ถามพยานภายหลังได้รับอนุญาตจากผู้พิพากษาให้ซักถามได้

การที่ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 กำหนดให้ผู้พิพากษาต้องเป็นผู้ซักถามพยานก่อนเสมอนั้น จะมีผลดีต่อคดีคือผู้พิพากษาสามารถค้นหาความจริงเพื่อวินิจฉัยประเด็นข้อพิพาทในคดีได้อย่างถูกต้อง และทำให้ผลการตัดสินคดีสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสำนวนซึ่งผู้พิพากษาและคู่ความได้มีโอกาสซักถาม ซึ่งหากปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของคู่ความในการซักถามหรือหาความจริงกันเองดังเช่นในระบบกล่าวหาหรือตามกระบวนการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมในคดีทั่วไป ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสำนวนอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นหรือตรงกับประเด็นข้อพิพาทแห่งคดีที่ต้องวินิจฉัย เนื่องจากทนายความหรือคู่ความ จะซักถามพยานไปในแนวทางที่ตนต้องการ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ตรงกับประเด็นแห่งคดี ส่วนผลเสียต่อคดีนั้นคือในการซักถามพยานด้วยตนเองนั้นอาจมีการซักถามไปในลักษณะที่เป็นประโยชน์ในทางคดีแก่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเนื่องจากผู้พิพากษาอาจไม่ถนัดในการซักถามพยานด้วยตนเอง แม้ว่าจะไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดเลย หรือผู้พิพากษาจะต้องใช้เวลาในการศึกษาประเด็นข้อกฎหมายและการคิดคำถามเพื่อหาข้อเท็จจริงจากพยานให้สอดคล้องกับประเด็นกฎหมายแห่งคดี

โดยปกติตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกำหนดให้การถามพยานนั้น หากเป็นพยานของคู่ความฝ่ายใดก็นำมาสืบนั้นจะต้องใช้คำถามเพื่อให้พยานตอบตามที่รู้เห็นมา จึงไม่สามารถใช้คำถามนำได้ แต่คู่ความอีกฝ่ายสามารถใช้คำถามนำได้ ซึ่งคำถามนำก็คือการตั้งคำถามเพื่อให้ตอบว่าใช่หรือไม่ หรือให้ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ข้อความที่คู่ความอีกฝ่ายถามค้าน แต่ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 12 กำหนดให้สามารถใช้คำถามนำในการถามพยานผู้ร้องหรือผู้คัดค้านได้ ซึ่งจะแตกต่างกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและ

การเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 13 และข้อ 14 ได้กำหนดให้คู่ความอาจร้องขอหรือผู้พิพากษาหากเห็นสมควร เสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาล ของพยานบุคคลที่จะต้องมาเบิกความต่อศาล โดยบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นดังกล่าวจะมีข้อความหรือรายการตามที่ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 กำหนด แต่เนื้อหาสาระสำคัญหลักของบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นต่อศาล ก็คือการบรรยายรายละเอียดแห่งข้อเท็จจริงและหรือความเห็นของผู้ให้ถ้อยคำ เพื่อให้ผู้พิพากษาหรือคู่ความทราบข้อเท็จจริงที่พยานรู้เห็นมาเองโดยไม่จำเป็นต้องเบิกความในศาลเกี่ยวกับข้อความดังกล่าวอีก เพียงแต่เบิกความรับรองบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นดังกล่าวว่าถูกต้องตามที่ตนจะให้การหรือได้จัดทำขึ้น

นอกจากนี้ ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 13 และข้อ 14 ยังกำหนดให้พยานผู้ให้ถ้อยคำตามบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นต้องมาศาลเพื่อเบิกความรับรองตามบันทึกถ้อยคำดังกล่าว แต่หากพยานไม่มาศาล หรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความนั้น ผู้พิพากษาต้องปฏิเสธการรับฟังบันทึกถ้อยคำดังกล่าวเป็นพยานหลักฐานในสำนวน รวมทั้งกำหนดว่าหากมีการทำบันทึกถ้อยคำแล้ว กรณีที่ผู้พิพากษาเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอ ผู้พิพากษาอาจกำหนดให้พยานดังกล่าวไม่ต้องมาศาลก็ได้ แต่หากคู่ความติดใจคัดค้านข้อเท็จจริงในบันทึกถ้อยคำก็สามารถทำคำคัดค้านเป็นหนังสือ และศาลอาจนัดให้พยานดังกล่าวมาศาลเพื่อตอบข้อซักถามเพิ่มเติม และหากพยานไม่มาศาล หรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความนั้น ผู้พิพากษาต้องปฏิเสธการรับฟังบันทึกถ้อยคำดังกล่าวเป็นพยานหลักฐานในสำนวนเช่นเดียวกันกับกรณีแรก

ในการสืบพยานในศาลอุทธรณ์นี้ ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 16 ยังกำหนดให้มีการนำ

เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการสืบพยานโดยกำหนดให้ศาลอาจดำเนินกระบวนการพิจารณาหรือสืบพยานโดยระบบการประชุมทางวิดีโอได้ หากผู้พิพากษาเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอ และให้ถือว่าการตามสืบพยานหรือการดำเนินกระบวนการพิจารณาผ่านระบบดังกล่าวได้กระทำในห้องพิจารณา ซึ่งจะช่วยให้บุคคลเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้มากขึ้นและสร้างความสะดวกแก่พยานหรือคู่ความที่จะต้องมาศาลซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากภูมิลำเนาของพยานหรือคู่ความมาก โดยพยานหรือคู่ความสามารถไปศาลที่ตั้งอยู่ใกล้ภูมิลำเนาหรือสะดวกในการเดินทางและใช้ห้องที่มีระบบการประชุมทางวิดีโอของศาลนั้นเชื่อมต่อกับระบบของศาลอุทธรณ์ในวันที่ศาลอุทธรณ์นัดพิจารณา

การสืบพยานโดยทั่วไปนั้น ศาลสามารถเดินเผชิญสืบคือการที่ศาลเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอเดินทางไปตรวจสอบพยานหลักฐานของที่เกิดเหตุหรือสถานที่พิพาท ซึ่งระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ไม่มีการกำหนดไว้ แต่หากพิจารณาตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 4 วรรคสองที่ให้นำวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับได้เท่าที่พอจะใช้บังคับได้ ดังนั้น หากมีความจำเป็นศาลอุทธรณ์สามารถใช้กระบวนการพิจารณาเดินเผชิญสืบได้เช่นกัน

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การพิจารณาคดีในชั้นอุทธรณ์ในคดีอาญาทั่วไป ศาลอุทธรณ์ใช้ระบบกล่าวหา ซึ่งเป็นหน้าที่ของคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องนำเสนอพยานหลักฐานของตนต่อศาลชั้นต้น และศาลอุทธรณ์พิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่คู่ความเสนอต่อศาลชั้นต้นเท่านั้น เว้นแต่กรณีที่ศาลอุทธรณ์เห็นว่าข้อเท็จจริงในสำนวนยังไม่เพียงพอแก่การวินิจฉัยชี้ขาดคดี ศาลอุทธรณ์อาจเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม โดยศาลอุทธรณ์จะสืบพยานเองหรือส่งศาลชั้นต้นสืบพยานให้ แล้วศาลอุทธรณ์วินิจฉัยชี้ขาดคดีต่อไป โดยพิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่คู่ความเสนอต่อศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้วแต่กรณีเช่นกัน ศาลอุทธรณ์มีบทบาทและดุลพินิจที่จำกัดเพียงเป็นผู้ตัดสินเท่านั้นไม่มีอำนาจช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในการแสวงหาพยานหลักฐาน

คู่ความจะมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้คดี ส่วนการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นนั้น ศาลอุทธรณ์ใช้ระบบไต่สวนโดยศาลอุทธรณ์เป็นผู้แสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเพื่อนำมาวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท ภาระการพิสูจน์มิได้ตกอยู่แก่คู่ความที่กล่าวอ้างข้อเท็จจริงนั้น ศาลอุทธรณ์มิได้ทำหน้าที่วางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดเหมือนระบบกล่าวหาแต่จะทำหน้าที่ค้นหาความจริง ศาลอุทธรณ์มีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินคดีและสามารถใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง การพิจารณาคดีมีลักษณะเป็นการดำเนินการระหว่างศาลอุทธรณ์กับผู้คัดค้าน ส่วนผู้ร้องเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหาความจริงเท่านั้น

บทที่ 5

การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีอาญา คดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา และคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทาง การเมืองในศาลฎีกา

กระบวนการพิจารณาของศาลฎีกาเริ่มจากเมื่อศาลอุทธรณ์มีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว หากคู่ความไม่เห็นด้วยกับคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าว คู่ความต้องฎีกาไปยังศาลฎีกา เว้นแต่จะต้องห้ามฎีกา โดยยื่นต่อศาลชั้นต้นภายในกำหนด 1 เดือนนับแต่วันอ่านหรือถือว่าได้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นให้คู่ความฝ่ายที่ฎีกาฟัง¹ เมื่อคดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลฎีกาแล้ว หากเป็นกรณีที่ศาลฎีกานัดหรืออนุญาตให้คู่ความมาพร้อมกันหรือมีการสืบพยาน ศาลฎีกาต้องพิจารณาโดยเปิดเผย² การพิจารณาคดีอาญาในศาลฎีกาอาจแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ การพิจารณาคดีในชั้นฎีกาในคดีอาญาทั่วไป และการพิจารณาคดีอาญาที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจศาลฎีกาโดยเฉพาะ

5.1 การพิจารณาคดีในชั้นฎีกาในคดีอาญาทั่วไป

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบัญญัติให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาและว่าด้วยคำพิพากษาหรือคำสั่งชั้นอุทธรณ์มาบังคับใช้ในชั้นฎีกาด้วยโดยอนุโลม เว้นแต่ห้ามมิให้ทำความเห็นแย้ง³ และถ้าศาลฎีกาเห็นว่าควรสืบพยานเพิ่มเติม ศาลฎีกาก็มีอำนาจเรียกพยานมาสืบเองหรือส่งศาลชั้นต้นสืบให้ หรือถ้าศาลฎีกาเห็นเป็นการจำเป็น เนื่องจากศาลอุทธรณ์มิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกระบวนการพิจารณา ศาลฎีกามีอำนาจพิพากษาสั่งให้ศาลชั้นต้นทำการพิจารณาและพิพากษาหรือสั่งใหม่ตามรูปคดี⁴

¹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 116.

²ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 225 ประกอบมาตรา 203.

³ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 225.

⁴ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 208.

การแสวงหาข้อเท็จจริงในศาลฎีกาโดยนำวิธีพิจารณาและคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลอุทธรณ์มาใช้ เช่น ถ้าศาลฎีกาเห็นว่าจำเลยมิได้กระทำความผิด การกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด คดีขาดอายุความหรือมีเหตุตามกฎหมายที่จำเลยไม่ควรถูกต้องรับโทษ ศาลฎีกาจะใช้อำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 225 ประกอบมาตรา 215 และมาตรา 185 วรรคหนึ่ง พิพากษายกฟ้องโจทก์⁵

ถ้าศาลฎีกาเห็นว่าข้อเท็จจริงในสำนวนยังไม่เพียงพอแก่การวินิจฉัยชี้ขาดคดี ศาลฎีกามีอำนาจเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม โดยศาลฎีกาอาจเรียกพยานมาสืบเองหรือส่งศาลชั้นต้นสืบพยานให้ก็ได้ เมื่อศาลชั้นต้นสืบพยานเสร็จแล้วก็จะส่งสำนวนมาให้ศาลฎีกาเพื่อวินิจฉัยชี้ขาดต่อไป หรือถ้าศาลฎีกาเห็นเป็นการจำเป็น เนื่องจากศาลอุทธรณ์ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกระบวนการพิจารณา ศาลฎีกามีอำนาจพิพากษาสั่งให้ศาลอุทธรณ์ทำการพิจารณาและพิพากษาหรือสั่งใหม่ตามรูปคดี⁶

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3469/2553 แม้ตามพระราชบัญญัติวิธีดำเนินการคุ้มครองความประพฤติตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 13 ศาลมีอำนาจรับฟังรายงานของพนักงานคุมประพฤติตามมาตรา 11 โดยไม่ต้องมีพยานบุคคลประกอบก็ตาม แต่ต้องเป็นการรับฟังเพื่อประกอบการพิจารณาเรื่องโทษและวิธีการที่จะดำเนินการแก่จำเลย มิใช่รับฟังเป็นพยานหลักฐานเพื่อนำมาวินิจฉัยความผิดของจำเลยตามฟ้อง ศาลจึงนำข้อเท็จจริงจากรายงานของพนักงานคุมประพฤติดังกล่าวมาเป็นเหตุยกฟ้องโจทก์ไม่ได้

โจทก์ฟ้องว่าจำเลยประกอบกิจการให้เช่า แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายภาพยนตร์และวีดิทัศน์โดยไม่ได้รับใบอนุญาตตาม พระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 มาตรา 38 วรรคหนึ่ง และมาตรา 54 วรรคหนึ่ง ซึ่งบทบัญญัติในมาตราดังกล่าวมีเจตนารมณ์ที่จะลงโทษเฉพาะผู้ประกอบกิจการไปโดยไม่ได้รับใบอนุญาตจากนายทะเบียนก่อน เมื่อจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง แต่ตามรายงานการสืบเสาะและพินิจของพนักงานคุมประพฤติปรากฏว่าจำเลยเป็นเพียงลูกจ้าง ซึ่งไม่ใช่ผู้ประกอบกิจการที่ต้องไป

⁵การพิจารณาในชั้นอุทธรณ์กำหนดให้นำกระบวนการพิจารณาในศาลชั้นต้นมาใช้บังคับในชั้นอุทธรณ์ด้วยโดยอนุโลมตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 215.

⁶ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, มาตรา 225 ประกอบมาตรา 208.

ขออนุญาตจากนายทะเบียนดังที่กฎหมายบัญญัติไว้ อันเป็นกรณีไม่แน่ชัดว่าจำเลยกระทำความผิดฐานนี้ตามที่โจทก์ฟ้องหรือไม่ จึงขอที่ศาลจะแจ้งรายงานดังกล่าวให้โจทก์และจำเลยทราบแล้วสอบข้อเท็จจริงจากจำเลย รวมทั้งอธิบายฟ้องและสอบคำให้การจำเลยในข้อหานี้ใหม่ หากจำเลยยืนยันว่าเป็นลูกจ้างโจทก์ก็มีสิทธิขอนำพยานหลักฐานมาสืบเพิ่มเติมหรือศาลจะสั่งให้โจทก์นำสืบพยานหลักฐานเกี่ยวกับการกระทำความผิดของจำเลยในข้อหานี้เพื่อให้ได้ความว่าจำเลยเป็นผู้ประกอบกิจการให้เช่า แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายภาพยนตร์และวีดิทัศน์โดยไม่ได้รับใบอนุญาตจากนายทะเบียนก่อนหรือไม่ก็ได้ ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2539 มาตรา 26 ประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176 และมาตรา 228 แต่หากจำเลยขอถอนการให้ถ้อยคำในส่วนของความเป็นลูกจ้างและยืนยันให้การรับสารภาพ ศาลจึงรับฟังข้อเท็จจริงยุติตามฟ้องโจทก์ได้ เมื่อศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางยังไม่ได้สอบโจทก์และจำเลยถึงข้อเท็จจริงตามรายงานของพนักงานคุมประพฤติดังกล่าว

กรณีจึงยังไม่แน่ชัดว่าโจทก์จะนำสืบพยานหลักฐานเพิ่มเติมในความผิดข้อหานี้หรือไม่ จึงยกคำพิพากษาศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางในความผิดนี้ ให้ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลางสอบข้อเท็จจริงว่าจำเลยเป็นลูกจ้างหรือผู้ประกอบกิจการให้เช่าแลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายภาพยนตร์และวีดิทัศน์ สอบคำให้การจำเลยในข้อหาความผิดดังกล่าว และสอบโจทก์เกี่ยวกับการสืบพยานโจทก์ในข้อหาความผิดนี้แล้วพิจารณาพิพากษาใหม่ตามรูปคดีตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2539 มาตรา 45 ประกอบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 208 (2)

5.2 การพิจารณาคดีอาญาที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจศาลฎีกาโดยเฉพาะ

โดยปกติแล้วศาลฎีกามีใช้ศาลที่จะรับพิจารณาพิพากษาคดีในชั้นต้น แต่จะเป็นศาลที่พิจารณาพิพากษาคดีที่ศาลชั้นต้นทั่วไปพิพากษาคดีแล้ว แต่คู่ความไม่พอใจในผลแห่งคำพิพากษา ก็สามารถอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์และฎีกาต่อไปได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ซึ่งการพิจารณาคดีในชั้นฎีกาไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา จะใช้กระบวนการพิจารณาระบบกล่าวหา กล่าวคือ ผู้พิพากษาศาลฎีกาจะตรวจสำนวนและพยานหลักฐานของโจทก์และจำเลย รวมทั้งทบทวนเหตุผลแห่งคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ว่าถูกต้องหรือไม่ อย่างไร ซึ่งไม่ใช่การเริ่มต้นพิจารณาคดีแต่อย่างใด คดีอาญาที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในอำนาจศาลฎีกาโดยเฉพาะในปัจจุบันมี 2 ประเภท คือ การพิจารณาคดีเลือกตั้ง และการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

5.2.1 การพิจารณาคดีเลือกตั้ง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 226 กำหนดให้ศาลฎีกา⁷ เป็นศาลที่มีเขตอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งในระหว่างการศึกษาในที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาได้ออกระเบียบว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550 โดยกำหนดให้ศาลฎีกาพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งโดยใช้ระบบไต่สวน⁸ และให้พิจารณาด้วยความรวดเร็วซึ่งแตกต่างจากการพิจารณาคดีแพ่งหรืออาญาโดยทั่วไปที่ศาลยุติธรรมจะพิจารณาและพิพากษาคดีโดยใช้ระบบกล่าวหา

การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลฎีกาจะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยาก จำเป็นต้องใช้วิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งเป็นวิธีพิจารณาความที่ใช้ในศาลยุติธรรมมาช่วย

⁷ศาลอุทธรณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญยังหมายถึงความรวมถึงศาลอุทธรณ์ภาคด้วย ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 3 ที่กำหนดว่า ศาลอุทธรณ์ได้แก่ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค ซึ่งก็คือศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึงศาลอุทธรณ์ภาค 9.

⁸เหตุที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนดให้การพิจารณาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งให้ดำเนินการโดยระบบไต่สวนก็เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญและเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง รวดเร็ว และเป็นธรรม.

หากจะเปรียบว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550 มิได้กำหนดวิธีการพิจารณาคดีในเรื่องใดไว้เป็นการเฉพาะ โดยกำหนดให้ศาลฎีกานำบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับได้เท่าที่จะพอใช้บังคับได้ เช่นเดียวกับการพิจารณาคดีเลือกตั้งในศาลอุทธรณ์⁹

การพิจารณาคดีเลือกตั้งของศาลฎีกาจะเหมือนกับการพิจารณาคดีเลือกตั้งของศาลอุทธรณ์ ไม่ว่าจะเป็นการพิจารณาและวินิจฉัย การตรวจพยานหลักฐาน การเรียกพยานมาสืบเอง การสืบพยานในชั้นศาล จะแตกต่างกันก็เพียงระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550 กำหนดให้ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีร้องขอให้เพิกถอนคำสั่งของคณะกรรมการเลือกตั้งที่สั่งให้บุคคลใดระงับการดำเนินการที่ทำให้การเลือกตั้งไม่เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมเป็นการชั่วคราว

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องดังกล่าว ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550¹⁰ กำหนดให้นำการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภามาใช้บังคับโดยอนุโลม (ปัจจุบันเป็นไปตามระเบียบของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยการพิจารณาและวินิจฉัยคดี เกี่ยวกับสิทธิสมัครรับเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งหรือสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2561 และระเบียบของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยการพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับสิทธิ

⁹ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550 ข้อ 4.

¹⁰ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550 ข้อ 20.

รับสมัครรับเลือก การดำเนินการเกี่ยวกับการเลือกและการเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง หรือสิทธิเลือกตั้งในการเลือกสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2561 ซึ่งมีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกัน)

5.2.2 การพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560¹¹ กำหนดให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีรวม 4 ประเภท คือ

- 1) คดีความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการตามประมวลกฎหมายอาญาและความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น
- 2) คดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน
- 3) คดีกล่าวหาคณะกรรมการ ป.ป.ช. ประพฤติมิชอบ
- 4) คดีปกปิดทรัพย์สิน

การพิจารณาคดีดังกล่าวใช้ระบบการพิจารณาแบบไต่สวน ซึ่งวิธีพิจารณาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 และข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543

5.2.2.1 การพิจารณาทั่วไป

การพิจารณาคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ศาลต้องยึดรายงานของคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นหลักในการพิจารณาและอาจไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ตามที่เห็นสมควร¹² โดยศาลต้อง

¹¹รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 195 วรรคสอง, มาตรา 195 วรรคสาม, มาตรา 262, มาตรา 264 และมาตรา 249.

¹²พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 5 วรรคหนึ่ง.

ดำเนินกระบวนการพิจารณาได้สวนพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันทำการจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่จะมีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอื่นอันมีอาจกล่าวอ้างได้¹³ ในการปฏิบัติหน้าที่ของศาล ศาลมีอำนาจเรียกเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากบุคคลใดหรือเรียกบุคคลใดมาให้อธิบายคำ ตลอดจนขอให้ศาลอื่น พนักงานสอบสวน หน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น หรือดำเนินการใด ๆ เพื่อประโยชน์แห่ง การพิจารณาได้ และมีอำนาจแต่งตั้งบุคคลหรือคณะบุคคลเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่มอบหมาย โดยบุคคลหรือคณะบุคคลดังกล่าวต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินการใด ๆ ตามที่ศาลขอหรือมอบหมาย¹⁴

เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ศาลอาจมีคำสั่งให้คู่ความที่ดำเนินกระบวนการพิจารณาไม่ถูกต้องดำเนินกระบวนการพิจารณาให้ถูกต้องได้ภายในระยะเวลาและเงื่อนไขที่ศาลกำหนด เว้นแต่ข้อที่ไม่ถูกต้องนั้นจะเกิดจากความจงใจหรือละเลยเพิกเฉยของคู่ความฝ่ายนั้นและทำให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ¹⁵

5.2.2.2 การดำเนินคดีอาญา

การฟ้องคดีอาญา¹⁶ (คดีความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ตามประมวลกฎหมายอาญาและความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น) ต้องทำเป็นหนังสือมีข้อความตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 158 และต้องมีข้อความเป็นการกล่าวหาเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายอาญาหรือการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น และต้องระบุพฤติการณ์ที่กล่าวหาว่ากระทำความผิดพร้อมทั้งชี้ชื่อของ

¹³พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 19.

¹⁴พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 5 วรรคสองถึงวรรคสี่.

¹⁵ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 5.

¹⁶ผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญา คือ อัยการสูงสุดและคณะกรรมการ ป.ป.ช. ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 มาตรา 23.

พยานหลักฐานให้ชัดเจนพอที่จะดำเนินกระบวนการพิจารณาไต่สวนข้อเท็จจริงต่อไปได้¹⁷ โดยไม่ต้องไต่สวนมูลฟ้อง

ในชั้นพิจารณาแม้จำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลอาจเรียกพยานหลักฐานมาทำการไต่สวนต่อไปได้ จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง โดยศาลสามารถพิจารณาและไต่สวนพยานหลักฐานลับหลังจำเลยได้¹⁸

โจทก์ต้องส่งสำนวนการไต่สวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ต่อศาลเพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาและให้รวมสำนวนไว้ และศาลอาจไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ตามที่เห็นสมควร¹⁹ ในการฟ้องคดีอาญาสำหรับการกระทำความผิดเป็นกรรมเดียวผิดต่อกฎหมายหลายบทและบทใดบทหนึ่งอยู่ในอำนาจของศาล ให้ศาลรับพิจารณาพิพากษาข้อหาความผิดบทอื่นไว้ด้วย²⁰

การพิจารณาและไต่สวนพยานหลักฐาน ศาลจะกระทำโดยเปิดเผยเว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะสำคัญ ศาลอาจมีคำสั่งให้พิจารณาเป็นการลับได้²¹ โดยก่อนการพิจารณาจำเลยมีสิทธิขอตรวจและขอคัดสำเนาเอกสารในสำนวนการไต่สวนของคณะกรรมการ ป.ป.ช. ทั้งนี้ ในการดำเนินคดีอาญานั้น ศาลต้องกำหนดวันตรวจพยานหลักฐานโดยแจ้งให้โจทก์และจำเลยทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 15 วัน²²

หากพยานหลักฐานหรือพยานวัตถุใดอยู่ในความครอบครองของบุคคลภายนอก คู่ความที่ประสงค์จะอ้างอิง ต้องขอให้ศาลมีคำสั่งเรียกพยานหลักฐานดังกล่าวมาจากผู้ที่ครอบครอง โดยยื่นคำขอต่อศาลพร้อมกับการยื่นบัญชีระบุพยานเพื่อให้ได้พยานหลักฐานนั้นมาก่อนวันตรวจพยานหลักฐานหรือวันที่ศาลกำหนด²³

¹⁷ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 8.

¹⁸ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 9 และข้อ 10.

¹⁹พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 25.

²⁰พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 24.

²¹พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 26.

²²พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 27.

²³ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 12.

ในวันตรวจพยานหลักฐาน โจทก์และจำเลยต้องส่งพยานเอกสารและพยานวัตถุต่อศาลเพื่อให้อีกฝ่ายตรวจสอบ เว้นแต่องค์คณะผู้พิพากษาจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่นเนื่องจากสภาพและความจำเป็นแห่งพยานหลักฐานนั้น หลังจากนั้นโจทก์และจำเลยจะแถลงแนวทางการเสนอพยานหลักฐานต่อองค์คณะผู้พิพากษา ในกรณีที่มิได้มีการโต้แย้งพยานหลักฐานใด องค์คณะผู้พิพากษาจะมีคำสั่งให้รับฟังพยานหลักฐานนั้นโดยไม่ต้องไต่สวนก็ได้ แต่หากมีการโต้แย้งพยานหลักฐานใดหรือเมื่อศาลเห็นเอง องค์คณะผู้พิพากษาจะดำเนินการไต่สวนพยานหลักฐานนั้นต่อไป²⁴ โดยศาลต้องหมายพยานหลักฐานนั้นไว้แล้วฉบับที่ไว้เพื่อดำเนินการไต่สวนพยานหลักฐานนั้น หากคู่ความประสงค์จะโต้แย้งพยานหลักฐานใดในภายหลัง คู่ความฝ่ายนั้นจะต้องยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องก่อนศาลมีคำพิพากษาแสดงถึงเหตุอันสมควรที่ไม่อาจโต้แย้งพยานหลักฐานนั้นได้ในวันตรวจพยานหลักฐาน หากศาลเห็นว่าเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลอาจอนุญาตให้มีการไต่สวนพยานหลักฐานนั้นเพิ่มเติมได้²⁵

ในการไต่สวน องค์คณะผู้พิพากษาจะสอบถามพยานบุคคลเองโดยการแจ้งให้พยานทราบประเด็นและข้อเท็จจริงซึ่งจะทำการไต่สวน แล้วให้พยานเบิกความในข้อนั้นโดยวิธีแถลงด้วยตนเองหรือตอบคำถามศาล แล้วจึงให้โจทก์จำเลยถามเพิ่มเติม²⁶ โดยให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานดังกล่าวเป็นผู้ถามก่อนซึ่งจะใช้คำถามนำก็ได้ หลังจากคู่ความถามพยานเสร็จแล้ว ห้ามมิให้คู่ความฝ่ายใดถามพยานอีก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาล²⁷ หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายมีคำขอ และองค์คณะผู้พิพากษาเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม องค์คณะผู้พิพากษาอาจอนุญาตให้ทำการไต่สวนพยานบุคคลที่อยู่นอกศาลโดยระบบการประชุมทางจอภาพ (Video Conference) ได้โดยให้ผู้ขอเป็นผู้ดำเนินการเพื่อจัดให้มีการไต่สวนโดยระบบดังกล่าวและเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายทั้งหมด การไต่สวนดังกล่าวถือว่าพยานเบิกความในห้องพิจารณาของศาล²⁸

²⁴พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 29.

²⁵ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 17.

²⁶พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 31.

²⁷ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 18.

²⁸ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 20.

ถ้าอัยการสูงสุดหรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. รวมทั้งบุคคลใดที่เกี่ยวข้องในคดีเกรงว่าพยานหลักฐานซึ่งจะต้องอ้างอิงในภายหน้าจะสูญหายหรือยากแก่การนำมาไต่สวนในภายหลัง บุคคลดังกล่าวอาจยื่นคำขอต่อศาลโดยทำเป็นคำร้องให้ศาลมีคำสั่งให้ไต่สวนพยานหลักฐานนั้นไว้ทันที โดยศาลจะหมายเรียกผู้ขอและคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องมายังศาล และผู้พิพากษาประจำแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกาเป็นผู้พิจารณาคำขอ²⁹

เมื่อการไต่สวนพยานหลักฐานเสร็จสิ้น โจทก์และจำเลยมีสิทธิแถลงปิดคดีของตนภายในเวลาที่ศาลกำหนด แล้วองค์คณะผู้พิพากษาจึงมีคำพิพากษาโดยอ่านคำพิพากษาในศาลโดยเปิดเผย³⁰

5.2.2.3 การดำเนินคดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน

เมื่อศาลได้รับคำร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินให้ศาลประกาศคำร้องดังกล่าวในที่เปิดเผย³¹ คำร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินนั้นนอกจากจะต้องระบุนายละเอียดยกย่องเกี่ยวกับข้อกล่าวหาและพฤติการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าผู้ถูกล่าวหาร่ำรวยผิดปกติหรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติแล้ว จะต้องระบุนายละเอียดยกย่องเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ขอให้ตกเป็นของแผ่นดิน สถานที่ตั้ง ชื่อ และที่อยู่ผู้ครอบครองหรือมีชื่อเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในขณะยื่นคำร้องด้วย³² บุคคลภายนอกอาจร้องคัดค้านเข้ามาในคดีก็ได้ แต่ต้องกระทำก่อนศาลมีคำพิพากษา³³ โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อศาล ระบุเหตุแห่งคำคัดค้านมาโดยละเอียดและศาลจะส่งสำเนาคำคัดค้านให้แก่คู่ความทุกฝ่าย³⁴

²⁹ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 22.

³⁰พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 32.

³¹ที่เปิดเผย คือ ที่ทำการศาลฎีกา ศาลจังหวัดแห่งท้องที่ที่ทรัพย์สินนั้นตั้งอยู่และประกาศในหนังสือพิมพ์ที่มีจำหน่ายแพร่หลายทั่วไปอย่างน้อยสามวันติดต่อกัน และต้องส่งสำเนาประกาศให้แก่ผู้ครอบครองหรือมีชื่อเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นหากบุคคลดังกล่าวมิใช่ผู้ถูกล่าวหา หาก ทั้งนี้ ตามข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 24.

³²ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 23.

³³พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 34.

³⁴ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 25.

องค์คณะผู้พิพากษาจะไต่สวนพยานหลักฐานของผู้ถูกล่าวหาและคำคัดค้านของบุคคลภายนอกถ้าหากมีก่อน แล้วจึงไต่สวนพยานหลักฐานของผู้ร้อง เว้นแต่จะเห็นสมควรประการอื่น³⁵ ถ้าผู้ถูกล่าวหาพิสูจน์ได้ว่าทรัพย์สินที่ร้องขอให้ตกเป็นของแผ่นดินมิได้เกิดจากการร่ำรวยผิดปกติ หรือมิได้เป็นทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นผิดปกติ ศาลจะสั่งยกคำร้องโดยไม่วินิจฉัยคำคัดค้านของบุคคลภายนอก³⁶

ในการพิจารณาพิพากษาคดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน เพราะเหตุร่ำรวยผิดปกติหรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ ศาลจะนำบทบัญญัติว่าด้วยการดำเนินคดีอาญามาบังคับใช้โดยอนุโลม เว้นแต่มาตรา 24 มาตรา 27 วรรคสาม และมาตรา 32³⁷

บุคคลใดกล่าวอ้างโต้แย้งว่าทรัพย์สินที่ร้องขอให้ตกเป็นของแผ่นดิน มิได้เกิดจากการร่ำรวยผิดปกติก็ดี มิได้เป็นทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติก็ดี ผู้นั้นมีภาระการพิสูจน์ต่อศาล หากผู้นั้นไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าทรัพย์สินที่ร้องขอให้ตกเป็นของแผ่นดิน มิได้เกิดจากความร่ำรวยผิดปกติหรือมิได้เป็นทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ ศาลจะสั่งให้ทรัพย์สินนั้นตกเป็นของแผ่นดิน³⁸

5.2.2.4 การดำเนินคดีต่อกรรมการ ป.ป.ช.

ในกรณีที่ประธานวุฒิสภาส่งคำร้องขอให้ดำเนินคดีต่อกรรมการ ป.ป.ช. ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 300 ศาลฎีกาจะเลือกองค์คณะผู้พิพากษา³⁹ แล้วองค์คณะผู้จะแต่งตั้งบุคคลไม่น้อยกว่า 5 คน เป็นกรรมการไต่สวน ทำหน้าที่ไต่สวนข้อเท็จจริงและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินคดีตามคำร้องขอ ซึ่งคณะกรรมการไต่สวนจะมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับคณะกรรมการ ป.ป.ช. ตาม

³⁵ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 26.

³⁶ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 27.

³⁷พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 33.

³⁸พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 35.

³⁹พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 36.

กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต⁴⁰ เมื่อองค์คณะผู้พิพากษาแต่งตั้งกรรมการไต่สวนแล้วจะแจ้งรายชื่อกรรมการไต่สวนไปยังประธานวุฒิสภาภายใน 7 วัน นับแต่วันแต่งตั้ง และประกาศรายชื่อคณะกรรมการไต่สวนไว้ที่ศาลฎีกาด้วย⁴¹

คณะกรรมการไต่สวนจะแจ้งหนังสือไปยังกรรมการ ป.ป.ช. ผู้ถูกกล่าวหาให้ทราบข้อกล่าวหาและสั่งให้กรรมการ ป.ป.ช. ผู้นั้นแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรส และบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะตามรายการ วิธีการ วันและเวลาที่คณะกรรมการไต่สวนกำหนด⁴² กรรมการ ป.ป.ช. ผู้ถูกกล่าวหาต้องแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินเป็นหนังสือและอาจชี้แจงด้วยวาจาโดยการตอบคำถามของคณะกรรมการไต่สวน หรือโดยแถลงการณ์ด้วยวาจา ทั้งนี้ กรรมการ ป.ป.ช. ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีสิทธิขอให้คณะกรรมการไต่สวนทำการไต่สวนพยานหลักฐานที่ตนเสนอได้และคณะกรรมการไต่สวนมีอำนาจไต่สวนพยานหลักฐานดังกล่าวได้ตามที่เห็นสมควร⁴³ และกรรมการ ป.ป.ช. ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีสิทธินำทนายความเข้าฟังในการชี้แจงข้อกล่าวหาหรือการให้ปากคำต่อคณะกรรมการไต่สวนได้⁴⁴

หากกรรมการ ป.ป.ช. ผู้ถูกกล่าวหาไม่แสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน หรือไม่มาให้คณะกรรมการไต่สวนดำเนินการไต่สวนโดยไม่มีเหตุอันสมควร คณะกรรมการไต่สวนอาจดำเนินการไต่สวนพยานหลักฐานอื่นต่อไปหรือยุติการไต่สวนแล้วลงมติได้⁴⁵

คณะกรรมการไต่สวนต้องทำการไต่สวนและทำความเห็นให้เสร็จสิ้นภายใน 90 วัน นับแต่วันได้รับแต่งตั้ง แต่องค์คณะผู้พิพากษาอาจขยายให้เท่าที่จำเป็นได้ ในกรณีที่คณะกรรมการไต่สวนมีมติว่าข้อกล่าวหาอันเป็นคดีอาญาต่อกรรมการ ป.ป.ช.

⁴⁰พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 37.

⁴¹ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 29.

⁴²ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 33.

⁴³ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 34.

⁴⁴ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 36.

⁴⁵ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543, ข้อ 35.

นั้นมิมูล หรือมีมติว่ากรณีมีมูลน่าเชื่อว่าการกรรมการ ป.ป.ช. รำรวยผิดปกติ คณะกรรมการไต่สวนจะส่งรายงานพร้อมเอกสารทั้งหมดที่มีอยู่ไปยังอัยการสูงสุดเพื่อดำเนินการฟ้องคดีต่อศาล⁴⁶ แต่หากคณะกรรมการไต่สวนเห็นว่าข้อกล่าวหาไม่มีมูล คณะกรรมการไต่สวนจะส่งรายงานพร้อมทั้งเอกสารทั้งหมดไปยังองค์คณะผู้พิพากษาเพื่อดำเนินการต่อไป หากองค์คณะผู้พิพากษาเห็นว่าพยานหลักฐานที่คณะกรรมการไต่สวนรวบรวมยังไม่เพียงพอที่จะมีคำสั่งในเรื่องนี้ อาจกำหนดให้คณะกรรมการไต่สวนรวบรวมพยานหลักฐานเพิ่มเติมภายในเวลาอันสมควรก่อนมีคำสั่งก็ได้ หากองค์คณะผู้พิพากษาเห็นว่าข้อกล่าวหาไม่มีมูลก็จะยกคำร้อง แต่หากองค์คณะผู้พิพากษาเห็นว่าข้อกล่าวหาไม่มูลก็จะส่งเรื่องไปยังอัยการสูงสุดเพื่อยื่นฟ้องต่อศาล⁴⁷

สำหรับการพิจารณาพิพากษานั้นองค์คณะผู้พิพากษาจะดำเนินการไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมตามที่เห็นสมควร เพื่อพิสูจน์ความจริงตามคำร้องขอให้ดำเนินคดีโดยไม่ผูกมัดกับเหตุผลหรือพยานหลักฐานที่ปรากฏในคำร้องขอให้ดำเนินคดีหรือในการไต่สวนหรือความเห็นของคณะกรรมการไต่สวนหรือการดำเนินคดีของอัยการสูงสุด⁴⁸

5.3 บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 24 สิงหาคม 2550 ในส่วนที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 219 วรรค 3⁴⁹ ที่กำหนดให้ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา และให้

⁴⁶พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 42.

⁴⁷พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 43.

⁴⁸พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542, มาตรา 44.

⁴⁹ให้นำความในวรรคหนึ่ง วรรคสอง และวรรคสาม มาใช้บังคับกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นด้วยโดยอนุโลม โดยการยื่นคำร้องต่อศาลตามวรรคสองให้ยื่นต่อศาลอุทธรณ์ และให้คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด

ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยส่วนท้ายของมาตราดังกล่าว กำหนดให้ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาออกระเบียบวิธีพิจารณาและวินิจฉัย โดยให้ใช้ระบบสัดส่วนและเป็นไปโดยรวดเร็ว ดังนั้น ประธานศาลฎีกาโดยความเห็นชอบของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาจึงได้ออกระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับคดีเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2550

การที่ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์เข้ามามีบทบาทในการพิจารณาพิพากษาคดีเลือกตั้งประเภทนี้ถือว่าเป็นเรื่องใหม่ของศาลอุทธรณ์ จึงก่อให้เกิดความยุ่งยากในระยะแรกที่ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์พิจารณาคดีประเภทนี้⁵⁰ การพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์นั้นจะต้องดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงลักษณะและประเภทคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นและอำนาจหน้าที่ของศาลอุทธรณ์ในการพิจารณาคดีเกี่ยวกับคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นในลำดับต่อไป

5.3.1 ลักษณะและประเภทคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

การเลือกตั้งถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนในระบบประชาธิปไตย เพื่อให้มีตัวแทนไปทำหน้าที่สำคัญแทนประชาชน เช่น ปกป้องผลประโยชน์ และดูแลทุกข์สุขของประชาชนในท้องถิ่น ให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เรียกร้องให้แก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งหากไม่มีผู้แทนก็จะมีผู้นำเสนอปัญหาเหล่านั้นก็จะไม่ได้รับการแก้ไข

⁵⁰โครงการสัมมนาพัฒนาศักยภาพข้าราชการ หน้า 14

5.3.1.1 ลักษณะคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

โดยลักษณะคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นจะเป็นคดีที่วินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งเท่านั้น โดยไม่มีอำนาจวินิจฉัยคดีเลือกตั้งในทุกคดี โดยจะมีการแบ่งออกเป็น 2 ช่วงดังนี้

5.3.1.2 กรณีที่ยังไม่ประกาศผลการเลือกตั้ง

กรณีนี้รัฐธรรมนูญบัญญัติว่า คณะกรรมการการเลือกตั้งสามารถวินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งได้ โดยผลของการวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งให้เป็นที่สุด⁵¹ เช่น การสมัครรับเลือกตั้งนายกเทศมนตรีนั้น พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 47 วรรคหนึ่งและมาตรา 49 มีสาระสำคัญสรุปว่า เมื่อผู้อำนวยการเลือกตั้งประจำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับใบสมัคร ต้องตรวจสอบหลักฐานการสมัคร คุณสมบัติการสมัคร ให้เสร็จสิ้นภายใน 7 วันนับแต่วันปิดการรับสมัคร ถ้าครบคุณสมบัติให้มีการประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิไว้โดยเปิดเผย ณ สถานที่ที่กฎหมายกำหนด หากผู้สมัครไม่มีชื่อในประกาศให้มีสิทธิยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งภายใน 3 วันนับแต่วันประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ในการนี้ให้คณะกรรมการการเลือกตั้งมีคำวินิจฉัยโดยเร็ว และให้ผู้อำนวยการเลือกตั้งประจำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามคำวินิจฉัยนั้น

เมื่อคณะกรรมการการเลือกตั้งวินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งก่อนการประกาศผลการเลือกตั้ง ให้คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นที่สุด แสดงว่าเมื่อคณะกรรมการการเลือกตั้งพิจารณาคำร้องและมีคำสั่งยกคำร้องของผู้ร้องแล้ว ผู้ร้องจะยื่นคำร้องต่อศาลยุติธรรมไม่ได้ ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าว ที่ให้อำนาจการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น

⁵¹รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 239 วรรคแรก

แก่คณะกรรมการการเลือกตั้งหรือคณะกรรมการการเลือกตั้ง ตั้งแต่เริ่มจัดการการเลือกตั้ง จนถึงก่อนการประกาศผลการเลือกตั้ง ทั้งนี้คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นที่สุด ผู้ร้องจึงไม่มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อคัดค้านคำสั่งของคณะกรรมการการเลือกตั้ง เพื่อให้รับสมัครผู้ร้องและประกาศรายชื่อให้ผู้ร้องเป็นผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีเมืองสิงห์บุรีตามคำร้องได้⁵²

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า หากยังไม่มีผลการประกาศผลการเลือกตั้งทุกฝ่ายที่จะยื่นคำร้องยังไม่สามารถยื่นคำร้องต่อศาลอุทธรณ์เพื่อให้ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์วินิจฉัยคำร้องได้

5.3.1.3 กรณีที่มีการประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว

กรณีนี้รัฐธรรมนูญ มาตรา 239 บัญญัติว่า หากคณะกรรมการการเลือกตั้งเห็นว่าควรให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ให้มีการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อวินิจฉัย⁵³ โดยหากเป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่นให้เป็นหน้าที่ของศาลอุทธรณ์เป็นผู้มีอำนาจวินิจฉัยและคำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด⁵⁴ ซึ่งในกรณีของศาลอุทธรณ์นั้นได้มีการตีความรวมถึงศาลอุทธรณ์ภาคด้วย⁵⁵ ตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคหนึ่งบัญญัติว่า ศาลยุติธรรมมีสามชั้น คือศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา เว้นแต่ที่มีบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นในรัฐธรรมนูญนี้หรือตามกฎหมายอื่น มาตรา 219 วรรคสาม บัญญัติว่า “...ให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ...” และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 22 บัญญัติว่า “ ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจพิจารณา

⁵² คำสั่งคำร้องศาลอุทธรณ์ภาค 1 ที่ 811/2551

⁵³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 239 วรรค 2

⁵⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 239 วรรคท้าย

⁵⁵ สุพิศ ปราณีตพลกรัง. คู่มือคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น . 2552

พิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นตามบทบัญญัติว่าด้วยการอุทธรณ์...”

ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแสดงว่า ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นตามบทบัญญัติว่าด้วยการอุทธรณ์เท่านั้น เว้นแต่คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิการเลือกตั้งในการเลือกตั้งสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น จึงให้ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยได้โดยตรงไม่ต้องให้ศาลชั้นต้นพิจารณาและวินิจฉัยก่อนแล้วคู่ความฝ่ายที่ไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้น จึงใช้สิทธิอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค⁵⁶

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเมื่อมีการประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว หากคู่ความฝ่ายใดไม่เห็นพ้องด้วยไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็ให้คู่ความฝ่ายนั้นสามารถอุทธรณ์ผลการเลือกตั้งที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นต่อศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคได้ด้วย

5.3.1.4 ประเภทของคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

กฎหมายรัฐธรรมนูญบัญญัติให้ศาลยุติธรรมมีอำนาจในการวินิจฉัยเกี่ยวกับคดีเลือกตั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการวินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งเท่านั้น โดยไม่ได้ให้อำนาจวินิจฉัยคดีเลือกตั้งทุกคดี แต่หากเป็นกรณีอื่น ๆ ก็ต้องเป็นไปตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่น เมื่อสภาพแห่งข้อหาและคำขอบังคับตามคำร้องของผู้ร้องเป็นเรื่องกล่าวหาว่าผู้คัดค้านซึ่งเป็นคณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจหน้าที่เป็นผู้ควบคุมและดำเนินการจัดหรือจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น

⁵⁶ คำสั่งคำร้องศาลอุทธรณ์ภาค 1 ที่ 3935/2551

และผู้บริหารท้องถิ่นให้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม แต่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่หรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ล่าช้าเกินสมควร แม้จะเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นด้วย แต่กรณีก็ไม่ใช่คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคสาม ดังนั้น คดีจึงไม่อยู่ในเขตอำนาจศาลอุทธรณ์ภาค⁵⁷

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าจะต้องเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งโดยตรงเท่านั้น หากเป็นการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 ก็ต้องยื่นต่อศาลอาญาไม่ใช่ศาลอุทธรณ์

5.4 อำนาจหน้าที่ของศาลอุทธรณ์ในคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

5.4.1 เขตอำนาจศาลอุทธรณ์

การยื่นคำร้องตามข้อกำหนดประธานศาลฎีกาเกี่ยวกับคดีเลือกตั้งข้อ 8 วรรคสอง กำหนดให้ยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคที่เขตเลือกตั้งตั้งอยู่ในเขตอำนาจ ซึ่งรวมแล้วจะเห็นได้ว่ามีทั้งหมด 10 ศาล แล้วแต่ว่าเขตเลือกตั้งนั้นอยู่ในเขตอำนาจของศาลใด ศาลอุทธรณ์มีเขตอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีที่ครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งหมด ส่วนศาลอุทธรณ์ภาคก็จะมีเขตอำนาจเป็นไปตามเขตอำนาจของศาลอุทธรณ์ภาคทั้ง 9 ภาค

เขตอำนาจศาล (Jurisdiction) หรือเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาลในการวินิจฉัยหรือพิจารณาพิพากษาคดี โดยทั่วไปเขตอำนาจศาลอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ เขตอำนาจของศาลที่คดีนั้นเกิดขึ้นภายในพื้นที่ที่ศาลนั้นตั้งอยู่ กับเขตอำนาจของศาลที่เรื่องหรือเนื้อหาของคดีเป็นเรื่องที่กฎหมายกำหนดให้ต้องพิจารณาหรือพิพากษาที่ศาลใด เช่น คดีล้มละลายต้องพิจารณาที่ศาลล้มละลายกลางเท่านั้น ศาลอื่นไม่สามารถพิจารณา

⁵⁷ คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 1 ที่ 3935/2551

พิพาทคดีได้ ดังนี้ ถือว่าศาลล้มละลายกลางมีเขตอำนาจเหนือคดีล้มละลาย หรือ คดีแพ่งและคดีอาญาเกิดขึ้นในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ศาลที่มีเขตอำนาจพิจารณาคดี ดังกล่าวคือศาลที่ตั้งอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งได้แก่ศาลจังหวัดหรือศาลแขวง แต่หาก เป็นคดีเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนหรือคดีครอบครัวนั้น ศาลที่มีเขตอำนาจก็คือศาลเยาวชน และครอบครัวจังหวัดสมุทรปราการ

ดังได้กล่าวอธิบายถึงความหมายของเขตอำนาจศาลในตอนต้นแล้ว ศาลอุทธรณ์จะมีอำนาจหน้าที่หรือเขตอำนาจเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือ ผู้บริหารท้องถิ่นตามบทบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 ตามประเภทของคดี ดังต่อไปนี้

1) คดีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้ยื่นคำร้องในเรื่องต่าง ๆ

คณะกรรมการการเลือกตั้งยื่นคำร้องขอให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งและให้มีการเลือกตั้งใหม่ กรณีกระทำการฝ่าฝืนบทบัญญัติกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่น เช่น การสนับสนุนหรือรู้เห็นเป็นใจให้ผู้อื่นให้เงินแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เพื่อให้ลงคะแนนแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง โฆษณาหาเสียงด้วยการจัดให้มีการรื่นเริงต่าง ๆ ไม่ยื่นบัญชีรายรับรายจ่ายในการเลือกตั้งภายในกำหนด 90 วัน นับแต่วันที่ประกาศผลการเลือกตั้ง⁵⁸ หลอกลวงหรือจูงใจให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเข้าใจผิดเกี่ยวกับในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น แสดงให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเห็นว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งจบการศึกษาระดับปริญญาโท ทั้งที่ แท้จริงแล้วยังไม่จบการศึกษา ให้เงินและเครื่องดื่มบำรุงกำลังแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเพื่อให้

⁵⁸พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 55 และ มาตรา 56

ลงคะแนนเลือกตั้งแก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดหนึ่ง⁵⁹ หรือยื่นคำร้องว่ามีการย้ายบุคคลเข้ามาในทะเบียนบ้านเพื่อประโยชน์ในการเลือกตั้งโดยมิชอบ⁶⁰

2) คดีแพ่ง

โดยมีลักษณะเป็นคดีที่คู่ความอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลชั้นต้น กรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งฟ้องเรียกค่าใช้จ่ายในการจัดการเลือกตั้งใหม่เนื่องจากจำเลยในคดีดังกล่าวกระทำความผิดตามกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 57 ซึ่งคณะกรรมการการเลือกตั้งมีคำสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งและจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ รวมทั้งมีการฟ้องร้องดำเนินคดีอาญากับจำเลยในคดีดังกล่าวด้วย⁶¹

3) คดีเกี่ยวกับคำขอส่วนแพ่ง

กรณีมีลักษณะเป็นคดีที่ผู้เสียหายยื่นคำร้องขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมในคดีที่พนักงานอัยการฟ้องว่าจำเลยกระทำความผิดตามกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 57 (5) โดยหลอกลวง บังคับ ชูเชิญ ใช้อิทธิพล คุกคาม ใส่ความ หรือจูงใจให้เข้าใจผิดในเรื่องใดอันเกี่ยวกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง เป็นผลให้ผู้เสียหายที่เป็นโจทก์ร่วมเสื่อมเสียชื่อเสียงหรือได้รับความเสียหายและมีการขอให้ชดเชยค่าสินไหมทดแทน หรือมีลักษณะกระทำความผิดที่จำเลยทำไปปลิวใส่ความโจทก์ร่วมเป็นเหตุให้โจทก์ร่วมไม่ได้รับการเลือกตั้งและมีเหตุสำคัญให้ต้องมีการเลือกตั้งใหม่ ซึ่งโจทก์ร่วมต้องเสียค่าใช้จ่ายในการหาเสียง จึงร้องขอให้มีการชดเชยค่าสินไหมทดแทน ซึ่งศาลอุทธรณ์ภาค 1 ได้วินิจฉัยว่าการกระทำของจำเลยที่ทำไปปลิวให้ร้ายโจทก์ร่วมย่อมทำให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้รับรู้ข้อความที่ปรากฏในใบปลิว ก่อให้เกิดความแคลงใจสงสัยเกี่ยวกับคุณสมบัติ รวมทั้ง

⁵⁹พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 57 คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 269/2552, คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 539/2552 และคำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 3703/2552)

⁶⁰พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 มาตรา 43 (คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 826/2552 , คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 3455 / 2553, คำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 4 ที่ 3505 / 2553

⁶¹นายรังสรรค์, อ้างแล้ว, หน้า 34.

ความเหมาะสมในการให้เข้าไปทำหน้าที่ตัดสินใจด้านนโยบาย อันอาจมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งของโจทก์ร่วม รวมทั้งผู้สมัครรับเลือกตั้งย่อมต้องมีค่าใช้จ่ายในการสมัครรับเลือกตั้ง จึงพิพากษาให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่โจทก์ร่วม⁶²

4) คดีอาญา

ลักษณะเป็นคดีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้องจำเลยกระทำความผิดอาญาเกี่ยวกับกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น เช่น หลอกลวงให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งเข้าใจว่าจำเลยจบการศึกษาปริญญาโท ทั้งที่ความจริงยังไม่สำเร็จการศึกษาปริญญาโท ให้เงินบุคคลอื่นเพื่อนำไปให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งโดยเพื่อจูงใจให้ลงคะแนนเลือกตั้งให้แก่จำเลย⁶³ จำเลยให้ถ้อยคำอันเป็นเท็จต่อคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดเพื่อกันแก้งผู้สมัครรับเลือกตั้งอันอาจทำให้คณะกรรมการการเลือกตั้งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งหรือไม่ประกาศผลการเลือกตั้ง⁶⁴ จำเลยใช้ยานพาหนะนำผู้มีสิทธิเลือกตั้งเดินทางไปและกลับจากสถานที่เลือกตั้ง เพื่อจูงใจหรือควบคุมให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งดังกล่าวลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้แก่จำเลย⁶⁵ จำเลยร่วมกันกับพวกให้บุคคลอื่นไปร้องเรียนและให้ถ้อยคำต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดว่าได้รับเงินจากผู้สมัครรับเลือกตั้งอื่นให้ลงคะแนนเลือกตั้งอันเป็นเท็จ⁶⁶ หรือกรณีจำเลยซึ่งเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ฉีกและขยำบัตรเลือกตั้ง ภายหลังจากที่ได้รับบัตรเลือกตั้งจากเจ้าพนักงานเลือกตั้งแล้ว อันเป็นการจงใจกระทำด้วยประการใด ๆ ให้บัตรเลือกตั้งชำรุดเสียหายและให้เป็นบัตรเสีย⁶⁷ นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่ราษฎรเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาด้วย

⁶²นายรังสรรค์, อ้างแล้ว, หน้า 34.

⁶³กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 57, 118.

⁶⁴กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 114 ประกอบประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 114

⁶⁵กฎหมายการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 58, 119.

⁶⁶กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 57, 118.

⁶⁷กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 123.

เช่น จำเลยร้องเรียนและให้ถ้อยคำต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัด ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานว่าจำเลยได้รับเงินจากตัวแทนของผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดคนหนึ่ง เพื่อจูงใจให้จำเลยลงคะแนนเลือกตั้งอันเป็นเท็จ⁶⁸

จะเห็นได้ว่า การดำเนินคดีแพ่งที่การขอให้ชดใช้ค่าเสียหายหรือคดีอาญาก็จะอยู่ภายใต้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลแพ่ง ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดที่มีเขตอำนาจจะมีเพียงคดีบางประเภทดังกล่าวที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลอุทธรณ์ในการพิจารณาพิพากษาคดี และผู้ที่มีอำนาจยื่นคำร้องหรือคำฟ้องต่อศาลได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง พนักงานอัยการ และราษฎร ตามแต่ละประเภทของคดี ทั้งนี้ คดีบางประเภทที่กล่าวมา ราษฎรไม่สามารถฟ้องร้องต่อศาลได้เนื่องจากบทบัญญัติของกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นบัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการการเลือกตั้งเท่านั้น แต่หากเป็นคดีแพ่ง คดีคำขอเกี่ยวกับคดีแพ่งและคดีอาญา ราษฎรได้รับความเสียหายเป็นพิเศษจากการกระทำผิดกฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น สามารถฟ้องคดีต่อศาลเพื่อรับการเยียวยาความเสียหายหรือเรียกค่าสินไหมทดแทนและขอให้ศาลลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมายดังกล่าวได้ ส่วนความผิดทางอาญานั้นโดยหลักแล้วพนักงานอัยการในฐานะเป็นทนายความของแผ่นดินจะเป็นฟ้องร้องดำเนินคดีแทนรัฐ

5.4.2 วิธีพิจารณาคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจคดีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 แบ่งออกเป็น 5 หมวด มีทั้งหมด 21 ข้อ ระเบียบนี้ประกาศ ณ วันที่ 13 พฤศจิกายน 2550 ซึ่งระเบียบดังกล่าวได้กำหนดหลักการสำคัญเกี่ยวกับคดี

⁶⁸กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น มาตรา 58, 119.

เลือกตั้งไว้หลายกรณี เช่น การพิจารณาคดีของศาลให้กระทำโดยเปิดเผย การพิจารณาใช้ระบบไต่สวนและเป็นไปด้วยความรวดเร็ว การพิจารณาคดีเป็นการพิจารณาแบบต่อเนื่อง

การพิจารณาคดีขอให้วินิจฉัยสิทธิสมัครรับเลือกตั้งหรือคดีขอให้เพิกถอนการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภานั้น ต้องให้เป็นไปโดยเร็วและเที่ยงธรรมดังที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2541 มาตรา 34 และมาตรา 34/1 การออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการพิจารณาวินิจฉัยสิทธิสมัครรับเลือกตั้งฯ จึงออกแบบให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ข้อกำหนดเกี่ยวกับการพิจารณาและวินิจฉัยสิทธิสมัครรับเลือกตั้งฯ ไม่สามารถที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาและวินิจฉัยไว้ให้ละเอียดและครอบคลุมกระบวนการพิจารณาและการวินิจฉัยได้ทุกกรณี เพื่อให้ศาลฎีกามีดุลยพินิจในการกำหนดระเบียบที่ประชุมเพื่อที่จะสามารถนำมาปรับใช้ในการพิจารณาและวินิจฉัยได้โดยตลอด ข้อกำหนดเกี่ยวกับการพิจารณาและวินิจฉัยสิทธิสมัครรับเลือกตั้งฯ ข้อ 4 จึงกำหนดไว้ว่า “วิธีพิจารณาใดซึ่งข้อกำหนดนี้มีได้กำหนดไว้โดยเฉพาะให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่พอจะใช้บังคับได้”⁶⁹

5.5 วิเคราะห์บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการดำเนินคดีเลือกตั้ง

5.5.1 การพิจารณาสั่งคำร้อง

เมื่อผู้มีสิทธิที่จะนำคดีมาฟ้องต่อศาลได้ยื่นคำร้องหรือคำฟ้องต่อศาลอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์จะพิจารณาดูว่าคำร้องดังกล่าวว่าชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ โดยพิจารณาจากเนื้อหาของคำร้องและระยะเวลาในการยื่นคำร้อง ทั้งนี้ระเบียบที่ประชุมใหญ่

⁶⁹ คำสั่งศาลฎีกาที่ 237/2548 วินิจฉัยว่า ข้อมูลสมาชิกพรรคการเมืองเป็นข้อมูลที่หัวหน้าพรรคการเมืองแจ้งให้นายทะเบียนพรรคการเมืองทราบตามหน้าที่ ข้อมูลสมาชิกพรรคการเมืองดังกล่าวเป็นเอกสารมหาชนซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งผู้เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ทำขึ้น หรือรับรองหรือ สำเนาอันรับรองถูกต้องแห่งเอกสารนั้นมา ย่อมต้องนำสืบความไม่บริสุทธิ์หรือความไม่ถูกต้องแห่งเอกสาร ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 127.

ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 6 และ ข้อ 7 กำหนดให้คำร้องหรือคำคัดค้านต้องทำเป็นหนังสือ ใช้ถ้อยคำสุภาพ และมีรายการต่าง ๆ กล่าวคือ

- (1) ชื่อและที่อยู่ของผู้ร้องหรือผู้คัดค้าน
- (2) ระบุเรื่องอันเป็นเหตุให้ต้องใช้สิทธิ ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งเหตุผลสนับสนุนโดยแจ้งชัด และมาตราของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเหตุในคำร้องหรือคำคัดค้าน
- (3) คำขอที่ระบุความประสงค์จะให้ศาลดำเนินการอย่างไร
- (4) ลายมือชื่อผู้ร้องหรือผู้คัดค้าน แต่ในกรณีที่เป็นการทำและยื่นหรือส่งคำร้องหรือคำคัดค้านแทนผู้อื่น ต้องแนบใบมอบฉันทะให้กระทำการดังกล่าวมาด้วย

คำร้องหรือคำคัดค้านต้องยื่นพร้อมสำเนาคำร้องหรือคำคัดค้านและเอกสารประกอบโดยข้อความถูกต้องเป็นอย่างเดียวกันเท่าจำนวนผู้ถูกกล่าวหาตามคำร้องหรือคำคัดค้านและอีกจำนวนห้าชุดต่อศาลอุทธรณ์

หากศาลอุทธรณ์เห็นว่าคำร้องหรือคำคัดค้านดังกล่าวมีข้อความหรือรายการใดไม่ครบถ้วน ศาลอุทธรณ์อาจมีคำสั่งให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านดำเนินการแก้ไขหรือปฏิบัติตามข้อความหรือรายการดังกล่าวให้ถูกต้องภายในระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้มีการปฏิบัติตามดังกล่าว ศาลอุทธรณ์จะต้องมีคำสั่งไม่รับคำร้องหรือคำคัดค้านนั้น

ส่วนระยะเวลาในการยื่นคำร้องนั้น หากเป็นเรื่องที่คณะกรรมการการเลือกตั้งร้องขอต่อศาลให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งหรือจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ ต้องยื่นคำร้องภายในหนึ่งปีนับแต่วันประกาศผลการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 97 ของกฎหมายการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งกำหนดให้คณะกรรมการการเลือกตั้งมีคำสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือมีคำสั่งให้เลือกตั้งใหม่หรือนับคะแนนใหม่ หากพบว่าหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งกระทำการโดยไม่

สุจริตเพื่อให้ตนเองได้รับการเลือกตั้ง หรือการเลือกตั้งหรือการนับคะแนนเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใดมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมหรือมีการฝ่าฝืน มาตรา 57 ของกฎหมายนี้ ภายหลังจากประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว สำหรับการระยะเวลาในการยื่นคำร้องกรณีอื่น เป็นไปตามบทบัญญัติเรื่องอายุความในการฟ้องร้องคดีตามประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เมื่อศาลอุทธรณ์รับคำร้องแล้ว ให้ศาลอุทธรณ์ตรวจและมีคำสั่งเกี่ยวกับคำร้องภายในสามวันนับแต่วันรับคำร้อง⁷⁰ ซึ่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มีเวลาเพียง 3 วันจึงต้องพิจารณาคำร้องให้รอบคอบว่าเข้าองค์ประกอบหรือไม่ อย่างไรโดยคำสั่งดังกล่าวจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประทับรับคำร้องซึ่งก็จะมีพิจารณาคดีต่อไป หากมีการให้แก้ไขคำร้องหรือคำคัดค้านก็จะส่งให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านดำเนินการแก้ไขแล้วนำมายื่นต่อศาลอุทธรณ์เพื่อตรวจใหม่อีกครั้ง และหากศาลอุทธรณ์มีคำสั่งยกคำร้อง ก็จะมีการอ่านคำสั่งและปิดคำสั่งดังกล่าวไว้หน้าศาล โดยคู่ความไม่สามารถฎีกาได้ เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด

เมื่อศาลมีคำสั่งรับคำร้องไว้พิจารณาวินิจฉัยแล้ว จะมีการส่งสำเนาคำร้องให้แก่ผู้ถูกกล่าวหาหรือมีคำสั่งแจ้งให้ผู้ถูกกล่าวหามารับสำเนาคำร้องภายในระยะเวลาที่ศาลอุทธรณ์กำหนด หากการส่งสำเนาคำร้องหรือคำสั่งแจ้งผู้ถูกกล่าวหาดังกล่าว ไม่มีผู้รับหรือไม่สามารถทำได้ ให้ศาลมีคำสั่งให้ปิดหมายไว้ ณ ภูมิลำเนาหรือสำนักทำราชการของผู้ถูกกล่าวหาและการส่งนั้นให้มีผลใช้ได้ทันที และเมื่อผู้ถูกกล่าวหาได้รับสำเนาคำร้องและยื่นคำคัดค้านแล้ว หรือผู้ถูกกล่าวหาไม่ยื่นคำคัดค้านภายในเจ็ดวันนับแต่วันรับสำเนาคำร้อง หรือไม่มารับสำเนาคำร้องภายในระยะเวลาที่กำหนด ให้ศาลอุทธรณ์ดำเนินการสอบสวนพิจารณาต่อไปโดยเร็ว นอกจากนี้ เมื่อศาลอุทธรณ์มีคำสั่งรับคำร้องดังกล่าวแล้ว

⁷⁰ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 8.

หากผู้ถูกกล่าวหาเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ให้ศาลอุทธรณ์แจ้งการรับคำร้องให้สภาท้องถิ่นหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นทราบ⁷¹

5.5.2 การพิจารณาคดี

ในการพิจารณาคดีของศาลอุทธรณ์ หากระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 มิได้กำหนดวิธีการพิจารณาคดีในเรื่องใดไว้เป็นการเฉพาะ ให้ศาลอุทธรณ์นำบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับได้เท่าที่จะพอใช้บังคับได้⁷² การที่ศาลฎีกากำหนดเช่นนี้เห็นได้ว่าการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลอุทธรณ์จะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยาก จำเป็นต้องใช้วิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งเป็นวิธีพิจารณาคดีที่ใช้ในศาลมาเป็นเวลานาน และคู่ความส่วนใหญ่จะมีความคุ้นเคยและทราบกระบวนการพิจารณาเป็นอย่างดีมาช่วยในกรณีที่ไม่ได้กำหนดระเบียบไว้

นอกจากนี้ การที่ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 กำหนดระยะเวลาไว้ในระเบียบหรือตามที่ศาลกำหนด ศาลมีอำนาจยื่นหรือขยายระยะเวลาได้ตามความจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม หากศาลเห็นสมควรหรือเมื่อคู่ความร้องขอ ซึ่งการที่ให้ศาลมีอำนาจขยายระยะเวลาดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับการขอยื่นหรือขยายระยะเวลาในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่าง ๆ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 23

⁷¹ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 9.

⁷²ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 4.

การพิจารณาคดีของศาลอุทธรณ์จะต้องกระทำโดยเปิดเผย และจะต้องมีการประกาศแจ้งให้คู่ความทราบก่อนวันนัดพิจารณาคดีครั้งแรกไม่น้อยกว่าห้าวัน และให้ปิดประกาศวันเวลานัดพิจารณาทุกครั้งไว้ที่หน้าศาล⁷³

ผู้ศึกษาเห็นว่า ปัจจุบันวิทยาการด้านคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต (Internet) มีความเจริญก้าวหน้า ซึ่งศาลอุทธรณ์รวมถึงศาลยุติธรรมควรมีการให้จัดส่งคำร้องหรือคำคัดค้านในรูปของแฟ้มเอกสารอิเล็กทรอนิกส์เข้าสู่เว็บไซต์ (Web Site) ของศาลอุทธรณ์โดยไม่จำเป็นต้องยื่นคำร้องหรือคำคัดค้านในรูปของเอกสาร เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่คู่ความโดยไม่จำเป็นต้องเดินทางมาศาลหรือต้องจัดหาพื้นที่ของอาคารศาลในการจัดเก็บเอกสารคำร้องหรือคำคัดค้าน โดยมีระบบคอมพิวเตอร์ที่ให้เฉพาะคู่ความได้ทราบถึงเอกสารที่มีการยื่นต่อศาล และวิธีเดียวกันนี้การประกาศแจ้งวันนัดพิจารณาคดีควรมีการประกาศในเว็บไซต์ของศาลอุทธรณ์ด้วยเพื่อให้คู่ความสามารถตรวจสอบด้วยวิธีดังกล่าวอีกทางหนึ่งด้วย

การที่ศาลอุทธรณ์จัดให้มีการปิดประกาศนัดพิจารณาไว้ที่หน้าศาลอุทธรณ์นั้น เห็นว่าอาจเกิดปัญหาความไม่สะดวกแก่คู่ความในการทราบวันนัด เนื่องจากปัจจุบันศาลอุทธรณ์ภาคหลายแห่งยังไม่ได้เปิดทำการในภูมิภาคตามเขตอำนาจของศาล ทำให้คู่ความต้องเดินทางมาทราบวันนัดหรือพิจารณาคดีที่กรุงเทพมหานคร ทั้งที่พยานบุคคลอยู่ต่างจังหวัด เช่น จังหวัดสงขลา จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น เนื่องจากศาลอุทธรณ์ภาค 9 และภาค 3 ยังมิได้เปิดทำการที่จังหวัดในเขตภาคใต้ตอนล่างหรือภาคอีสานตอนล่างตามลำดับ การใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือระบบอินเทอร์เน็ตจึงสามารถช่วยแก้ปัญหาและสร้างความสะดวกแก่คู่ความได้อย่างยิ่ง

⁷³ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 10.

5.5.3 การตรวจพยานหลักฐาน

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาเกี่ยวกับคดีเลือกตั้งได้วางข้อกำหนดเกี่ยวกับการอ้างพยานหลักฐานและการตรวจพยานหลักฐานไว้ใน ข้อ 11 โดยกำหนดว่า

ข้อ 11 คู่ความทั้งสองฝ่ายอาจอ้างตนเอง บุคคลและหลักฐานอื่นเป็นพยานได้ตามที่ศาลเห็นสมควร และมีสิทธิขอตรวจพยานหลักฐานและคัดสำเนาพยานหลักฐานของตนเองหรือของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้

การอ้างพยานตามวรรคหนึ่ง ให้คู่ความยื่นบัญชีระบุพยานพร้อมคำแถลงแสดงเหตุผลความจำเป็นในการอ้างพยาน และวิธีการได้มาซึ่งพยานดังกล่าวมาพร้อมกับคำร้องหรือคำคัดค้าน

คู่ความอาจยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติมพร้อมแถลงแสดงเหตุผลความจำเป็นได้ตามที่ศาลเห็นสมควร

ศาลอาจกำหนดให้มีการตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดพิจารณาก็ได้ โดยให้ศาลบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพยานหลักฐานที่คู่ความขอให้มีการไต่สวนหรือที่คู่ความไม่ได้แย้งพยานหลักฐานใด ๆ ไว้

จากข้อกำหนดดังกล่าวข้างต้น อาจแยกพิจารณาได้ ดังนี้

1. สิทธิการอ้างพยานหลักฐาน

คู่ความมีสิทธิอ้างตนเองเป็นพยาน อ้างพยานบุคคลอื่นหลักฐานอื่นได้ตามที่ศาลเห็นสมควร

2. สิทธิขอตรวจพยานหลักฐาน

คู่ความมีสิทธิขอตรวจพยานหลักฐาน ตลอดจนคัดสำเนาพยานหลักฐานของฝ่ายตนหรือของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้อย่างเต็มที่ ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของช่วงเวลา หรือต้องรอสืบพยานฝ่ายตนให้เสร็จสิ้นก่อนเหมือนคดีแพ่งทั่วไป

3. การยื่นบัญชีระบупยาน

การยื่นบัญชีระบупยานนั้น แม้จะเป็นการยื่นบัญชีระบупยานครั้งแรก ข้อกำหนดก็ยังระบุให้ต้องมีการนำคำแถลงแสดงเหตุผลความจำเป็นในการอ้างพยาน ประกอบเข้ามากับบัญชีพยานด้วย ทั้งนี้ เป็นเรื่องของหลักการที่ว่าคู่ความมีสิทธิอ้างพยานได้ตามที่ศาลเห็นสมควร ดังนั้น เมื่อยื่นบัญชีระบупยานก็ต้องแถลงถึงเหตุผลความจำเป็นในการอ้างด้วยเพื่อศาลจะได้พิจารณาสั่งตามที่เห็นสมควรต่อไป ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อาจฟังคำแถลงหากคู่ความที่แถลงกล่าวอ้างความจำเป็นคงต้องกล่าวถึงรายละเอียดพยานบุคคลแต่ละปากว่าจำต้องนำเข้าสู่การไต่สวนเพราะเหตุใดเป็นพยานสำคัญอย่างไร ไม่ใช่อ้างคลุม ๆ ว่าพยานทุกปากเป็นพยานสำคัญในคดี จึงต้องสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงในคดีเท่านั้น ต้องมีเหตุผลความจำเป็นในการอ้างพยานให้ชัดเจนด้วย ซึ่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์จะมีบทบาทในการค้นหาเกี่ยวกับพยานในประเด็นแห่งคดี หากเห็นว่าเป็นพยานที่ไม่เกี่ยวกับประเด็นแห่งคดีก็สามารถยกคำร้องได้

ในส่วนของบัญชีระบупยานนั้น ใช้แบบทั่ว ๆ ไป โดยต้องระบุถึงวิธีการได้มาซึ่งพยานว่าเป็นพยานนำ พยานหมาย หรือเดินเผชิญสืบ หรืออื่น ๆ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ระยะเวลาในการยื่นบัญชีระบупยานนั้นตามข้อกำหนดให้ยื่นมาพร้อมกับคำร้อง หรือ คำคัดค้านแล้วแต่กรณีจะมารอยื่นภายหลัง หรือใช้ช่วงเวลาตามที่บัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งไม่ได้ ดังนั้น คู่ความโดยเฉพาะทนายความจึงต้องมีความพร้อมและสามารถจัดทำบัญชีระบупยานพร้อมกับยื่นได้ทันกำหนดเวลามิฉะนั้น ก็อาจจะเป็นผลเสียแก่คดีของตน

4. การยื่นบัญชีระบупยานเพิ่มเติม

คู่ความมีสิทธิยื่นบัญชีระบупยานเพิ่มเติมได้ โดยต้องแถลงแสดงเหตุผลความจำเป็นและศาลจะสั่งอนุญาตได้ตามที่เห็นสมควร ในกรณีนี้คู่ความอาจจะต้องแถลง

ใน 2 ประเด็นหลักคือ พยานหลักฐานดังกล่าวมีความจำเป็นอย่างไรในคดี และอีกประการหนึ่งคือ เหตุผลความจำเป็นที่ต้องยื่นเพิ่มเติม เหตุใดจึงไม่ยื่นเสียตั้งแต่ต้น

5. การตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดพิจารณา

การตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดพิจารณาจะเป็นผลดีในแง่ของการแถลงยอมรับพยานหลักฐานกันในบางจุดบางเรื่อง ยอมรับพยานหลักฐานกันทำให้ไม่ต้องไต่สวนหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนั้นอีก เช่น รับกันว่ามีการจัดการเลือกตั้งจริง มีบัตรลงคะแนนเสียงเกินจำนวนจริง พยานบางคนเป็นกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้งจริง เป็นต้น ดังนั้น ตามข้อกำหนดจึงกำหนดให้ศาลอาจกำหนดให้มีการตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดพิจารณาก็ได้

กล่าวโดยรวมแล้ว การตรวจพยานหลักฐานนั้น มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้กระบวนการไต่สวนค้นหาความจริงเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นธรรม จึงต้องมีการเริ่มตรวจสอบตั้งแต่ต้นว่ามีพยานหลักฐานใดบ่งชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงอย่างไร
2. ทำให้คู่ความเกิดความพร้อมในการเสนอพยานหลักฐานมีการถ่วงถ่วงเฉพาะพยานหลักฐานที่สำคัญ และเกี่ยวข้องกับประเด็นเป็นหลัก
3. เป็นการสนับสนุนให้คู่ความเปิดเผยข้อเท็จจริง เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการที่จะนำสืบเฉพาะส่วนที่ยังไม่รับกัน
4. เพื่อให้พยานหลักฐานยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข สูญหาย หรือถูกทำลายในภายหลัง
5. เพื่อให้การไต่สวนของศาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและใช้เวลาไม่นานจนเกินควร สามารถทำการไต่สวนได้ตามที่ได้กำหนดนัดหมายได้
6. เพื่อลดปัญหาการเลื่อนคดีโดยไม่จำเป็น

7. ทำให้การรับฟังพยาน การรับฟังข้อเท็จจริงของศาลเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้สามารถทำคำวินิจฉัยได้ด้วยความเร็ว

8. ก่อให้เกิดความสะดวกแก่พยาน โดยเฉพาะกรณีที่รับพยานหลักฐานกัน หรือมีการสอบถามข้อเท็จจริงจากพยานเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ในจุดที่คู่ความยังติดใจอยู่

ดังนั้น คู่ความทั้งสองฝ่ายจึงต้องเตรียมตัวให้พร้อม และตรวจสอบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้ดีเพื่อพิจารณาตรวจสอบประกอบการตกลงรับพยานหลักฐาน เมื่อศาลสอบถามต่อไป โดยเฉพาะกรณีที่ศาลนัดตรวจสอบพยานหลักฐานพร้อมกับวันสืบพยาน หากเตรียมข้อเท็จจริงไม่ดีพอก็จะเกิดการขลุกขลักตัดสินใจไม่ได้ ตอบคำถามศาลไม่ได้

สำหรับรายละเอียดของกระบวนการเกี่ยวกับการตรวจพยานหลักฐานนั้น อาจจะสรุปได้ คือ

(1) การส่งพยานหลักฐาน

คู่ความต้องส่งหลักฐานต่าง ๆ ที่อยู่ในความครอบครองให้อีก ฝ่ายหนึ่ง ตรวจสอบ ไม่จำเป็นต้องปกปิดไว้แต่อย่างใด

(2) การแถลงแนวทางการเสนอพยานหลักฐาน

คู่ความต้องแถลงถึงแนวทางการเสนอพยานหลักฐานของฝ่ายตนว่า ตนเองต้องการเสนอประเด็นใดบ้าง มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องอย่างไรจะสืบใครบ้าง ซึ่งปกติแล้ว ฝ่ายผู้ร้องจะเป็นฝ่ายเสนอก่อน

(3) บทบาทของผู้พิพากษาที่ตรวจพยานหลักฐาน

ในการตรวจพยานหลักฐาน ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์จะมีบทบาทอย่างมาก ในการทำความเข้าใจ และสรุปประเด็นต่าง ๆ ให้คู่ความเข้าใจตรงกัน และพิจารณาว่า จะรับพยานหลักฐานกันได้ประเด็นใด ข้อเท็จจริงใดบ้าง จะสืบพยานมากน้อยแค่ไหน เพียงใด พยานซ้ำซ้อนกันหรือไม่ ฟุ่มเฟือยหรือไม่ ดังนั้น ทนายความจึงต้องตรวจสอบ

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพยานปากต่าง ๆ ให้พร้อม ซึ่งในบางกรณีหากศาลเห็นสมควรนัดตรวจพยานหลักฐานพร้อมกันในวันนัดไต่สวนก็อาจจะเกิดความสะดวก สามารถถามพยานในจุดที่คู่ความไม่ยอมรับกันได้โดยทนายความจะไม่มีข้ออ้างว่าจะขอตรวจสอบข้อเท็จจริงจากพยานก่อนแต่อย่างใด

นอกจากนี้แล้ว ในวันนัดตรวจพยานหลักฐานผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์สอบถามคู่ความในเรื่องของการกำหนดแนวทางการสืบพยานหรือการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป เช่น จำนวนพยาน จำนวนนัด ประเด็นที่ต้องสืบลำดับของพยาน ประเภทของพยาน พยานผู้เชี่ยวชาญ พยานทางวิทยาศาสตร์พยานซึ่งต้องใช้ล่าม พยานซึ่งเป็นเด็ก เป็นต้น เพราะอาจจะต้องดำเนินการต่าง ๆ ในส่วนเกี่ยวข้องกับพยานแต่ละประเภทต่อไป

กรณีคู่ความไม่มาศาลในวันนัดตรวจพยานหลักฐาน

ในกรณีที่คู่ความไม่มาศาลในวันนัดตรวจพยานหลักฐาน ศาลก็จะมีคำสั่งในแต่ละกรณี กล่าวคือ

(1) กรณีผู้ร้องไม่มาศาล สั่งว่า

“พิเคราะห์แล้ว เห็นว่า ผู้ร้องทราบกำหนดวันนัดตรวจพยานหลักฐานโดยชอบแล้ว แต่ไม่มาศาลโดยไม่แจ้งเหตุขัดข้องให้ศาลทราบ อาศัยอำนาจตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ข้อ 12 วรรคท้าย จึงให้ดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไป”

(2) กรณีผู้คัดค้านไม่มาศาล สั่งว่า

“พิเคราะห์แล้ว เห็นว่า ผู้คัดค้านทราบกำหนดวันนัดตรวจพยานหลักฐานโดยชอบแล้ว แต่ไม่มาศาลโดยไม่แจ้งเหตุขัดข้องให้ศาลทราบให้พิจารณาคดีไปฝ่ายเดียว”

ผู้ศึกษาเห็นว่า การนำกระบวนการเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยานมาใช้ในกระบวนการพิจารณาคดีในศาลจะทำให้การพิจารณาคดีเป็นด้วย

ความโปร่งใส รวดเร็วและสร้างความเท่าเทียมกันในการต่อสู้คดีของคู่ความ ในการพิจารณาคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นของศาล อุทธรณ์นั้น ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 11 กำหนดให้คู่ความทั้งสองฝ่ายมีสิทธิขอตรวจพยานหลักฐานและคัดสำเนาพยานหลักฐานของตนเองหรือของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้ โดยคู่ความต้องแสดงวิธีการได้มาซึ่งพยานดังกล่าวมาพร้อมกับคำร้องหรือคำคัดค้าน และศาลอุทธรณ์อาจกำหนดให้มีการตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดก็ได้ โดยให้ศาลบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพยานหลักฐานที่คู่ความขอให้มีการไต่สวนหรือที่คู่ความไม่ได้แย้งพยานหลักฐานไว้

ซึ่งจะเห็นได้ว่าการนัดตรวจพยานหลักฐานไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกคดี ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้พิพากษาในการพิจารณาคดี ซึ่งการให้ใช้ดุลพินิจเช่นนี้ตามเนื้อหาของระเบียบดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการต่อสู้คดีเนื่องจากคู่ความไม่ทราบพยานหลักฐานของอีกฝ่ายหนึ่งในการต่อสู้คดีและทำให้กระบวนการพิจารณาเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะอาจต้องขอเวลาในการตรวจสอบพยานหลักฐานของอีกฝ่าย รวมทั้งต้องใช้เวลาศึกษาพยานหลักฐานของอีกฝ่ายเพื่อถามค้านหรือทำลายน้ำหนักพยานหลักฐานดังกล่าว

นอกจากนี้ ตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 มิได้กำหนดให้คู่ความแต่ละฝ่ายเปิดเผยพยานหลักฐานของตนทั้งหมดในคดีให้คู่ความอีกฝ่ายทราบ เว้นแต่เรื่องสำคัญที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งในทางปฏิบัติในคดีอาญาจะเป็นบัญชีรายชื่อพยานบุคคล หรือบันทึกถ้อยคำของพยานบุคคลที่ไม่ส่งผลกระทบต่อคดี

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการนัดตรวจพยานหลักฐานตามระเบียบฯ ดังกล่าวหาได้เป็นไปตามรูปแบบการเปิดเผยพยานหลักฐานก่อนการสืบพยานที่เป็นไปตามหลักการสากลไม่ ผู้ศึกษาเห็นว่า อาจเกิดจากความห่วงกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยของพยานบุคคลที่จะมาเบิกความรับรองบันทึกถ้อยคำของตน เนื่องจากปัจจุบันระบบการคุ้มครองพยานยังไม่อาจคุ้มครองพยานบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

5.5.4 การสืบพยานในชั้นศาล

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการสืบพยาน

ข้อกำหนดข้อ 12 วรรคสองถึงวรรคสี่ได้กำหนดเกี่ยวกับการสืบพยานในคดีเลือกตั้งไว้ว่า ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควรให้สืบพยานหลักฐานของผู้ร้องก่อน เสร็จแล้วจึงสืบพยานหลักฐานของผู้คัดค้านต่อไป

ในการสืบพยานไม่ว่าจะเป็นพยานที่ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านอ้างหรือที่ศาลเรียกมาเองให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยานในประเด็นต่าง ๆ ให้ได้ความครบถ้วน เว้นแต่ในกรณีที่ศาลเห็นว่ามีความจำเป็นก็อาจอนุญาตให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านซักถามได้

การถามพยานของผู้ร้องหรือผู้คัดค้านจะใช้คำถามนำก็ได้

จากรายละเอียดต่าง ๆ ในข้อกำหนดดังกล่าว อาจแยกพิจารณาได้ ดังนี้

1. เกี่ยวกับอำนาจศาลในการเรียกพยานมาสืบได้เอง

การพิจารณาคดีเลือกตั้ง เป็นเรื่องที่ศาลมีบทบาทในการค้นหาความจริง ดังนั้น ข้อกำหนดจึงระบุให้ศาลมีอำนาจเรียกพยานหลักฐานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควร โดยเป็นพยานของศาล ทำให้สามารถค้นหาความจริงที่แท้จริงได้

2. ลำดับการสืบพยาน

ในการไต่สวนหรือสืบพยานนั้น ข้อกำหนดระบุให้เป็นไปตามลำดับคือให้สืบพยานหลักฐานของผู้ร้องก่อน หลังจากนั้นจึงสืบพยานหลักฐานผู้คัดค้านเป็นลำดับต่อไป

3. วิธีการถามพยาน

คดีเลือกตั้งไม่เหมือนคดีแพ่งทั่วไป ข้อกำหนดได้กำหนดให้ใช้วิธีการถามพยาน โดยผู้ที่มีหน้าที่ซักถามพยานคือผู้พิพากษา ไม่ว่าจะเป็นพยานของฝ่ายผู้ร้องผู้คัดค้าน หรือพยานของศาลเอง กรณีที่จะให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านถามพยานได้ ต้องเป็นกรณีจำเป็นและศาลอนุญาตให้ถามเท่านั้น ซึ่งกรณีดังกล่าวก็เป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากการสืบพยานคดีแพ่งกรณีทั่ว ๆ ไป ดังนั้น หนายความจึงต้องเปลี่ยนบทบาทจากเดิมมาเป็นการทำหน้าที่ช่วยผู้พิพากษาค้นหาความจริง โอกาสที่จะได้เป็นผู้ซักถามความเองก็อาจจะมีโอกาสน้อยลง จะต้องติดตามเรื่องราวข้อเท็จจริงที่ได้จากการที่ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานให้ทันและรู้จุดต่าง ๆ ที่จะซักถามจากพยาน บางครั้งอาจจะต้องขอให้ผู้พิพากษาช่วยซักถามพยานในบางจุดที่คู่ความต้องการ ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องการความรวดเร็ว และเป็นวิธีการในทางระบบไต่สวนนั่นเอง

การสืบพยานโดยการใช้นับที่คำพยานหรือความเห็น

ข้อกำหนดที่ 13 ได้กำหนดเกี่ยวกับการสืบพยานโดยการใช้นับที่คำพยานหรือความเห็นว่า

ข้อ 13 ในกรณีที่ศาลเห็นสมควร หรือในกรณีที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานนั้นร้องขอและศาลอนุญาต ศาลอาจกำหนดให้พยานบุคคลคนใดที่ต้องมาเบิกความ เสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลตามประเด็นที่ศาลกำหนดหรือที่คู่ความฝ่ายที่ร้องขอ กำหนดและศาลอนุญาต โดยให้ส่งต้นฉบับบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลและสำเนาแก่คู่ความฝ่ายอื่นทราบล่วงหน้าอย่างน้อยสามวันก่อนวันสืบพยานบุคคลนั้น

บันทึกคำพยานบุคคลตามวรรคหนึ่งให้มีรายการ ดังต่อไปนี้

- (1) ชื่อศาล และเลขคดี
- (2) วัน เดือน ปี และสถานที่ที่ทำการบันทึกคำพยาน
- (3) ชื่อและชื่อสกุลของคู่ความ

(4) ชื่อ ชื่อสกุล อายุ ที่อยู่ อาชีพ และความเกี่ยวข้องกับคู่ความของผู้ให้ถ้อยคำ

(5) รายละเอียดแห่งข้อเท็จจริง และหรือความเห็นของผู้ให้ถ้อยคำ

(6) ลายมือชื่อผู้ให้ถ้อยคำ

ในวันนัดสืบพยานบุคคลนั้น ให้พยานผู้ให้ถ้อยคำเบิกความตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ และในกรณีพยานผู้ให้ถ้อยคำไม่มาศาลหรือมาศาล แต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ ให้ศาลปฏิเสธที่จะรับฟังบันทึกคำพยานผู้นั้นเป็นพยานหลักฐานในคดี เว้นแต่มีพยานหลักฐานอื่นประกอบและศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลจะรับฟังบันทึกคำพยานดังกล่าวประกอบพยานหลักฐานอื่นนั้นก็ได้

บันทึกคำพยานที่ทำไว้ล่วงหน้าตามวรรคหนึ่ง เมื่อพยานเบิกความรับรองแล้วให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำเบิกความของพยาน และถือว่าได้อ่านคำเบิกความดังกล่าวให้พยานฟังแล้ว เมื่อมีการยื่นบันทึกคำพยานต่อศาลแล้วคู่ความไม่อาจขอถอนบันทึกคำพยานนั้นและให้ถือว่าบันทึกคำพยานดังกล่าวเป็นพยานหลักฐานในคดีแล้ว

จากข้อกำหนดดังกล่าว อาจแยกพิจารณาได้ ดังนี้

1. กรณีตามข้อกำหนด เป็นกรณีการสืบพยานบุคคลโดยใช้บันทึกคำพยานหรือความเห็นแล้วให้พยานผู้ให้ถ้อยคำมาเบิกความตอบข้อซักถามเพิ่มเติม ซึ่งจะทำให้การสืบพยานเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

2. การสืบพยานโดยใช้บันทึกคำพยานหรือความเห็นนั้น จะทำได้ต้องเป็นกรณีที่ศาลเห็นสมควร หรือคู่ความฝ่ายที่อ้างพยานร้องขอและศาลอนุญาต โดยให้มีการจัดการบันทึกคำพยานหรือความเห็นตามประเด็นที่ศาลกำหนด หรือตามที่คู่ความฝ่ายที่ร้องขอกำหนด และศาลอนุญาต

3. เนื่องจากเป็นการสืบพยานโดยใช้บันทึกคำพยานหรือความเห็น ผสมกับการเบิกความตอบคำถามเพิ่มเติมของพยาน ดังนั้น จึงต้องมีการส่งต้นฉบับบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลและส่งสำเนาแก่คู่ความฝ่ายอื่นทราบล่วงหน้าอย่างน้อยสามวันก่อนวันสืบพยานบุคคลนั้น เพื่อให้สามารถทบทวนตรวจสอบถ้อยคำของพยานและตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ปรากฏในบันทึกคำพยานหรือความเห็นนั้น

4. รายละเอียดหรือสาระสำคัญของบันทึกคำพยานหรือความเห็นนั้นเป็นไปตามข้อกำหนดข้อ 13 วรรคสอง ซึ่งระบุรายการต่าง ๆ ที่ต้องมีไว้ ส่วนที่สำคัญคือกรณีตาม (5) และ (6) คือ รายละเอียดแห่งข้อเท็จจริงและหรือความเห็นของผู้ให้ถ้อยคำ และลายมือชื่อผู้ให้ถ้อยคำ ดังนั้น สาระสำคัญของการจัดทำบันทึกคำพยานหรือความเห็นจึงอยู่ที่ว่าต้องการให้พยานเบิกความในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงส่วนใด มีข้อเท็จจริงอย่างใดบ้าง โดยต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริง ไม่ใช่เป็นการจัดทำหรือสร้างเรื่องราวที่เป็นเท็จขึ้นมา

5. เนื่องจากเป็นการจัดทำบันทึกคำพยานหรือความเห็นที่ทำได้ล่วงหน้าก่อนมีการสืบพยาน ดังนั้น จึงต้องมีการสืบพยานโดยให้พยานผู้ให้ถ้อยคำมาเบิกความตอบข้อคำถามเพิ่มเติมของคู่ความ และเบิกความรับรองบันทึกถ้อยคำซึ่งข้อกำหนดข้อ 13 วรรคท้าย กำหนดรับรองว่า เมื่อพยานเบิกความรับรองแล้วให้ถือว่าบันทึกดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของคำเบิกความของพยาน และถือว่าได้มีการอ่านคำเบิกความดังกล่าวให้พยานฟังแล้ว และเมื่อมีการยื่นบันทึกคำพยานต่อศาลแล้ว คู่ความไม่อาจถอนบันทึกคำพยาน และให้ถือว่าบันทึกคำพยานดังกล่าวเป็นพยานหลักฐานในคดีแล้ว เป็นการเข้าสู่สำนวนโดยชอบ

ในกรณีที่ผู้ให้ถ้อยคำตามบันทึกไม่มาศาล หรือมาศาล แต่ไม่ยอมตอบข้อคำถามเพิ่มเติมของคู่ความ กรณีนี้ก็มีผลคือศาลต้องปฏิเสธที่จะรับฟังบันทึกคำพยานนั้นเป็นหลักฐานในคดี แต่ก็มีข้อยกเว้นให้รับฟังประกอบพยานหลักฐานอื่นได้ ถ้ามีพยานหลักฐานอื่นประกอบและศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม

การสืบพยานโดยการไต่ถามที่คำพยานหรือความเห็นแทนการเบิกความ

ข้อกำหนดข้อ 14 กำหนดไว้ว่า

ข้อ 14 ในกรณีที่ศาลเห็นสมควร หรือในกรณีที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานนั้นร้องขอและศาลอนุญาต ศาลอาจกำหนดให้พยานบุคคลคนใดเสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลตามประเด็นที่ศาลกำหนดแทนการมาเบิกความโดยพยานไม่ต้องมาศาลภายในเจ็ดวันนับแต่วันทราบคำสั่งศาลก็ได้

ให้ศาลส่งสำเนาทะเบียนคำพยานตามวรรคหนึ่งให้คู่ความทราบหรือมีคำสั่งแจ้งให้คู่ความมารับสำเนาทะเบียนคำพยานภายในระยะเวลาที่ศาลกำหนดและหากคู่ความติดใจคัดค้านข้อเท็จจริงในบันทึกคำพยาน ก็ให้ทำคำคัดค้านเป็นหนังสือยื่นต่อศาลภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับสำเนาทะเบียนคำพยานดังกล่าว

ศาลอาจนัดให้พยานผู้ให้ถ้อยคำมาศาลเพื่อสอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความในกรณีเช่นนี้ ถ้าผู้ให้ถ้อยคำไม่มาศาล หรือมาศาล แต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความให้ศาลปฏิเสธที่จะรับฟังบันทึกถ้อยคำของผู้นั้นเป็นพยานหลักฐานในคดี เว้นแต่มีพยานหลักฐานอื่นประกอบพยานหลักฐานอื่นนั้นก็ได้

บันทึกคำพยานตามวรรคหนึ่งให้มีรายการเช่นเดียวกับข้อ 13 วรรคสอง

จากข้อกำหนดดังกล่าว อาจแยกพิจารณาได้ ดังนี้

1. กรณีตามข้อกำหนดข้อ 14 นี้ เป็นการจัดทำบันทึกคำพยานหรือความเห็นเหมือนกับกรณีข้อ 13 แต่ต่างกันตรงที่ว่า กรณีตามข้อ 14 นี้ เป็นการไต่ถามที่คำพยานหรือความเห็นที่จัดทำขึ้นแทนการสืบพยานหรือแทนการเบิกความของพยานโดยพยานไม่ต้องมาศาล หรืออาจจะมาเฉพาะกรณีที่ศาลนัดให้มา ส่วนกรณีตามข้อ 13 นั้น พยานยังต้องมาศาลเพื่อตอบข้อซักถามเพิ่มเติมและรับรองบันทึกถ้อยคำด้วย

2. การจะใช้วิธีการตามข้อกำหนดข้อ 14 ได้ต้องเป็นกรณีที่ศาลเห็นสมควร หรือคู่ความฝ่ายที่อ้างพยานร้องขอและศาลอนุญาต โดยเป็นการให้เสนอบันทึกคำพยาน

และความเห็นต่อศาลตามประเด็นที่ศาลกำหนดภายใน 7 วัน นับแต่วันทราบคำสั่งศาล สำหรับรายละเอียดของบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นนั้นก็จะเป็นเช่นเดียวกันกับกรณีตามที่ระบุไว้ในข้อกำหนดข้อ 13 วรรคสอง

3. คู่ความฝ่ายตรงข้ามจะทราบเกี่ยวกับบันทึกคำพยานหรือความเห็นโดยศาลส่งสำเนาให้ หรือศาลแจ้งให้มารับสำเนาในกำหนด ซึ่งหากคู่ความติดใจคัดค้านข้อเท็จจริงในบันทึกคำพยาน ก็มีสิทธิทำคำคัดค้านเป็นหนังสือยื่นต่อศาลภายใน 3 วัน นับแต่วันที่ได้รับสำเนาทันทีคำพยาน

4. แม้จะเป็นการใช้บันทึกถ้อยคำหรือความเห็นแทนการมาเบิกความของพยาน แต่ศาลอาจนัดให้พยานผู้ให้ถ้อยคำมาศาลเพื่อตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความได้ ซึ่งหากไม่มา หรือมาแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ ผลก็คือ ให้ศาลปฏิเสธที่จะรับฟังบันทึกคำพยานของผู้นั้นเป็นพยานหลักฐานในคดีเว้นแต่เป็นกรณีที่มีหลักฐานอื่นประกอบและต่างเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลจะรับฟังบันทึกคำพยานดังกล่าวประกอบพยานหลักฐานอื่นก็ได้

การใช้บันทึกคำพยานหรือความเห็นแทนการมาเบิกความของพยาน จะช่วยให้การสืบพยานเป็นไปด้วยความสะดวก รวดเร็ว และคู่ความฝ่ายตรงข้ามสามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในการสืบพยานในศาลยุติธรรมนั้นจะมีความล่าช้าในการบันทึกคำเบิกความพยานและคำถามค้ำรวมถึงคำถามติง แต่ในศาลชั้นอุทธรณ์พิเศษ เช่น ศาลล้มละลายกลาง หรือศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง ซึ่งกฎหมายจัดตั้งศาลดังกล่าวกำหนดให้ศาลดังกล่าวมีอำนาจออกระเบียบวิธีปฏิบัติในศาลได้เอง ซึ่งศาลเหล่านี้ได้กำหนดให้คู่ความสามารถเสนอบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นของพยานเสนอต่อศาลก่อนวันนัดสืบพยาน ซึ่งบันทึกดังกล่าวจะมีข้อความรายละเอียดข้อเท็จจริงหรือความเห็นของพยานเกี่ยวกับประเด็นที่คู่ความประสงค์จะนำสืบในศาล โดย

วิธีการนี้จะสร้างความสะดวกแก่พยานและได้ข้อเท็จจริงที่ประสงค์จะนำสืบครบถ้วน เนื่องจากหากใช้วิธีการให้พยานเบิกความในศาลโดยให้พยานเล่าข้อเท็จจริงที่รู้เห็นและจำได้ให้ครบถ้วนนั้น บางครั้งจะต้องใช้เวลานานเพราะพยานอาจหลงลืม จึงต้องตั้งคำถามเพื่อให้พยานตอบให้ครบถ้วน

นอกจากนี้ในกรณีเป็นข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนตัวเลข หรือรายละเอียดต่าง ๆ หากให้พยานกล่าวให้ถูกต้องและครบถ้วน ก็อาจผิดพลาดหลงลืมได้ แม้ว่าพยานจะเป็นผู้จัดทำเองหรือรู้เห็นโดยตรง วิธีการที่ให้มีการทำบันทึกถ้อยคำดังกล่าวแล้วให้พยานเบิกความยืนยันหรือรับรองข้อความในบันทึกดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้การสืบพยานเป็นไปด้วยความรวดเร็วและได้ข้อเท็จจริงที่คู่ความประสงค์ครบถ้วน และวิธีการนี้มีได้ลดทอนประสิทธิภาพการค้นหาความจริงแต่อย่างใด เนื่องจากคู่ความอีกฝ่ายมีโอกาสดูตรวจสอบข้อความในบันทึกดังกล่าวล่วงหน้าและสามารถหาพยานหลักฐานต่าง ๆ มาทำลายความเชื่อถือหรือนำนักพยาน หากพบว่าข้อความในบันทึกดังกล่าวไม่ถูกต้องตามความจริงที่เกิดขึ้น

ระเบียบฯ ข้อ 13 และ ข้อ 14 ได้รับหลักการดังกล่าวข้างต้นมาใช้ในการพิจารณาคดีการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยกำหนดให้คู่ความร้องขอหรือผู้พิพากษาหากเห็นสมควร เสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาล ของพยานบุคคลที่จะต้องมาเบิกความต่อศาล โดยบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นดังกล่าวจะมีข้อความหรือรายการตามที่ระเบียบฯ นี้กำหนด แต่เนื้อหาสาระสำคัญหลักของบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นต่อศาลก็คือการบรรยายรายละเอียดแห่งข้อเท็จจริงและหรือความเห็นของผู้ให้ถ้อยคำ เพื่อให้ผู้พิพากษาหรือคู่ความทราบข้อเท็จจริงที่พยานรู้เห็นมาโดยไม่จำเป็นต้องเบิกความในศาลเกี่ยวกับข้อความดังกล่าวอีก เพียงแต่เบิกความรับรองบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นดังกล่าวว่าถูกต้องตามที่ตนจะให้การหรือได้จัดทำขึ้น ทั้งนี้แม้ระเบียบฯ จะไม่ได้กำหนดชัดแจ้งให้คู่ความอีกฝ่ายมีสิทธิถามค้านแต่เห็นว่ามันน่าจะกระทำได้นี้เนื่องจากระเบียบ

ฯกำหนดให้พยานผู้ให้ถ้อยคำเบิกความตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ ซึ่งนอกจากจะ
ให้คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานดังกล่าวถามเพิ่มเติมได้อีกแล้วยังให้โอกาสคู่ความอีกฝ่าย
สามารถถามค้านพยานได้ด้วย

นอกจากนี้ระเบียบฯ ข้อ 13 และข้อ 14 ยังกำหนดให้พยานผู้ให้ถ้อยคำตาม
บันทึกถ้อยคำหรือความเห็นต้องมาศาลเพื่อเบิกความรับรองตามบันทึกดังกล่าว แต่หาก
พยานไม่มาศาล หรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความนั้น ผู้พิพากษา
ต้องปฏิเสธการรับฟังบันทึกดังกล่าวเป็นพยานหลักฐานในสำนวน รวมทั้งกำหนดว่าหาก
มีการทำบันทึกแล้ว กรณีที่ผู้พิพากษาเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอ ผู้พิพากษาอาจ
กำหนดให้พยานดังกล่าวไม่ต้องมาศาลก็ได้ แต่หากคู่ความติดใจคัดค้านข้อเท็จจริงใน
บันทึกก็สามารถทำคำคัดค้านเป็นหนังสือ และศาลอาจนัดให้พยานดังกล่าวมาศาลเพื่อ
ตอบข้อซักถามเพิ่มเติม และหากพยานไม่มาศาล หรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถาม
เพิ่มเติมของคู่ความนั้น ผู้พิพากษาต้องปฏิเสธการรับฟังบันทึกดังกล่าวเป็น
พยานหลักฐานในสำนวนเช่นเดียวกันกับกรณีแรก ทั้งนี้ในสองกรณียดังกล่าวหากมี
พยานหลักฐานอื่นประกอบและเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมควรที่จะรับฟังบันทึก
ดังกล่าวประกอบพยานหลักฐานอื่นก็ได้

ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นการเปิดให้ผู้พิพากษาใช้ดุลพินิจอย่าง
กว้างขวางในการรับฟังบันทึกคำพยานหรือความเห็นเป็นพยานหลักฐานโดยไม่มี
หลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและแน่นอน แต่เพื่อให้ได้ความจริงตามระบบไต่สวนก็มีเหตุที่จะ
กำหนดหลักเกณฑ์ไว้กว้าง ๆ เพื่อให้ได้ความจริงเกี่ยวกับคดีให้มากที่สุด ซึ่งจะเป็นผลดีต่อ
กระบวนการยุติธรรมและสร้างความเป็นธรรมแก่สังคม

การสืบพยานโดยระบบการประชุมทางวิดีโอ

การสืบพยานโดยระบบการประชุมทางวิดีโอ เป็นไปตามที่กำหนดข้อ 16
ซึ่งกำหนดไว้ว่า

ข้อ 16 เมื่อผู้ร้องหรือผู้คัดค้านมีคำขอและอีกฝ่ายหนึ่งไม่คัดค้านหรือทั้งสองฝ่ายมีคำขอและศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมศาลอาจอนุญาตให้ทำการสืบพยานบุคคล หรือดำเนินการสอบสวนพิจารณาใด ๆ โดยระบบการประชุมทางวิดีโอได้ โดยให้ผู้ขอเป็นผู้ดำเนินการเพื่อจัดให้มีการสืบพยาน หรือดำเนินการสอบสวนพิจารณาโดยระบบดังกล่าว และเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการนี้ทั้งหมด

การสืบพยานหรือการดำเนินการสอบสวนพิจารณาใด ๆ ตามวรรคหนึ่งให้ถือว่ากระทำในห้องพิจารณาของศาล

จากข้อกำหนดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เป็นการยอมรับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น

ดังนั้น จึงอาจมีการขอสืบพยานโดยผ่านระบบการประชุมทางวิดีโอได้ ซึ่งจะมีการดำเนินการดังกล่าวได้ ก็ต้องเป็นไปด้วยความยินยอมพร้อมใจกันของคู่ความทุกฝ่าย และศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ซึ่งนอกเหนือจากการสืบพยานแล้ว อาจจะเป็นการดำเนินการสอบสวนการพิจารณาใด ๆ ก็ได้ โดยให้ผู้ขอเป็นผู้ดำเนินการจัดและรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดและถือว่าการสืบพยานหรือการดำเนินการสอบสวนพิจารณาใด ๆ โดยผ่านระบบการประชุมทางวิดีโอเป็นการกระทำในห้องพิจารณาของศาล

ในการสืบพยานในศาลอุทธรณ์นี้ ระเบียบฯ ข้อ 16 ยังกำหนดให้มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการสืบพยานโดยกำหนดให้ศาลอาจดำเนินการสอบสวนพิจารณา หรือสืบพยานโดยระบบการประชุมทางวิดีโอได้ หากผู้พิพากษาเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอ และให้ถือว่าการตามสืบพยานหรือการดำเนินการสอบสวนพิจารณาผ่านระบบดังกล่าวกระทำในห้องพิจารณา

ผู้ศึกษาเห็นว่า การอนุญาตให้มีการนำเทคโนโลยีดังกล่าวมาใช้ในการสืบพยานจะช่วยทำให้บุคคลเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้มากขึ้นและสร้างความสะดวกแก่พยานหรือคู่ความในอันที่จะต้องมาศาลซึ่งอยู่ห่างไกลจากที่อยู่ของตนมาก โดยพยานหรือ

คู่ความสามารถไปศาลที่อยู่ใกล้หรือสะดวกในการเดินทางและใช้ห้องที่มีระบบการประชุมทางวิดีโอของศาลนั้นเชื่อมต่อกับระบบของศาลอุทธรณ์ในวันที่ศาลอุทธรณ์นัดพิจารณา ซึ่งปัจจุบันระบบดังกล่าวสามารถทำงานได้เป็นอย่างดี แต่หากเป็นศาลที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอที่ไม่ได้อยู่ในอำเภอเมืองหรืออำเภอที่มีเครือข่ายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงก็อาจจะมีปัญหาความล่าช้าหรือไม่สามารถใช้ระบบการประชุมดังกล่าวได้ พยานหรือคู่ความก็จำเป็นต้องเดินทางไปศาลที่ใกล้หรือสะดวกที่มีระบบดังกล่าวทำงานได้ในการสืบพยาน

ข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในการสืบพยานโดยทั่วไปนั้น ศาลสามารถเดินเผชิญสืบคือการที่ศาลเห็นสมควรหรือคู่ความร้องขอเดินทางไปตรวจสอบพยานหลักฐานของที่เกิดเหตุหรือสถานที่พิพาท ซึ่งระเบียบฯดังกล่าวไม่มีการกำหนดไว้ แต่หากพิจารณาตามระเบียบฯที่ให้นำวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับได้เท่าที่จำเป็น ก็เห็นได้ว่า ผู้พิพากษาในศาลอุทธรณ์หากมีความจำเป็นก็ยังสามารถเดินเผชิญสืบได้เช่นกัน

ในการสืบพยานตามระเบียบฯดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า ระเบียบฯดังกล่าวกำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดความสะดวกในการสืบพยานและให้เกิดกระบวนการค้นหาความจริงที่มีประสิทธิภาพอันจะสร้างความเป็นธรรมให้แก่คู่ความและสังคม ทั้งยังเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมโดยไม่จำเป็นต้องสร้างความยุ่งยากให้แก่บุคคลเหล่านั้นโดยผ่านการทำบันทึกถ้อยคำหรือการสืบพยานทางระบบการประชุมวิดีโอ

ระเบียบข้อ 4 กำหนดให้การพิจารณาคดีเป็นไปโดยรวดเร็ว และข้อ 12 กำหนดให้ศาลสืบพยานหลักฐานต่อเนื่องติดต่อกันไปทุกวันทำการจนกว่าจะเสร็จการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันไม่อาจก้าวล่วงเสียได้ ศาลอุทธรณ์มีอำนาจสั่งให้เลื่อนคดีไปได้ภายในกำหนดเวลาไม่เกินเจ็ดวัน เหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอันไม่อาจก้าวล่วงเสียได้ อาจเป็นเหตุการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งทำให้การพิจารณาคดี

ไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น พยานป่วยไม่สามารถมาศาล หรือมีจลาจล น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น

ในการสืบพยานหลักฐานนั้นให้สืบพยานของผู้ร้องก่อนเสร็จแล้วจึงสืบพยานหลักฐานของผู้คัดค้านต่อไป โดยในการสืบพยานดังกล่าวให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานในประเด็นต่าง ๆ ให้ความครบถ้วน เว้นแต่ในกรณีที่ผู้พิพากษาเห็นว่ามีเหตุจำเป็นก็อาจอนุญาตให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านซักถามพยานได้ ซึ่งการที่ระเบียบข้อ 12 นี้กำหนดให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานเพื่อให้ได้ความครบถ้วนก็คือเพื่อให้ได้ความจริงในคดีสอดคล้องกับระบบไต่สวนและระบบผสมที่ได้กล่าวมาแล้วบทที่ 2 ซึ่งผู้พิพากษาในระบบไต่สวนจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่หลักในการซักถามพยานหรือค้นหาความจริงจากพยานที่มาให้การหรือเบิกความในศาล คู่ความหรือทนายความของคู่ความเป็นเพียงผู้มีหน้าที่ช่วยเหลือศาลในการหาความจริง โดยจะเป็นผู้ถามพยานภายหลังได้รับอนุญาตจากผู้พิพากษาให้ซักถามได้ การที่ระเบียบกำหนดให้ผู้พิพากษาต้องเป็นผู้ซักถามพยานก่อนเสมอนั้น จะมีผลดีต่อคดีคือผู้พิพากษาสืบพยานสามารถค้นหาความจริงเพื่อวินิจฉัยประเด็นข้อพิพาทในคดีได้อย่างถูกต้อง และทำให้ผลการตัดสินคดีสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสำนวนซึ่งผู้พิพากษาและคู่ความได้มีโอกาสซักถาม ซึ่งหากปล่อยให้ทำหน้าที่ของคู่ความในการซักถามหรือหาความจริงกันเองดังเช่นในระบบกล่าวหาหรือตามกระบวนการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมในคดีทั่วไป ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสำนวนอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นหรือตรงกับประเด็นข้อพิพาทแห่งคดีที่ต้องวินิจฉัย เนื่องจากทนายหรือคู่ความจะซักถามพยานไปในแนวทางที่ตนต้องการ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ตรงกับประเด็นแห่งคดี ส่วนผลเสียต่อคดีนั้นคือในการซักถามพยานด้วยตนเองนั้นอาจมีการซักถามไปในลักษณะที่เป็นประโยชน์ในทางคดีแก่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เนื่องจากผู้พิพากษาอาจไม่ถนัดในการซักถามพยานด้วยตนเอง แม้ว่าจะไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดเลย หรือผู้พิพากษาจะต้องใช้เวลาในการศึกษาประเด็นข้อกฎหมายและการแต่งคำถามเพื่อหาข้อเท็จจริงจากพยาน

ให้สอดคล้องกับประเด็นกฎหมายแห่งคดี อย่างไรก็ตาม ในการให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยานเอง ผู้ศึกษาเห็นว่าจะเป็นผลดีต่อกระบวนการยุติธรรมในอนาคตโดยจะให้เกิดผลดีดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

โดยปกติตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกำหนดให้การถามพยานนั้น หากเป็นพยานของคู่ความฝ่ายใดที่นำมาสืบนั้นจะต้องใช้คำถามเพื่อให้ตอบตามที่รู้เห็นมา ไม่สามารถใช้คำถามนำได้ แต่คู่ความอีกฝ่ายสามารถใช้คำถามนำได้ ซึ่งคำถามนำก็คือการตั้งคำถามในลักษณะเพื่อให้ตอบว่าใช่หรือไม่ หรือในลักษณะให้ยอมรับหรือไม่ยอมรับข้อความที่คู่ความอีกฝ่ายถามค้าน แต่ระเบียบข้อ 12 กำหนดให้สามารถใช้คำถามนำในการถามพยานผู้ร้องหรือผู้คัดค้านได้ ซึ่งจะแตกต่างกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งดังได้กล่าวมา ซึ่งผู้ศึกษาเข้าใจว่าระเบียบดังกล่าวมุ่งที่จะให้คู่ความเข้าถึงความจริงและผู้พิพากษาเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการซักถามพยานอยู่แล้ว การที่ให้คู่ความใช้คำถามนำกับพยานฝ่ายตนจะไม่ทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบในทางคดีแต่อย่างใด

5.5.5 การจัดทำคำสั่งศาล

ตามหลักทั่วไปเมื่อศาลดำเนินกระบวนการพิจารณาจนเสร็จสิ้นกระแสความแล้ว จึงจะทำคำวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดี⁷⁴ โดยวินิจฉัยตามพยานหลักฐานที่คู่ความนำสืบเกี่ยวกับประเด็นที่พิพาทกันในคดี เพื่อให้ข้อพิพาทนั้นเสร็จสิ้น⁷⁵ ซึ่งการทำคำวินิจฉัยชี้ขาดจะอยู่ในรูปของคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้วแต่กรณีที่กฎหมายกำหนด โดยหากคดีใดเป็นคดีมีข้อพิพาทซึ่งคดีมาสู่ศาลโดยทำเป็นคำฟ้องแล้ว ศาลจะต้องทำคำวินิจฉัยเป็น

⁷⁴สุข หงส์ไกร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 , หน้า 267, ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์และปีที่พิมพ์

⁷⁵พิพัฒน์ จักรางกูร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1, สำนักพิมพ์นิติบรรณการ

ปี 2543, หน้า 499.

คำพิพากษา แต่หากเป็นคดีที่ไม่มีข้อพิพาทซึ่งคดีมาสู่ศาลโดยยื่นคำร้องต่อศาลแล้ว ศาลจะทำคำวินิจฉัยเป็นคำสั่ง⁷⁶

ในการทำคำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์เกี่ยวกับคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ระเบียบข้อ 18 กำหนดให้ทำเป็นคำสั่งโดยเป็นหนังสือและมีข้อความตามที่ระเบียบกำหนด โดยส่วนที่เป็นสาระสำคัญของคำสั่งคือคำวินิจฉัยและเหตุผลที่ใช้ประกอบการทำคำวินิจฉัย ซึ่งเหตุผลจะเป็นสิ่งที่คู่ความแห่งคดีให้การยอมรับคำสั่งว่าเป็นเหตุผลที่ต้องสอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือความจริงแห่งคดี

อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายรัฐธรรมนูญจะมีความมุ่งหมายให้กระบวนการพิจารณาเป็นไปด้วยความรวดเร็ว กระชับ โดยกำหนดให้คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด ไม่สามารถฎีกาได้ ผู้ศึกษากลับมีความเห็นว่าควรจะมีกระบวนการในการทบทวนหรือตรวจสอบคำสั่งของศาลอุทธรณ์ดังกล่าว (Judicial Review) ซึ่งเป็นธรรมดาที่ความผิดพลาดอาจเกิดขึ้นในกระบวนการพิจารณาหรือทำคำสั่ง ซึ่งหากไม่มีองค์กรในการตรวจสอบหรือทบทวนรวมทั้งแก้ไขความผิดพลาดก็อาจส่งผลเสียต่อสังคมและความเชื่อถือต่อกระบวนการยุติธรรม ในส่วนนี้จึงควรที่จะเปิดโอกาสให้คู่ความได้มีโอกาสให้มีการตรวจสอบหรือทบทวนคำสั่งอีกขั้นตอนหนึ่งโดยที่ใช้เวลาในการตรวจสอบหรือทบทวนไม่มากนักและไม่ให้ผู้พิพากษาคณะเดิมที่ทำคำวินิจฉัยคดี

นอกจากนี้ ศาลอุทธรณ์ที่ทำคำสั่งในคดีเลือกตั้งดังกล่าวมีจำนวน 10 ศาล คือศาลอุทธรณ์ และศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึงภาค 9 ต่างมีอิสระในการทำคำสั่งหรือคำวินิจฉัยโดยไม่ขึ้นต่อกัน ดังนั้นคำวินิจฉัยของแต่ละศาลอุทธรณ์ในประเด็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายเดียวกันอาจมีความแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน⁷⁷ ดังนั้น การให้มีองค์กร

⁷⁶สุทนต์ หงส์ไกร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 , หน้า 273, ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์และปีที่พิมพ์

⁷⁷นางสาวปิยกุล บุญเพิ่ม, อ้างแล้ว, หน้า 55.

ตรวจสอบหรือทบทวนคำสั่งของศาลอุทธรณ์จะเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพของการวินิจฉัยข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้

5.6 วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการดำเนินคดีเลือกตั้ง

5.6.1 ความทั่วไป

เดิมก่อนที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา พ.ศ. 2542 องค์การที่มีอำนาจเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งคือ ศาลยุติธรรมเพียงองค์กรเดียว แต่หลังจากประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว นอกจากศาลยุติธรรมแล้ว คณะกรรมการการเลือกตั้งก็มีอำนาจในการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งเช่นกัน ในส่วนขององค์กรศาลยุติธรรมซึ่งเป็นองค์กรตุลาการย่อมมีลักษณะเด่นในแง่ที่เป็นองค์กรที่วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาททั่วไป มีรูปแบบ กฎเกณฑ์วิธีพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดที่เป็นแบบแผนให้ความเป็นธรรมแก่คู่ความทั้งสองฝ่าย อีกทั้งผู้พิพากษาที่พิจารณามีหลักประกันความอิสระในการวินิจฉัยคดี

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในกรณีที่ประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว หากคณะกรรมการการเลือกตั้งเห็นควรให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา หรือสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น เนื่องจากปรากฏหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่า การเลือกตั้งมิได้เป็นไปด้วยความสุจริตยุติธรรม คณะกรรมการการเลือกตั้งไม่มีอำนาจสั่งให้เลือกตั้งใหม่ หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้ที่ได้รับเลือก รวมทั้งผู้ที่มิได้รับเลือกตั้งเช่นในอดีต แต่คณะกรรมการการเลือกตั้งต้องยื่นคำร้องต่อศาลฎีกาหรือศาลอุทธรณ์เพื่อให้ศาลพิจารณามีคำสั่งแล้วแต่กรณี ภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งบัญญัติไว้ดังนี้ มาตรา 219 วรรคสาม บัญญัติว่า “ให้ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา และให้

ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ทั้งนี้ วิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีให้เป็นไปตามระเบียบที่ที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกากำหนด โดยต้องใช้ระบบได้สวนและเป็นไปโดยรวดเร็ว”

มาตรา 239 บัญญัติว่า “ในกรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งวินิจฉัยให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งก่อนการประกาศผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาให้คำวินิจฉัยของคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นที่สุด

ในกรณีที่ประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว ถ้าคณะกรรมการการเลือกตั้งเห็นว่าควรให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาผู้ใด ให้ยื่นคำร้องต่อศาลฎีกาเพื่อวินิจฉัย เมื่อศาลฎีกาได้รับคำร้องของคณะกรรมการการเลือกตั้งแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาผู้นั้นจะปฏิบัติหน้าที่ต่อไปไม่ได้จนกว่าศาลฎีกาจะมีคำสั่งยกคำร้อง ในกรณีที่ศาลฎีกามีคำสั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่ในเขตเลือกตั้งใด หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาผู้ใด ให้สมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาในเขตเลือกตั้งนั้นสิ้นสุดลง

ในกรณีที่บุคคลตามวรรคสองปฏิบัติหน้าที่ต่อไปไม่ได้ มิให้นำบุคคลดังกล่าวเข้าในจำนวนรวมของสมาชิกเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสภา แล้วแต่กรณี

ให้นำความในวรรคหนึ่ง วรรคสอง และวรรคสาม มาใช้บังคับกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นด้วยโดยอนุโลม โดยการยื่นคำร้องต่อศาลตามวรรคสองให้ยื่นต่อศาลอุทธรณ์และให้คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด”

ตามบทบัญญัติดังกล่าวของรัฐธรรมนูญกำหนดหน้าที่ให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น นอกจากนั้น ในกรณีประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว ภายหลังมีหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ใดกระทำการใด ๆ โดยไม่สุจริตเพื่อให้ตนเองได้รับเลือกตั้ง หรือการนับคะแนนเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใดมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมหรือฝ่าฝืนกฎหมาย ศาลอุทธรณ์มีอำนาจเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งเช่นกัน โดยให้คณะกรรมการการเลือกตั้งยื่นคำร้องให้ศาลอุทธรณ์วินิจฉัย คำสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งย่อมมีผลทันทีที่วินิจฉัยและเป็นที่สุด ไม่สามารถฎีกาต่อไปได้ และตามคำสั่งศาลอุทธรณ์ภาค 1 ที่ 3935/2551 วางหลักให้ศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยโดยตรง โดยไม่ต้องให้ศาลชั้นต้นพิจารณาวินิจฉัยก่อน⁷⁸ ในการพิจารณาและวินิจฉัยคดีเลือกตั้ง นอกจากพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 ศาลอุทธรณ์ได้อาศัยระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ซึ่งออกตามความในมาตรา 219 วรรคสาม ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ส่วนวิธีพิจารณาใดซึ่งระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกามีได้กำหนดไว้โดยเฉพาะ ให้นำบทบัญญัติแห่งกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับเท่าที่พอจะใช้บังคับได้

ในการวินิจฉัยคดีเลือกตั้ง หากกรณีมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้ใดกระทำการใด ๆ โดยไม่สุจริตเพื่อให้ตนเองได้รับเลือกตั้ง หรือการนับคะแนนเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใดมิได้เป็นไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรมหรือฝ่าฝืนกฎหมาย ศาลมีอำนาจพิพากษาให้ทำการเลือกตั้งใหม่หรือเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้ง

⁷⁸พระราชวัฒน์ พูนทองพันธ์, “ปัญหาการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง,” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 133.

ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินคดีอาญาที่ห้ามมิให้ศาลพิพากษาลงโทษจำเลยจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำความผิดจริงและจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น หากมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย อีกทั้งแตกต่างจากการดำเนินคดีแพ่งที่คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้นำที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง โดยศาลมีหน้าที่ชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานทั้งปวงที่คู่ความนำสืบแล้วพิจารณาตามหน้าที่นำสืบของคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้างว่า ข้อกล่าวอ้างของคู่ความฝ่ายใดมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

5.6.2 กระบวนการไต่สวน

ตามระเบียบฯ ข้อ 4 กำหนดให้ศาลใช้ระบบการไต่สวนและเป็นไปโดยรวดเร็ว ซึ่งหลักการไต่สวนโดยศาลนั้น เน้นบทบาทของผู้พิพากษาในการควบคุมกระบวนการพิจารณาเป็นสำคัญ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มีอำนาจที่จะริเริ่มดำเนินกระบวนการพิจารณาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง โดยมีต้องรอให้คู่ความร้องขอ และจะไม่ถูกจำกัดให้พิจารณาตามข้อเท็จจริงที่คู่ความเสนอต่อศาลเท่านั้น แต่ยังมีอำนาจที่จะค้นหาความจริงเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงเท่าที่สามารถทำได้ เป็นกระบวนการพิจารณาที่คำนึงถึงประโยชน์ของรัฐหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชนเป็นหลัก⁷⁹ สอดคล้องกับในข้อ 3 ของระเบียบฯ ที่กำหนดนิยามของการไต่สวนหมายความว่า การตรวจพยานหลักฐาน การนั่งพิจารณา การสืบพยาน หรือกระบวนการพิจารณาใด ๆ ของศาลเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน โดยเฉพาะในข้อ 12 ที่กำหนดให้ศาลเป็นผู้ซักถามพยานในประเด็นต่าง ๆ ให้ได้ความครบถ้วน เว้นแต่กรณีที่ศาลมี

⁷⁹ สมยศ ไขประพาย, “บทบาทอำนาจศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดีระบบไต่สวน”, หลักสูตรผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 10, สำนักงานศาลยุติธรรม, หน้า 16.

ความเห็นว่ามีคามจำเป็น ศาลอาจอนุญาตให้ผู้ร้องหรือผู้คัดค้านซักถามได้ และผู้ร้องหรือผู้คัดค้านสามารถใช้คำถามนำในการถามพยานได้

ในเรื่องนี้ทำให้บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์สามารถควบคุมกระบวนการพิจารณาในคดีเลือกตั้งให้เป็นไปโดยสะดวกรวดเร็ว ไม่ต้องรับฟังข้อเท็จจริงเฉพาะจากพยานหลักฐานที่คู่ความนำสืบในชั้นการพิจารณาเท่านั้น เพิ่มความกระชับและลดความฟุ่มเฟือยในการดำเนินคดีซึ่งแตกต่างจากคดีทั่วไป อย่างไรก็ตาม แม้กฎหมายกำหนดให้ศาลมีอำนาจในการแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ความจริงในการพิจารณาคดี แต่ในทางปฏิบัติ บทบาทของผู้พิพากษาในการใช้อำนาจดังกล่าวอาจไม่มากเท่าที่ควร โดยผู้พิพากษาจะพิจารณาจากสำนวนการสอบสวนของคณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นหลัก สาเหตุประการหนึ่งอาจเนื่องจากข้อเท็จจริงที่ได้รับจากสำนวนการสอบสวนของคณะกรรมการการเลือกตั้งเพียงพอแล้ว แต่สาเหตุอีกประการหนึ่งอาจเนื่องจากศาลไม่มีกลไกหรือหน่วยงานและบุคลากรที่จะดำเนินการแสวงหาข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานเพิ่มเติม การที่จะมอบหมายให้คณะกรรมการการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่รวบรวมข้อเท็จจริงแสวงหาพยานหลักฐานเบื้องต้นปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว อาจเกิดปัญหาทั้งในเรื่องการประสานงาน ความล่าช้า และความน่าเชื่อถือของข้อเท็จจริงที่ได้รับ เหตุเพราะการให้เจ้าหน้าที่ของคณะกรรมการการเลือกตั้งซึ่งเป็นผู้กล่าวหา ดำเนินการแสวงหาข้อเท็จจริงในบางประเด็นหรือรวบรวมพยานหลักฐานเพิ่มเติม ย่อมทำให้เกิดความคลางแคลงใจและสงสัยในความเป็นกลางจากฝ่ายผู้คัดค้าน หากข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานที่ประสงค์จะให้แสวงหาเพิ่มเติมนั้นเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายผู้คัดค้าน ทางฝ่ายผู้ร้องซึ่งเป็นผู้กล่าวหาต่อศาลจะดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอหรือไม่⁸⁰

⁸⁰อรุณ แสงเพชร, ธีรพงศ์ อุ่นชัย, นายปิติ นาตะกนดี และนายทรงชัย รักษาเกียรติศักดิ์. “การสัมภาษณ์บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้ง.”

เมื่อพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นข้างต้น สืบเนื่องจากการขาดบุคลากรหรือหน่วยงานรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่แสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมกรณีที่ศาลมีดุลพินิจเห็นว่า ข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานที่ได้รับจากคณะกรรมการการเลือกตั้งไม่เพียงพอที่จะวินิจฉัย ประกอบกับอาจเกิดกรณีสงสัยในความน่าเชื่อถือของผู้ปฏิบัติหน้าที่ ดังนั้นที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาควรแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาฯ โดยจัดตั้งบุคลากรหรือหน่วยงานภายในของศาลพร้อมทั้งให้อำนาจหน้าที่รับผิดชอบในการแสวงหาข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานเพิ่มเติม หรือให้อำนาจศาลในการส่งให้หน่วยงานอื่นให้แสวงหาข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ ย่อมทำให้เกิดความเชื่อมั่นในข้อมูลที่ได้รับและเกิดประสิทธิภาพในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้งมากยิ่งขึ้น

5.6.3 การตรวจพยานหลักฐาน

การพิจารณาและวินิจฉัยคดีเลือกตั้งมีกระบวนการบางส่วนที่เหมือนกับการพิจารณาคดีทั่วไป แต่ก็มีกระบวนการบางส่วนที่แตกต่างไป ในการพิจารณาคดีเลือกตั้งทั่วไป ศาลจะกำหนดให้มีการตรวจพยานหลักฐานก่อนวันนัดพิจารณาเสมอ โดยศาลจะสอบถามผู้ร้องและผู้คัดค้านและบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพยานหลักฐานที่คู่ความขอให้มีการไต่สวน หรือที่คู่ความไม่ได้แย้งพยานหลักฐานใด ๆ ไว้ ตามข้อ 11 วรรคท้าย ของระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาฯ ลักษณะทำนองเดียวกับบทบัญญัติในกฎหมายวิธีพิจารณาคriminal ที่กำหนดให้ศาลมีอำนาจกำหนดนัดตรวจพยานหลักฐานวัตถุประสงคเพื่อใหคู่ความเปิดเผยพยานหลักฐานของตนโดยไม่ให้มีการจู่โจมทางพยานหลักฐานระหว่างกัน

ในคดีเลือกตั้งหากผู้ร้องไม่มาศาลในวันนัดตรวจพยานหลักฐาน ศาลอาจมีคำสั่งจำหน่ายคดี ส่วนกรณีที่ผู้คัดค้านไม่มาศาลในวันนัด ศาลมีอำนาจดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีไปฝ่ายเดียวได้ นอกจากนั้น เพื่อให้การพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกรวดเร็ว

ศาลอาจกำหนดให้พยานบุคคลที่ต้องมาเบิกความเสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลตามประเด็นที่ศาลกำหนดหรือที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานร้องและศาลอนุญาต โดยคู่ความจะต้องส่งต้นฉบับบันทึกคำพยาน หรือความเห็นต่อศาลและสำเนาแก่คู่ความฝ่ายอื่นทราบล่วงหน้าอย่างน้อย 3 วันก่อนวันสืบพยานบุคคลนั้น โดยในวันนัดสืบพยาน พยานผู้ให้ถ้อยคำมีหน้าที่มาเบิกความตอบข้อซักถามของคู่ความ ถ้าพยานดังกล่าวไม่มาศาลหรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ ศาลจะปฏิเสธที่จะรับฟังบันทึกคำพยานของพยานผู้นั้นเป็นพยานหลักฐานในคดี เว้นแต่มีพยานหลักฐานอื่นประกอบและศาลเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ศาลจะรับฟังบันทึกคำพยานดังกล่าวประกอบพยานหลักฐานอื่นนั้นก็ได้ ดังที่ระบุในข้อ 13 ของระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา

5.6.4 การรับฟังบันทึกคำพยานและการสืบพยานผ่านระบบวิดีโอ

ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวเป็นข้อกำหนดที่สนับสนุนให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาเลือกตั้งเป็นไปโดยรวดเร็ว และให้อำนาจศาลในการรับฟังบันทึกคำพยานแทนการให้พยานเบิกความด้วยตนเองทั้งหมด การทำบันทึกคำพยานหรือความเห็นส่งศาลล่วงหน้าดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ กล่าวคือ หากไม่มีการส่งบันทึกคำพยาน แม้พยานมาศาลในวันสืบพยาน ศาลก็จะไม่อนุญาตให้นำพยานเข้าเบิกความ หรือแม้จะได้มีการบันทึกคำพยานล่วงหน้าแล้ว แต่เมื่อถึงวันนัดสืบพยาน พยานไม่มาศาลหรือมาศาลแต่ไม่ยอมตอบข้อซักถามเพิ่มเติมของคู่ความ ศาลก็มีอำนาจที่จะปฏิเสธไม่รับฟังบันทึกคำพยานนั้นเป็นพยานหลักฐานในคดี อย่างไรก็ตาม ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา ก็ให้ดุลพินิจแก่ศาลที่รับฟังบันทึกคำพยานดังกล่าวประกอบพยานหลักฐานอื่นได้ เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม นอกจากนั้น ศาลอาจกำหนดให้พยานบุคคลเสนอบันทึกคำพยานหรือความเห็นต่อศาลแทนการเบิกความ โดยพยานไม่ต้องมาศาล และให้คู่ความที่ติดใจคัดค้านข้อเท็จจริงทำคำคัดค้านเป็นหนังสือยื่นต่อศาล ดังที่ระบุในข้อ 14 แห่ง

ระเปียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาฯ ซึ่งแตกต่างจากการพิจารณาคดีประเภทอื่นที่แม้จะอนุญาตให้เสนอบันทึกคำพยานแทนการเบิกความ แต่พยานดังกล่าวต้องมาเบิกความต่อศาลเพื่อรับรองบันทึกคำพยานดังกล่าว

ข้อกำหนดที่อนุญาตให้ศาลใช้ดุลพินิจให้จัดทำบันทึกคำพยานหรือความเห็นส่งต่อศาลโดยพยานไม่ต้องมาเบิกความนั้น เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาคดีเลือกตั้ง ในแง่ที่ให้อำนาจศาลในการรับฟังพยานหลักฐานอย่างยืดหยุ่น เหตุเพราะในคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น เป็นธรรมดาที่พยานและผู้เกี่ยวข้องอาจถูกข่มขู่ คุกคาม การดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งเพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยสุจริตและยุติธรรมย่อมเป็นเรื่องที่ไม่ได้กระทำโดยง่าย เป็นกรณีปกติที่พยานซึ่งเกี่ยวข้องกับการแจ้งเหตุกระทำความผิดประสงค์จะปกปิดตัวตนเพื่อความปลอดภัย และไม่กล้าที่จะเดินทางมาเบิกความต่อหน้าผู้ถูกกล่าวหา หรือยืนยันข้อเท็จจริงตามที่ได้เคยให้การในชั้นสอบสวนต่อคณะกรรมการการเลือกตั้ง อีกทั้งพยานอาจกลับคำให้การในชั้นศาลด้วยเหตุผลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความหวาดกลัว หรือการรู้ไม่เท่าทัน หนายความของอีกฝ่าย ทำให้ข้อเท็จจริงในการพิจารณาเปลี่ยนไป ในกรณีนี้ หากมีการนำหลักเกณฑ์เรื่องมาตรการคุ้มครองพยานมาใช้ในทางปฏิบัติ ย่อมจะได้รับความร่วมมือจากพยานที่รู้เห็นเหตุการณ์มากขึ้น อันจะทำให้การพิจารณาคดีและวินิจฉัยของศาลเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ การที่พยานส่วนใหญ่ในคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นย่อมมีภูมิลำเนาในต่างจังหวัด หากให้พยานดังกล่าวเดินทางมายังที่ทำการของศาลอุทธรณ์ภาคที่มีเขตอำนาจย่อมมีค่าใช้จ่ายและเกิดความไม่สะดวก อีกทั้งทำให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างพยานกับผู้ที่ถูกกล่าวหา อาจทำให้เกิดความเกรงกลัว⁸¹ ในกรณีนี้หากศาลอนุญาตให้นำหลักเกณฑ์การสืบพยาน

⁸¹ธีรพงศ์ อุ่นชัย, นายปิติ นาถะภักดี และนายทรงชัย รักษาเกียรติศักดิ์ . “การสัมภาษณ์บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้ง.”

บุคคลหรือดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยระบบการประชุมทางวิดีโอ ดังนั้นข้อ 16 ของระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาฯ ก็จะช่วยบรรเทาข้อขัดข้องดังกล่าวได้ แต่ในปัจจุบันความพร้อมของระบบเทคโนโลยียังคงเป็นอุปสรรคซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสมควรจะพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป

5.6.5 เอกภาพของคำวินิจฉัย

เนื่องจากการที่ศาลอุทธรณ์เป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาคดี สมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยคำวินิจฉัยของศาลเป็นที่สุด ซึ่งผู้พิพากษาแต่ละคนย่อมมีดุลพินิจอิสระที่วินิจฉัยคดีของตน แต่การที่ศาลอุทธรณ์ที่พิจารณาคดีประกอบด้วยศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึง ภาค 9 อาจนำมาสู่ปัญหาเรื่องเอกภาพในการทำคำวินิจฉัย ในเรื่องนี้แม้ภายในศาลเดียวกันสามารถสร้างบรรทัดฐานของคำวินิจฉัยหรือทางปฏิบัติในการพิจารณาให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่หากเป็นระหว่างศาลอุทธรณ์กับศาลอุทธรณ์ภาคต่าง ๆ การสร้างบรรทัดฐานเรื่องเอกภาพในการทำคำวินิจฉัยอาจเป็นอุปสรรคได้ เพราะเหตุว่าคำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคแห่งหนึ่ง ย่อมไม่ผูกพันให้ศาลอุทธรณ์หรือศาลอุทธรณ์ภาคอีกแห่งหนึ่งต้องถือเป็นแนววินิจฉัยตาม นอกจากนั้น ในการปฏิบัติหน้าที่ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ต้องมีการโยกย้ายการปฏิบัติหน้าที่เป็นปกติ กรณีจึงสมควรที่จะมีการฝึกอบรมหรือสัมมนาร่วมกันเพื่อส่งเสริมให้เกิดแนวทางปฏิบัติในการดำเนินคดีและการวินิจฉัยคดีของศาลที่เป็นเอกภาพ

นอกเหนือจากที่กล่าวข้างต้นแล้ว การพิจารณาคดีเลือกตั้งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับรองสิทธิของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องชอบธรรม ดังนั้น การพิจารณาคดีจึงสมควรทำด้วยความรวดเร็ว แต่เนื่องจากตามลักษณะคดีย่อมต้องมีพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องหลายประการ ซึ่งกระบวนการในชั้นสอบสวนของคณะกรรมการการเลือกตั้งก็ต้องใช้ระยะเวลาสอบสวนรวบรวมพยานหลักฐานระยะ

หนึ่ง ต่อมาเมื่อมีการยื่นคำร้องต่อศาล แม้ตามระเบียบฯ จะให้อำนาจและกำหนดวิธีการ เพื่อให้ศาลสามารถพิจารณาคดีอย่างรวดเร็ว อีกทั้งกระบวนการพิจารณาของศาลที่มีการใช้ บทตัดพยานอย่างเคร่งครัด แต่ตามขั้นตอนปกติของการพิจารณาอาจต้องใช้เวลาประมาณ 8 - 9 เดือน⁸² นับตั้งแต่วันที่คณะกรรมการการเลือกตั้งยื่นคำร้องจนถึงวันที่มีคำวินิจฉัยคดี ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องดำเนินการแก้ไขต่อไปว่าจะสามารถเร่งรัดให้รวดเร็วขึ้นได้ เพียงใด

5.7 บทสรุป

ในอดีตการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล เมืองพัทยา องค์การบริหาร ส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีกฎหมายจัดตั้งนั้น เป็นไปตามกฎหมายเลือกตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าวของแต่ละประเภท ในขณะที่การเลือกตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองพัทยาเป็นไปตามระเบียบ กระทรวงมหาดไทย โดยช่วงเวลาก่อนที่ประเทศไทยจะมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ศาลชั้นต้นของศาลยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดี เลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลและองค์การบริหารส่วนจังหวัด และศาลแพ่งเป็นศาลที่มี เขตอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครและ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร โดยคำวินิจฉัยของศาลในระดับจังหวัดเป็นที่สุด แต่ในคดี แพ่งหรืออาญาทั่วไป คู่ความที่ไม่พอใจผลของคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คำวินิจฉัยของ ศาลต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาได้ สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองพัทยานั้น นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยเรื่องที่เป็นคดีแทน ศาล

⁸²อรุณ แสงเพชร, “การสัมภาษณ์บาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้ง”

ต่อมาเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้และมีการตราพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545 ใช้บังคับกับการเลือกตั้งดังกล่าว คณะกรรมการการเลือกตั้งเข้ามีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยข้อพิพาทเกี่ยวกับการเลือกตั้งแทนศาลจังหวัด นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดตามแต่ประเภทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังได้กล่าวมาข้างต้น

ต่อมาภายหลังมีการทำรัฐประหารในปี 2549 และยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แล้วมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยกำหนดมีผลทำให้ศาลอุทธรณ์เข้ามีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยข้อพิพาทเกี่ยวกับการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งและการเลือกตั้งของสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นแทนคณะกรรมการการเลือกตั้ง และคำวินิจฉัยหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด ไม่อาจฎีกาต่อไปได้

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 219 วรรคสาม ได้กำหนดให้วิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีของศาลอุทธรณ์เป็นไปตามระเบียบที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกากำหนด โดยกำหนดให้ใช้ระบบไต่สวนและเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ซึ่งต่อมาที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกาได้ออกระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 เพื่อกำหนดวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีเลือกตั้งดังกล่าวในศาลอุทธรณ์

เมื่อนำระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 มาใช้บังคับในการพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับเลือกตั้งดังกล่าวในศาลอุทธรณ์ ซึ่งศาลอุทธรณ์ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 หมายถึงศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค 1 ถึง ภาค 9 โดยมีการนำบทบัญญัติตามพระธรรมนูญศาล

ยุติธรรมมาใช้กับระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินัยคดีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 รวมทั้งมีการกำหนดศาลอุทธรณ์ทั้งหมดดังกล่าวไว้ในระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินัยคดีที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งและเพิกถอนสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550 เพื่อความชัดเจนของอำนาจหน้าที่ของศาลอุทธรณ์ทั้งหมดดังกล่าว

ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์จึงต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์เป็นผู้มีหน้าที่หลักในการซักถามพยานที่มาเบิกความแล้วให้ทนายความของคู่ความซักถามพยานได้ก็ต่อเมื่อผู้พิพากษาเห็นสมควร ซึ่งวิธีการนี้สอดคล้องกับระบบไต่สวน อันแตกต่างจากการพิจารณาคดีแพ่งหรืออาญาทั่วไปของศาลยุติธรรมที่ใช้ระบบกล่าวหา กล่าวคือ ภาระการนำสืบข้อเท็จจริงตกอยู่กับคู่ความ คู่ความเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการซักถามพยาน ผู้พิพากษาเป็นเพียงคนกลางในการควบคุมการพิจารณาคดีเท่านั้น โดยการนำระบบไต่สวนมาใช้กับคดีเลือกตั้งนั้นทำให้การแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความยุติธรรมและประโยชน์แก่ประเทศชาติ

นอกจากนี้ การสืบพยานในศาลอุทธรณ์เกี่ยวกับคดีเลือกตั้งดังกล่าวนั้นมีการเพิ่มความสะดวกแก่พยานหรือคู่ความที่จะนำข้อเท็จจริงหรือความเห็นมาเสนอต่อศาล โดยการจัดทำบันทึกถ้อยคำหรือความเห็นของพยานซึ่งมีข้อความที่ประสงค์จะเบิกความปรากฏอยู่ในบันทึกดังกล่าว อันจะทำให้พยานสามารถบอกเล่าข้อเท็จจริงหรือความเห็นที่ตนประสงค์ได้ครบถ้วนและสะดวกแก่คู่ความที่ไม่ต้องมาเบิกความต่อหน้าผู้พิพากษาในเรื่องอื่น ซึ่งจะใช้เวลาและอาจเบิกความไม่ครบถ้วน เนื่องจากความตื่นเต้นหรือความเครียดในขณะเบิกความ อีกทั้ง การกำหนดให้อาจมีการสืบพยานทางระบบประชุมทางจอภาพก็เป็นวิธีการหนึ่งที่สร้างความสะดวกให้แก่คู่ความและผู้พิพากษาในการค้นหา

ความจริงในคดีด้วยซึ่งทำให้สามารถซักถามพยานที่ไม่อาจมาศาลได้เพราะอยู่ห่างไกลจากที่ตั้งของศาล

ภายหลังจากผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ได้ไต่สวนพยานเสร็จสิ้นแล้วจะทำคำสั่งหรือคำวินิจฉัยในคดีอ่านให้คู่ความฟัง ซึ่งคำสั่งของศาลอุทธรณ์แต่ละศาลอาจมีความขัดแย้งกันหากมีการพิจารณาพิพากษาในคดีที่มีประเด็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายเดียวกัน เนื่องจากผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์แต่ละแห่งมีความเป็นอิสระและไม่ขึ้นอยู่ต่อกัน รวมทั้งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดให้คำสั่งของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด จึงไม่เปิดโอกาสให้มีกระบวนการตรวจสอบหรือทบทวนคำสั่งของศาลอุทธรณ์ทั้งหลายแห่ง และองค์กรในศาลยุติธรรมที่จะตรวจสอบให้คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของศาลอุทธรณ์ในการพิจารณาพิพากษาประเด็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายเหมือนกันให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งระบบ

5.8 แนวความคิดเห็น

เพื่อให้การแสวงหาข้อเท็จจริงสำหรับการพิจารณาพิพากษาคดีเลือกตั้งฯ ของศาลอุทธรณ์เป็นไปด้วยความรวดเร็ว สอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และเกิดความรวดเร็ว โปร่งใส และ ยุติธรรม ผู้ศึกษาจึงเสนอแนะข้อปรับปรุงดังต่อไปนี้

1. ส่งเสริมบทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ให้เข้าใจระบบไต่สวนและแสดงบทบาทในการซักถามพยาน เพื่อไต่สวนข้อเท็จจริงในศาลเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ได้ความจริงอันเป็นประโยชน์ต่อรูปคดีเพิ่มมากขึ้น และส่งเสริมให้มีการเดินเผชิญสืบในกรณีที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องรวมทั้งเข้าใจจิตวิทยาในการไต่สวนพยานด้วย

2. สร้างระบบนิติกรประจำตัวผู้พิพากษา (Law Clerk) ที่สามารถช่วยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการออกไปแสวงหาข้อเท็จจริง หรือรวบรวมพยานหลักฐานที่จำเป็นตามคำสั่งของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

3. กำหนดให้ศาลอุทธรณ์ภาคต่าง ๆ เปิดทำการในเขตภูมิภาคที่ศาลอุทธรณ์ภาคมีเขตอำนาจเพื่อความสะดวกแก่คู่ความในการเดินทางมาศาล เพื่อฟ้องคดีและนำพยานมาให้ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ภาคไต่สวน เนื่องจากมูลคดีเลือกตั้งจะเกิดขึ้นในเขตพื้นที่ศาลอุทธรณ์ภาคตั้งอยู่ จึงสะดวกที่จะแสวงหาทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

4. กำหนดให้มีระบบตรวจสอบหรือทบทวนคำสั่งของศาลอุทธรณ์ (Judicial Review) เพื่อให้คู่ความได้มีโอกาสร้องขอให้ตรวจสอบหรือแก้ไขข้อบกพร่องผิดพลาดของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ รวมทั้งให้คู่ความสามารถอุทธรณ์หรือฎีกาคำสั่งของศาลอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายได้เพื่อให้ศาลฎีกาแก้ไขข้อบกพร่องหรือผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการวินิจฉัยข้อกฎหมาย ทั้งยังเป็นผู้ตรวจสอบและควบคุมให้การวินิจฉัยข้อกฎหมายของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์และผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ภาคเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

5. ส่งเสริมให้มีการนำเทคโนโลยีหรือระบบอินเตอร์เน็ตมาใช้ในศาลอุทธรณ์ โดยให้คู่ความสามารถยื่นคำฟ้อง คำร้องหรือคำคัดค้านผ่านระบบอินเตอร์เน็ตหรือทางเว็บไซต์ (Website) ของศาลอุทธรณ์แต่ละแห่ง และสามารถตรวจสอบวันนัด กระบวนพิจารณา การจัดส่งหรือรับบันทึกถ้อยคำหรือความเห็น และคำสั่งผ่านเว็บไซต์ดังกล่าว ทั้งนี้ โดยต้องมีระบบรักษาความปลอดภัยที่มีประสิทธิภาพและเฉพาะคู่ความที่มีรหัสในการเข้าถึงแฟ้มคดีเฉพาะของตนเองเท่านั้น และไม่สามารถเข้าฐานข้อมูลคดีของคู่ความอื่นในศาลอุทธรณ์ได้ เว้นแต่ข้อมูลเกี่ยวกับคดีที่เสร็จสิ้นการพิจารณาพิพากษาแล้ว เช่น คำสั่งในคดีเลือกตั้งที่ได้อ่านแล้ว ศาลเปิดเผยให้สาธารณชนสามารถตรวจสอบได้สะดวก

6. กำหนดกรอบเวลาในการพิจารณาพิพากษาคดีเลือกตั้งในศาลอุทธรณ์ และในกรณีที่มีการอุทธรณ์คำสั่งก็ควรกำหนดกรอบเวลาในการพิจารณาคดีของศาลฎีกาไว้โดยให้ใช้ระยะเวลาให้น้อยที่สุด เนื่องจากการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นมีผลต่อนโยบายและทิศทางการบริหารพัฒนาท้องถิ่นแต่ละแห่ง หากมีความล่าช้าจะส่งผลให้การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นไปด้วยความยุ่งยาก ไม่แน่นอน และสร้างความไม่มั่นใจในการทำงานของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ เพราะไม่อาจทราบนโยบายที่ชัดเจนของคณะผู้บริหารหรือผู้กำหนดนโยบาย

7. กำหนดให้มีระบบการเปิดเผยพยานหลักฐานของคู่ความแต่ละฝ่าย (Disclosure, Pre-trial Discovery) ก่อนการเริ่มไต่สวนพยานหลักฐานเพื่อให้คู่ความมีความเท่าเทียมกันในการต่อสู้คดี อย่างไรก็ดี เอกสารหรือพยานหลักฐานบางประเภทอาจได้รับการยกเว้นที่จะไม่ต้องเปิดเผย เช่น เอกสารที่เกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ วิธีการสืบสวนหาข่าวของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น

ผู้เขียนเห็นว่า หากมีการแก้ไขปรับปรุงตามที่ผู้ศึกษาเสนอแนะจะทำให้ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มีบทบาทในการแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มมากขึ้นก็จะเป็นประโยชน์ต่อคู่ความและประชาชนในที่สุด

ประเด็นต่อมาในส่วนของการที่ศาลอุทธรณ์เป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาคดีสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น โดยคำวินิจฉัยของศาลเป็นที่สุด เนื่องจากการเลือกตั้งนั้น คณะกรรมการการเลือกตั้งก่อนที่จะมีการนำคดีขึ้นสู่ศาลนั้นย่อมจะต้องมีการสืบสวนหาข้อเท็จจริงพร้อมกับรวบรวมพยานหลักฐานอยู่แล้ว ดังนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่าหากการรวบรวมพยานหลักฐานนั้นแล้วยื่นส่งฟ้องต่อศาลอุทธรณ์กลางในกรุงเทพมหานครเป็นสิ่งที่ควรเสนอให้มีการแก้ไขในเรื่องเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีเหล่านี้ เพื่อเป็นการลดความไม่สอดคล้องกันในการวินิจฉัยประเด็นข้อพิพาทและเพื่อความ เป็นเสถียรภาพและมีความยุติธรรมมากที่สุด กรณีเช่นนี้จึงเป็นการแก้ไขปัญหาเรื่อง

บรรทัดฐานในการพิพากษาคดีได้ เพื่อให้ทุกกรณีนั้นสอดคล้องกัน และที่สำคัญเนื่องด้วย คดีการเลือกตั้งนั้นเป็นกรณีที่กระทบต่อสังคมโดยรวม ความมีเสถียรภาพและบรรทัดฐาน เป็นสิ่งสำคัญเพราะคำพิพากษาย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม จึงเห็นควรให้มีการนำคดี ขึ้นสู่ศาลเดียวที่ศาลอุทธรณ์ในกรุงเทพมหานคร

กล่าวโดยสรุป การพิจารณาคดีในศาลฎีกาในคดีอาญาทั่วไป ศาลฎีกาจะใช้ ระบบกล่าวหาเหมือนกับศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ กล่าวคือ เป็นหน้าที่ของคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องนำเสนอพยานหลักฐานของตนต่อศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ในกรณีที่ ศาลอุทธรณ์สั่งให้สืบพยานเพิ่มเติม ศาลฎีกาจะพิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่คู่ความ เสนอต่อศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์เท่านั้น เว้นแต่กรณีที่ศาลฎีกาเห็นว่าข้อเท็จจริงใน สำนวนยังไม่เพียงพอแก่การวินิจฉัยชี้ขาดคดี ศาลฎีกาอาจเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติม โดย ศาลฎีกาจะสืบพยานเองหรือส่งศาลชั้นต้นสืบพยานให้ แล้วศาลฎีกาก็จะวินิจฉัยชี้ขาดคดี ต่อไป โดยพิจารณาเฉพาะพยานหลักฐานที่คู่ความเสนอต่อศาลชั้นต้นหรือศาลฎีกาแล้วแต่ กรณีเช่นกัน ศาลฎีกามีบทบาทและดุลพินิจที่จำกัดเพียงเป็นผู้ตัดสินเท่านั้นไม่มีอำนาจ ช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในการแสวงหาพยานหลักฐานเช่นเดียวกับศาลชั้นต้นและ ศาลอุทธรณ์ คู่ความจะมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้คดี ส่วนการพิจารณาคดีเลือกตั้งและ เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิก วุฒิสภา และการพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น ศาลฎีกาจะใช้ ระบบไต่สวนเช่นเดียวกับการพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภา ท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นในศาลอุทธรณ์ โดยศาลฎีกาจะเป็นผู้แสวงหาข้อเท็จจริงในคดี เพื่อนำมาวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท ภาระการพิสูจน์มิได้ตกอยู่แก่โจทก์หรือจำเลยที่กล่าวอ้าง ข้อเท็จจริงนั้น ศาลฎีกามีได้ทำหน้าที่โดยวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดเหมือนระบบ กล่าวหาแต่จะทำหน้าที่ค้นหาความจริง ศาลฎีกาจะมีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินคดี และสามารถใช้อดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง การพิจารณาคดีจะมีลักษณะเป็น การดำเนินการระหว่างศาลฎีกากับจำเลย ส่วนโจทก์เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือศาลในการค้นหา ความจริงเท่านั้น

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

หนังสือ

เข้มชัย ชูติวงศ์. คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
วิญญูชน, 2551.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. วิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ: ศึกษาเปรียบเทียบกรณีของ
ศาลรัฐธรรมนูญต่างประเทศกับรัฐธรรมนูญไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2546.

พิพัฒน์ จักรางกูร. คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2543.

โสภณ รัตนากร. คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2551.

สุข หงส์ไกร. คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1

อุดม รัฐอมฤต. คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
เด็อนตุลา, 2551.

บทความ

จรัญ รักดีธนากุล. “บทตัดพยานบอกเล่าในกฎหมายไทย.” วารสารกฎหมาย
จุฬาลงกรณ์. ฉบับที่ 3 ปีที่ 6.

สมบัติ พุทธิพงษ์ศักดิ์. “บทบาทของศาลในการค้นหาความจริง.” ศาลยุติธรรมปริทัศน์.

คณิต ณ นคร. “บทบาทของศาลในคดีอาญา.” **วารสารธุรกิจบัณฑิตย์**. เล่มที่ 1 ปีที่ 1, 2544.

หยุด แสงอุทัย. **บทบัญญัติ**. ฉบับที่ 12.

วิทยานิพนธ์

พรชัยวัฒน์ พูนทองพันธ์. “ปัญหาการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง,” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมทรัพย์ นำอำนวย. “บทบาทของศาลในการพิจารณากับการค้นหาความจริงในคดีอาญา,” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

รายงานการวิจัย

อริคม อินทุภักดิ์. **แนวทางการพัฒนากระบวนการวิธีพิจารณาระบบไต่สวนในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยการยุติธรรม, 2551.

เอกสารอื่นๆ

โครงการสัมมนาเพิ่มศักยภาพข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม ศาลอุทธรณ์ภาค 1. **การบริหารจัดการคดีเลือกตั้ง**. ตาก: โรงแรมเซ็นทารา แม่สอด ฮิลล์ รีสอร์ท, วันที่ 18-20 กุมภาพันธ์ 2554.

สมบัติ พุทธิพงษ์ศักดิ์. **ปัญหาการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาลในประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ บนพื้นฐานของมาตรฐานสากลของระบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่ง**, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการสัญจร 2553 เรื่องบทบาทของศาลในการค้นหาข้อเท็จจริง, สำนักกฎหมายและวิชาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม, 2553

ธานีศ เกศพิทักษ์. **บทบาทของศาลในการค้นหาข้อเท็จจริง**, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการสัญจร. สำนักกฎหมายและวิชาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม, 2553.

สุรสิทธิ์ แสงวิโรจน์พัฒน์. **ความเข้าใจว่าด้วยการค้นหาความจริงในคดีอาญาตามระบบกล่าวหาและระบบไต่สวน: บทเรียนจากประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน**. กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การพัฒนาระบบการพิจารณาคดีแบบไต่สวนในศาลยุติธรรม: ศึกษาวิธีการปฏิบัติของศาลต่างประเทศและศาลไทย, สถาบันวิจัยรพีพัฒนศักดิ์ 2556.

สมยศ ไชประพาย. **บทบาทอำนาจของศาลยุติธรรมในการพิจารณาคดีระบบไต่สวน**, ผลงานการอบรมหลักสูตรผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม, 2555.

สมบัติ วังตาล. **การพิจารณาคดีมัธยมโทษของฝรั่งเศส**. ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ สำนักงานศาลยุติธรรม.

สมยศ ไชประพาย. **เอกสารประกอบการบรรยายในการประชุมสัมมนา**, การนำระบบการพิจารณาคดีแบบไต่สวนไปใช้ในศาล : แนวคิดและวิธีปฏิบัติของศาลต่างประเทศและศาลไทย: สถาบันวิจัยรพีพัฒนศักดิ์ สำนักงานศาลยุติธรรม.

รายงานการศึกษากฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ระบบงาน และแนวปฏิบัติของกระทรวงยุติธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับระบบงานยุติธรรมของประเทศในอาเซียน. โครงการสัมมนาเพิ่มศักยภาพข้าราชการ.

สุพิศ ปราณิตพลกรัง. **คู่มือคดีเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น**, 2552

อรุณ แสงเพชร, ธีรพงศ์ อุ่นชัย, นายปิติ นาละภักดิ์ และนายทรงชัย รักษาเกียรติศักดิ์. **การสัมภาษณ์บทบาทของผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงในคดีเลือกตั้ง**.

เว็บไซต์

http://www.cps.gov.uk/legal/a_too/attorney_generals_guidelines_on_disclosure

<http://www.guardian.co.uk/world/2009/ang/03/japan-trial-by-jury-returns>

<http://www.law.berkeley.edu/library/robbins/pdf/CommonLawCivilLawTraditions.pdf>

Collins, Michael L., “Constitutional Provisions for Electoral Disputes” (2013). Student Scholarship. Paper 204, available at http://repository.law.shu.edu/student_scholarship/204

Wikipedia, Kenya, available at <http://en.wikipedia.org/wiki/Kenya> (last visited Sep. 1, 2013).

The National Council for Law Reporting, The Kenyan Legal System, available at <http://www.kenyalaw.org/klr/index.php?id=166> (Last visited Sep. 1, 2013).

<http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1715>

http://aseansummit.police7.go.th/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=52

<http://www.baanjomyut.com>

<http://www.wikipidia.org>

<http://vcharkarn.com>

<http://www.pub-law.net/publaw/View.asp?publawIDs=1110>

<http://www.pub-law.net/publaw/printPublaw.asp?Publawid=1295>

กฎหมาย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง.

ประมวลกฎหมายอาญา.

พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2545.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2521.

พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537.

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม.

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับคดีเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2550.

ระเบียบที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภา พ.ศ. 2550.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542.

ข้อกำหนดเกี่ยวกับการดำเนินคดีของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2543.

คำพิพากษาศาลฎีกา.

คำสั่งศาลฎีกา.

คำสั่งคำร้องศาลอุทธรณ์.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Weigend, Thomas. , Is the Criminal Process about Truth? : A German Perspective. Harvard Journal of Law & Public Policy, 2003.

Damaska, Mirjan R. Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure : A Comparative Study, University of Pennsylvania Law Review, 1973.

Van Cleave, Rachael A. An offer you can't refuse ?: Punishment without trial in Italy and the United State: The search for truth and an efficient criminal system, 11 Emory int'l L. Rev. 419 Emory University School of Law, Emory International Law Review Fall, 1997

Ringnalda, Allard. Inquisitorial or adversarial? The role of the Scottish prosecutor and special defences, Utrecht Law Review, 2010.

Weakness, Procedural. of German criminal justice and its unique exclusionary rules based on the right of personality Temple International and Comparative Law Journal Spring, 2001.

Michael K. Block, Jeffrey S. Parker, Olga Vyborna, Libor Du. An Experimental Comparison of Adversarial versus Inquisitorial Procedural Regime.

American Law and Economics Association, American Law and Economics Review, 2000

Brown v. Procurator Fiscal, **Dunfermline**. Privy Council, 2000.